

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ І СУ-
СПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

САМОСТІЙНА ДУМКА

З М І С Т

М. Асканич : Тищенку = Голубові	597
Ліда Мак : Сонет	597
Ліда Мак : * * *	597
Ліда Мак : * * *	598
Микола Чирський : Прелюдія зимова :	598
Боевір : Два сонети	599
Л. Мосендз : Засів	600
Ю. Боршош - Кум'ятський : Храм у Богдані	614
Улас Самчук : Кулак	616
М. Асканич : * * *	637
М. Асканич : Семела	637
Н Г. : Радянські літературні аскари	637
Читач : Літературні нариси	647
Др. Павло Маценко : Яків Степовий	660
Ю. Н. : Шаблі національної свідомости	665
Р—т : Літературний блокнот	673
Т. : Дещо з нових німецьких видань	676
Рецензії	676
Хроніка	679

РІЧНИК V. ЛИСТОПАД — ГРУДЕНЬ, 1935. КНИЖКА 11—12

Позір! (Важне для ПІСЛЯплатників!) Увага!

Ваша залежність за ПЕРЕДплату на

Самостійну Думку

по 31 XII 1935 була зазначена в 7-8 книжці.

Просимо негайно вирівняти залежність і висилати біжучу ПЕРЕДПЛАТУ.

Хай буде обов'язком нашого кожного передплатника приєднати в 1936 році бодай ще по одному новому передплатникові „Самостійної Думки“. Коли кожний передплатник це дійсно зробить, то ми при тій самій передплаті видаватимемо наш місячник і то в побільшеному об'ємі: замість 48—64 сторінок місячно (як це було досі) — даватимемо щомісяця по 80—96 сторінок друку та 4 сторінки ілюстрацій на кращому папері.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА“.

Тільки так вносити передплату на „Самостійну Думку“:

I у краю: пересилати поштовим переказом, або зложувати просто в адміністрації, яка урядує щодня від 9—12 і 15—18 год.

II з-за кордону: 1.) пересилати грошовим листом, чи банковим чеком у оригінальній валюті.

2.) найліпше зложувати в наших представників.

3.) (в крайнім випадку!) висилати — коли інакше неможливо — міжнароднім грошовим переказом, але так, щоб передплата в румунській валюті виносилася 275 леїв річно для Європи, а 300 леїв для Америки й інших країв.

ВИДАВНИЦТВО „САМОСТІЙНА ДУМКА“

М. Асканич

Тищенку - Голубові

Присудили. Розстріл. Криваво
Пломеніє сонце вечірне.
Та Твоя не згинула справа :
Ще не вмерли когорти вірні.

„Ще не вмерла !” І Ти не згинеш,
Хоч лежиш в крові під стіною.
Бо не плаче вже Україна —
Піднімає козацьку зброю !

Ліда Мак

Сонет

Барвистим відблиском — вертка калина
Ворушить думу про розцвілі літа.
І в'язнів всіх — закутих в штабах кліті
В мандрівку кличе знову Верховина.

Йи крилатий ранок, тканий мов ряднина
Розхристаним полум'ям гожих квітів,
І п'яний чад розжарених гранітів.
І холодом — вечірня полонина.

Ходім ! Нехай ряхтить багаття мрії !
Нехай дуднить земля від юних кроків
Бо ми ідем ! І світ тоді радіє !
Та як в заранні — блиснемо усміхом
Тоді і Вам за ґрати — бризнем вроки
Мандрівних радощів ! Палкої втіхи !

* *
* *

А як самотна йду з погаслим зором
Скрижалі дум несу в тюремнім серці,
Тоді я знаю : не мені простори !
Йи одважні, одчайдушні бої, герці.

Та як заграє в ході ритм маршовий
Встромлю в кишеню дві залізні руки,
То гей би світ в мені родився новий.
Гримлять в душі — бойові волі згуки.

Ліда Мак

* * *

У чорній бані тонуть вже верхів'я.
Крилаті зорі смагнули вогнями
Вечірнє плесо й чайми хмар вечірніх
А соловіїв спів — лящить дзвінками.

Стою — зібгавши жгути дум тюремних...
Романтико! Безумних образів!
Хай мрія дише полум'ям огненным
А в гострій тузі — рине шум вітрів.

Микола Чирський

Прелюдія зимова

На обрію ось вовчими очима
Заблиснули зорі дальніх вікон.
Лягає місяць на спочинок,
А вітер ріже по повіках.

Ось підо мною кінь Гнідко грудастий.
Бадьорий, вперто крок за кроком...
Лиш деколи підкова брязне,
Об камінь черкне ненароком...

Повздовж доріг, немов живі, співають
Дроти на стовбурах похмурих,
В баюрах чорних спочивають
Іще невикликані бурі.

Та затишку мені не треба зовсім,
І сміливо тобі на груди
Я припаду, негодо осінь,
І до зими з тобою буду.

Як засурмлять в просторах сніжні сурми
І весело закрутить в полі сніг,
Тоді усі мої осінні журби
Кайданами спадуть до ніг.

Грудень 1934.

Два сонети

I.

З далеких гір хтось вабив так мене,
 Із гір — в зелене соняшне підгір'я.
 Про Тебе я в безсонні ночі мріяв,
 Про Тебе — щастя п'яне, огняне.

Серпнева спека згасне і мине,
 Як сніг з твого маленького подвір'я,
 Та ця любов не згасне і в зневірі
 Й горітиме мов сонце весняне !

Бо вірю я : кохання наше вічне
 І щире мов молитва матерів ...
 Воно цвістиме завжди : в липні й січні

І під жорстокий, дикий свист вітрів
 Рід пружить крила, щоб у даль космічну
 Нести розраду, усмішки і спів. —

II.

Немає фарб на стоптаній землі,
 Щоб змалювать стобарвнеє : кохати,
 Немає й слів, щоб погляд Твій крилатий
 Втопить в піснях ... Зникають в далені

Слова і фарби, наче кораблі,
 Що покидають обрій кострубатий.
 І бачу лиш Твої зелені шати
 І чую музику небесних слів.

А он — у далечі горять огні
 Й ясну майбутність бачу крізь росу :
 Грядучі дні синів Тобі й мені.

На перах злотих крил своїх несуть,
 А янгол наш на білому коні
 Несе нам щастя, світлість і красу.

Л. Мосендз

З а с і в

Ніно уявляв собі тітку такою, такою...ну старою. А це ж майже підліток, з двома довгими косами, що звисають їй з переду аж до колін. Дівча! І воно, це дівча, буде його, Ніна, вчити? Його Ніна, хлопця, що завжди згіржливо ставиться до дівчат! та все ж він не знає чому обертається, швидко вскакує в сина та ховається за двері. Навіщо? Ніно й сам не віддає собі відчиту, але причаєно стоїть за дверима, стискаючи міцно шаблюку та прикриваючи уста, щоб навіть засапані віддихи не звернули уваги приїзжих.

Ось риплять сходи ганку, чути як візник Лейба ставить під двері валізку, йому щось наказує дзвінкий дівочий голос, чути як говорять мати з бабунею. Ніно прислухається й нараз ще глибше всовується за двері: приїзжі говорять, і хлопець не розуміє їхньої мови. Й хоч він ніколи ще не чув польської мови, але враз здогадується...

Гаряча хвиля охоплює його щоки. Значить усе це правда, усе правда, що колись казали хлопці про нього, про бабуню та про батьків! Ах, краще б вони ніколи не приїжджали! Виходить, що він таки не руський, а, а... Як же тепер дивитися в очі хлопцям? Це ж завтра неділя й усі будуть знати, ах будуть знати... навіщо ж вони приїхали?... І швидкі думки мчать вихрем через дитячу свідомість, але їх раптом перериває піднесений голос мами:

— А де ж Ніно, Докіє? Куди це він заховався від нас? Був на дворі... — І знов незрозумілий обмін слів з приїзжими.

— Та й справді, я ж його бачила на ганку як він стрібнув у сина. — чути по-російськи тітку. — Пошукай там його, Докійко, звертається тітка до служниці „по-мужицьки”.

— Ось зараз, панночко, піду по воду й знайду його.

Нінові подобається голос цієї закосиченої дівчини-тітки й веселий його тон. І те, що вона так гарно говорить „по-мужицьки”, теж робить на нього миле враження. От, як би тільки вона не була... ну, полячка! Він би зараз вискочив за дверей!...

Але з кухні виходить Докія й прямує просто за двері, щоб узяти відра.

— Ага, ти тут, Нінцю! А йди ж но! Тебе давно тітка й баба шукають.

— Я не хочу, — шепче хлопець. Я... Я боюся!...

— Боїшся? Та ж то бабуня приїхали; йди, йди, не вигадуй!

Вона хоче витягти хлопчика з-за дверей, але Ніно пручається, за щось хапає рукою, і з грюком і дзвоном падають з полиці відра, котяться по підлозі, Докія репетує... а з їдальні вибігає тітка... й не встигає Ніно опам'ятатися, щоб утікти на двір, як уже його схопили міцні дівочі руки, міцно притискають до себе, несуть в їдальню й червоного, збентеженого ставлять серед кімнати на підлогу....

XXII.

Тепер уже пізно втікати. Та й у слідуючий мент Ніна притягує сильна рука бабуні, й кілька міцних поцілунків уміщається на його щоках, чолі й навіть один на вусі. Цього ще не було! Ох як же він не любить поцілунків! Виходить, що й бабуня теж така, як деякі знайомі пані, що завжди душать його в обіймах... Ет, мабуть усі „баби” гадають, що „мужчинам” це дуже цікаво, коли їх обліплюють поцілунками, — думає хлопець і швидко мотає головою, щоб обтерти об плечі обидві щоки. І ця думка, що бабуня його така ж „баба” як і інші „баби”, надає хлопцеві самоповаги й упевнености, і він не почуває вже жадної ніяковости, а лише цікавість. Від цього вигляд лиця в нього робиться надзвичайно кумедний, бо він серйозно морщить чоло й намагається зробити поважне обличчя.

Але баба ласкаво притягує Ніна до себе та починає розпитувати, і він з початку відповідає ніби й з неохотою, але після розходитьсЯ. Бабуня з ним говорить „по-руськи”, хоч Нінове вухо відчуває, що їй це незвична мова. А потім вона йому починає бути й цікавою, бо розглядаючи її він приходить до висновку, що помилявся, уявляючи її старенькою, як ті бабусі, що їх йому доводилося бачити.

Ні, волосся вона має цілком чорне, шкура на обличчі без зморщок, і коли вона говорить, то зовсім не пришептує як стара Татарчучка. І голос у неї приємний, бо не старечий, сухий. Яка ж вона бабуня? Ні, вона йому безперечно починає подобатися, і він навіть у знак довіря хоче почати ширше оповідання про останню геройську виправу за місто, але баба раптом звертається з якимось запитанням до мами польськи, і хлопець аж шарпається, бо нічого не розуміє.

— Я ж вам писала, мамо, — відповідають мати по-російськи, — що він усе серед хлопців і тому так жакливо говорить. Хіба ж тобі не соромно? — звертається вона до хлопця; — от бабуня кажуть, що ти самими мужицькими виразами висловлюєшся!...

Нінові справді соромно, бо в нього аж вуха палають. Але не за свої „мужицькі” слова. Йому соромно за себе, що

він так таки зразу довірився й почав розказувати цій... цій... бабі, а вона в його оповідання знайшла тільки мужицьке... Він уже шарпається й хоче утікти.

— Ну, нічого, — переходить знов на російську мову баба. От візьметься за тебе Марися, швидко позабуваєш усі ці не потрібні тобі в житті слова... Правда? А тепер ми з мамою підемо подивимося на твою сестру, а ти тут поговори з Марисею. — І баба звертається знов по-польськи до увійшовшої тітки.

Тітка виймає руку з-за плечей і показує якийсь довгий пакунок, відповідаючи теж по-польськи.

Ах, ця незрозуміла мова! Вона дратує Ніно й разом заспокоює, як усе незрозуміле, При перших її звуках він напружується, ніби очікуючи від чужих слів небезпеку для себе. Довго ще вони будуть говорити про нього? Бо ось напевно й дарунок для нього, а вони ще балакають-розмовляють. А пакунок усе більше притягає хлопця, серце починає швидче битися від його оглядування... Пакунок довгий, на одному кінці щось грубе, на другому — ніби палічка... Скоріше б! І тільки скінчили жінки говорити, як Ніно вже помагає тітці розв'язувати мотузки й розгортати папір.

Дівчина робить це помалу й з усмішкою підводить на Ніно очі; вона ніби навмисне затягує розгортання, щоб подразнити хлопця. Та й довгі коси їй заважають, вона їх мусить відкидувати за плечі й усе це затягує її роботу. Нетерплячими руками помагає їй, посапуючи, Ніно, й ось об'являється тонка палічка помальована гнідою фарбою, а далі... падає великий кусень паперу, й перед хлопцем — коняча голова!

Ах, яка вона прекрасна! Жива, справді жива! Вона потягнена м'якою шкурою з волоссям, очі з баревного скла блищать як живі, гніда грива з підстриженого волосіння рівенько стоїть на крутій шиї; з пащеки звисає ремінець... Ах! На палічку треба сісти верхи, просунувши її між ногами, ремінець у руки... ах! Ніно не чекав такої краси й досконалості. Та на цьому ж, коні можна їздити! А грива! а ремінець! а очі! Ні, це значно гарніше ніж ті забавкові пароплави або паротяги, що з них найбільша користь — це колеса та шруби.

Хлопець не знає як і висловити своє захоплення. Він тільки стоїть і гладить коневу голову. Та ця ж бабуня дійсно прекрасна... й тітка теж. Хлопець так опанований своєю радістю, що навіть забув про присутність тітки.

— Ну, подобається тобі коник, Нінцю, — питає дівчина.

— Дуже, — тільки й може відповісти зачарований хлопець.

— А що ж ти будеш з ним робити ? — допитується сміючись дівчина.

Від такого запитання Ніно приходить до себе. Він підносить голову й бачить, що тітка розглядає його як якийсь диво. Чи вона вважає його за справді вже такого малого, що й не знає навіщо йому здається кінь ? Ні, просто „баба”. Бо тільки „баба” може запитатися про таку очевидну річ. Навіть і відповідати не варто. І тітка тратить у хлопцевих очах увесь авторитет ! Ні, подумайте тільки ! Вона не знає, що він буде робити з конем, з цим прекрасним конем ! Ах, як би ж хлопці сміялися, почувши таке запитання ! Але він рішає знизити свою „мужеську” величність до пояснень „бабі” й спокійно відповідає :

— Я буду на нім їздити !

— А як же ти будеш їздити ?

— Що це за запитання, — думає хлопець. Що, та як... Він же не малий уже, щоб не знати таких простих річей. Ну, але тітка може й не знати.

— Ось так я буду їздити ! — раптово підскакує він, перекидає ногу через палічку й високо підтягує конячу голову. Ах, це справді гарно ! Він не стримується, щоб не гукнути : гоп, конячко ! Але що це ? Тітка аж хапається за стіл так сміється. Малий шаріється, бо не розуміє чого ця, ця... (він шукає епітету й ураз знаходить його, зиркнувши на коня) ... хвостата, сміється...

А дівчина сміється далі. Їй кумедно дивитися на цього хлопчину з його переходами від захоплення до поважності, від природної дитячості до надприродної для нього інтонації й виразів дорослої людини. Вона не мала братів і тепер їй цей малий „мужчина” здається якоюсь підробкою дорослої людини. Кумедно й весело ! А як він говорить, як смішно вимовляє „хлопські” слова на російський кшталт, або змішує їх до купи. І дівчина аж угинається так сміється, і тоді коси її метуть підлогу :

— Ха—ха—ха ! Як ти кажеш ? як ? Конячка ? конячка ? *) ха—ха—ха !

Цього Ніно вже витерпіти не може. Мало того, що це „хвостате” створіння морочило йому голову дурними запитаннями, але воно ще й висміює його. Але чому ? Хіба не можна сказати „конячка” ? Що ж тут поганого ? Він хвилюк стоїть у нерішучості, потім відважно підтягує ремінець загнужданого коня, гальпом підлітає до дверей, на мент зупиняється, обертається й кидає здивований, почервонілий від сміху дівчині :

*) по-російськи має бути „лашадка”.

— А ти, ти... хвостата, хвостата !

І тим же прудким гальопом виринає з сіней на подвір'я, через фіртку на вулицю й уже на площі чути його дзвінкий голос :

— Вйю, конячко ! гоп, гоп !

XXIII.

Думав Ніно, що вельми дістанеться йому за „хвостату“, але нічого, ніхто не згадував, і сама тітка теж. Це йому сподобалося. Але взагалі ціле гостювання цілком вибило із колії його життя. Бо кожний його крок, кожне поступовання в хаті, кожне слово зараз же підпадає невсипущій і немилосердній критиці.

Всі немов зговорилися на нього. Навіть мама, що передше так мало звертали на нього уваги. А тепер маєш : не так ступив, не так повернувся, а чому гудзик розчибнутий, а чому... й не перерахувати всього. І найбільше за „мужицькі“ слова, і найбільше тітка ; мабуть у відплати за ту „хвостату“... так присікалась до нього, що або хоч язика відріж, або весь час мовчи, або з хати утікай. Та й утік би, не показувався б може знов від ранку до вечора, але кілька днів на нещастя сипле холодний дощ. Утікти нікуди. І цілий світ видавався б Нінові однією великою інквізицією, як би він знав, що таке інквізиція.

Навіть і Гафія, тая співуча, балакуча Гафія, що ніколи не звертала уваги на його поведінку, й та тепер нагадує йому, що годиться, а що ні... Добре, що хоч стара Татарчучка нічого не вимагає й залишилася такою як була. Та й Терень той самий. У них тільки й спасіння.

У таку сльоту стара звичайно сидить на печі обкладена горою кукурудзяних качанів, які жваво лущить, натискаючи одним об один, та розмовляє з Ніном. Він від неї нічого не затаює й усе завжди розкажує, особливо ж про цю муштру, від якої йому тепер так погано, препогано ведеться. Баба уважно вислухує дитячі щирі жалі й де-не-де вставляє слово.

В думці вона на боці хлопця. Навіщо дійсно, дитину мучити ! Перш за все він є хлопець. А хлопці всі однакові. І панські й мужицькі. Знає вона це добре : й чужих скільки бачила й своїх скільки вигодувала ! Мусять вибігатися, видуритися. Не можна ж його прив'язати до стола в хаті, щоб воно, мале, зів'яло й присохло... Прийде час ще, висидиться за книжками, змарніє. Та хто ж його знає яке життя буде... Хай же радується...

І стара перестає лущити та здійсмає з шнурка під стелею в'язку сушених на сонці яблук. Ніно одержує в'язанку й лізе на піч помагати старій. А вона далі снує думки про хлопця: от і за мову, каже, його лають. Звичайно, панська дитина: мусить панську мову знати. Але хіба ж то така погана й їхня „мужицька”? Як би погана була, то не співали б пани як приходилося не раз чути, їхніх мужицьких пісень і не знали б цієї мови. Та й де б йому, дитині, вчитися тієї панської? От піде до школи й навчиться там як усі школярі. А ті хочуть, щоб дитина по-панськи тільки й говорила. Мов ті кацапи, що крім своєї жадної іншої мови не розуміють...

Ні, старій рішуче не подобається як останній час поведуться з Ніном. Шкода хлопця, але що ж вона може зробити? Не годиться їй „встромляти палець межи двері” й радити батькам як мають виховувати своїх дітей. Особливо панам. Але свого пустунчика старій справді шкода. Вона ці свої думки такі й відважилася сказати одного разу його матері, але зустріла чемний опір. Хай! Та все ж стара поважає авторитет батьків і не хоче його ані словом руйнувати в дитині. Вона навіть не забуває нагадати йому, що мами й бабуні треба слухатися й гладить при цім його по голівці своєю шаршавою, жилистою рукою. І ці пестощі краще слів кажуть дитині, що лише баба з ним за одне.

Ах, мабуть зненавидів би хлопець своїх родичів як би не вмів так легко, цілком по-дитячому забувати й пристосовуватися. Ось тількищо плакав, хмурився, жалівся, а за хвилину знов веселий. Та проте є дещо в бабуні й тітці, що хлопцеві справді подобається. Це їхнє вміння оповідати. Про своє волинське містечко, про ліси, полювання, псів, дичину, про покійного діда. Особливо ж гарно вміє оповідати баба. Не так звичайно як Татарчучка, але все ж дуже гарно. От тільки на запитання також не любить відповідати. Взагалі як усі дорослі. А так би хотілося когось запитати хто знає, що сталося з дядьком, з тим таємничим дядьком, що його кудись „за тую Україну” заслали... Але всі ці запитання відчуває хлопець, відносяться до категорії „мужицьких”, на які можна чекати від „старших” не відповідь, а лише можливу нагінку.

Другий тиждень уже гості в домі. Чи то їхній вплив, чи то вплив наступаючої осені, але змінився хлопець за цей час. Став ніби серйозніший, тихіший. Навіть батько спостеріг це та й запитав раз, заглядаючи в вічі:

— Що тобі, Ніну? нездоровий?

— Ні, тату, нічого, — і хлопець провів щокою по батьковій руці.

Ще раз подивився Людкевич хлопцеві в вічі. Чи зрозумів, чи ні, але нічого не сказав. Тільки зідхнув і попляцав хлопця по спині :

— Будь розумний ! Скрутись — змелиться. Слухайся старших !

Ах, тії старші ! Завжди їх треба слухатися й тільки слухатися ! А коли ж, нарешті, вони послухають нас, молодших ?

XXIV.

Відіхала бабуня, і випровадив її Ніно з невиразним почуттям, Бо й сподобалася була йому своїм небуденним умінням оживити уяву про минулі події свого життя. Але її суворість, її повсякчасне обшарпування всього поступовання дитини, її нарешті незрозуміла хлопцеві мова, коли вона розмовляла з доньками, — все це здається викликало в Ніно скоріше радість ніж сум з її відїзду.

Та все ж той відїзд не приніс привернення щасливих попередніх днів. Майбутнє його вже було вирішено й розміслено, й хлопець знов мав нагоду почути вечірню нараду в ідальні ; нараду, що була присвячена виключно йому.

Говорила тоді найбільше баба, й її російські виразні, ніби точені, слова з характерним, дивно-чужим акцентом спадали мов тягарці на вагу його долі. І з цих слів довідувався Ніно, що він, правда, дуже самотійна дитина, не дурна, сміла, але занадто амбітна, без поваги до старших, нестримана на язик і найбільше всього не вихована !

Такого погляду в цілому Ніно ще ніколи не чув про себе й хоч багато з промови не розумів, але добре тямив, що над усіма думками про нього панує вже раніше знайоме йому оскарження, що він власне збитошне мужиченя, яке треба всіма засобами направити, бо інакше багато, багато неприємності зробить він у житті й собі самому і батькам.

З усіх слів, часом незрозумілих, часом дивних дихало на хлопця чимось чужим, суворим, холодним, невідкличним ; чимсь, що причаїлося десь близьенько, близьенько й ось має схопити, зім'яти, скрутити й потягти за собою в далеку, сіру будучину. Беззахисність проти цілого того почуття, почуття дивної чужоти, викликає в дитячій душі глибоку тоскність : так замираючи тріпається зловлена пташка, у самому дотіку ворожої руки відчуваючи жах невідомого.

А баба говорить далі : про рід Людкевичів, який не сміє, мовляв, іти долу, про дивні нахили, що зростають у дитини, про шкідливість зацікавлення Україною, про небезпечність навіть такого захоплення, яке з дитячих років уже припра-

влятиме шлях дядька, що за свої гайдамацькі вподобання блукає десь Сибірськими просторами...

Так говорить стара, й у мовчанці батька й матері відчуває хлопець рівну згоду з її словами. І до почуття внутрішньої здеревенілості долучається трохи, ще лише трохи, гарячі, від того, що ані слово не чув він від батька, ані слова оборони чи заперечення... Тепер ця мовчазна згода батьків лягає на його душу як паморочна імла, й у ній він спускається на дно тяжкого сну.

Це ж почуття присуджености знов захоплює його в свої ціпки, паморочні обійми, коли після відїзду баби наказує йому мати залишитися зранку в їдальні:

— Нікуди не ходи Ніну! Сьогодні почнеш вчитися абетки, — підтверджує тітка.

А хлопець пригнічений незрозумілими йому досі впливами і власними думками за весь останній час тільки покірно зідхає і вмощується на високий стілець перед розкритою на столі книжкою.

Вирівняні в рядки і складені в стовпчик стоять перед Ніном чорні знаки абетки, і він, слідкуючи за кінцем олівця, що нею показує тітка на окремі літери, показує за нею невиразним тоном: а, бе, ве, ге... Так ось перебігають його очі порядках літер і раз, і другий, і десятий, а уста автоматично повторюють за тіткою їхні назви. Але коли дівчина вимагає, щоб сам він тепер проказав усю абетку, то Ніно нічого, нічого нічого не знає. Бо зразу була опанувала дитину настроєва гра образотворности, і зовсім не те видів він, на що показувало олівце й не те чув, що проказували послухні уста. Бо літери вже видавалися йому довгим, довгим ключем чорних птахів, що тягнуться шнуром кудись у сіру безвість, і кожна відносить з собою кавалочок його радостей, а замість них залишить йому своє вічне, одноманітне, бездушне: бе, ве, ге, де...

І тому всі літери перемішалися в його увазі, переплуталися своїми хвостиками, перекладинками, реберцями, гачками, й дитина знов і знов повторяє їхні назви, дивляється в них, та все ж нічого не бачить і не розуміє. І вже кілька днів б'ється над хлопцем тітка, уже не раз змішалися її нарікання з Ніновим плачем, але висліди науки дуже незначні. Не дається абетка!

У стані пригноблення, під перехресним вогнем докорів хлопець нагадує загнану тваринку. Очі його дивляться гарячково й розгублено, нічого не бачачи, вуха не чують слів, бо вже нарешті в свідомості починає переважати одне безконечне почуття безпомічності. Але раптом у короткому ви-

клику чується прибита, але не затамована опорність. І криза, яка мусіла прийти, у недовзі й з'явилась.

XXV.

Одного дня при кінці першого тижня науки, коли вже здавалось, що приходить край терпінню недосвідченої вчительки й силам учня, сталося диво. Ніно сам, без помилки повторив цілу абетку та ще й з кінця. Мов десь у куточку мозку раптом і самі собою відкрились заставки розуміння, й це було несподіванкою навіть й для хлопця. Він ураз ожився, усвідомивши нарешті собі зв'язок між формою і звуком, та закріпивши той зв'язок у свідомості. Страчена самоповага почала вертатися до нього, і знов він посипав дощем запитань, не можучи побороти навали спокусливих „чому”.

Особливо цікавили його, бо й сильно докучали при науці, твердий і м'який знаки. Такі довгі назви мали ці, нічим на зовні не видатні літери. Чому?

— Бо ці літери при читанні не вимовляються, — пояснила тітка.

— Навіщо ж вони тоді, — почав резонувати хлопець. Він би їх викинув, якщо вони непотрібні.

— Вони потрібні, але їх не вимовляють... — І тітка пустилась у довше пояснення ролі цих знаків.

Хлопець слухав і нічого не міг уторопати. Це було вище його розуміння: уживати ці такі трудні для пам'ятання, ці непотрібні й навіть на його думку шкідливі знаки. Скільки вони йому крови зіпсували! А виходить усе ні для чого... Навіть авторитет пояснення дорослою людиною не захитав його переконання.

— Ні, усе одно вони непотрібні. Їх треба викинути! Тільки плутають, — результуючи постановив він, вислухавши дівчину. В тітці був зачіплений авторитет та й вона не втримала:

— Дуже ти розумієшся, що треба, а чого — ні. Слухайся старших і менше балакай, — обірвала вона хлопця подразненим тоном.

— Ви також нічого не розумієте, — бовкнув Ніно раптово, і зараз же сам здивувався як ці слова вирвалися з нього майже мимохіть.

Дівчина спалахнула. Рознервована учнем, якого, сама ще підліток, не могла й не вміла порозуміти, вона відчула себе ображеною. І коротким рухом ухопила хлопця за вухо.

Нінові досить часто діставалося від матері легкого по-тилишника. На них він уже звик. Він навіть приймав їх інстинктивно не як кару, а лише як вияв материнського пра-

ва на кару, плач при якому служив не так виразом болю як засобом для ум'ягшення материнського серця. З цією фізичною карою він мирився... Інакше було з батьком. Він рідко виконував на хлопцеві свій фізичний вплив, але коли до нього доходило, то це вже не був легкий, болючий лиш іноді, а частіше тільки ласкаво-докірливий мамин стусан. Це бувала справжня кара. Ніно боявся її, але й вона не викликала в нього внутрішнього протесту. Траплялася, бо вона рідко й завжди була за якийсь дійсно визначний збиточний учинок.

Та ніколи ще з ним не ставалося, щоб його били чужі. Був це привілей лише батьків, і його добре зрозумів і запам'ятав Ніно, будучи колись свідком, як визвірився батько на сусіду-шевця, що хотів вибити Ніна за розбиту шибу. За неї дістав тоді Ніно подвійну порцію, але запам'ятав, що ніхто чужий не сміє його карати. Бійок з хлопцями він не рахував. Припухлий ніс, гуля на лобі, підбите око або й розрепана губа, — усе це зовнішні ознаки товариського суперництва ганьби не робили й швидко забувалися. Навпаки! Серед хлопців передмістя були це почесні ознаки мужності й відваги.

Але тепер, коли його докарала хоч і тітка, але все ж особа, до якої він не звик ще як до члена родини, молода дівчина, за якою не відчував повноти авторитету дорослих, — тепер на це покарання, що принижувало його й обмежувало права батьків, він образився. Інстинктовий висновок був уже готовий, бо не розмислюючи, навіть не усвідомлюючи, що робить, він схопив з стола олівце й ударив загостреним кінцем у руку, яка ще тримала його вухо.

Дівчина тільки ойкнула й пустила хлопця. Але враз ухопила його за руку, й дзвінкі та дошкульні удари долоні посипалися на Ніна куди попало. Його крик, нарікання дівчини, дупіт ніг, — увесь цей раптовий гамір прикликав перелякану матір. І, почувши в чім справа, вона взялась за хлопця:

— Проси в тітки вибачення!

Ніно подивився на дівчину. З розтріпаними косами, тяжко віддихуючи, стояла вона з рукою біля уст, мабуть висмоктувала з ранки кров; і хлопцеві здалось, що в її очах блищать сльози. Але це, як буває в більшості чуттєвих дітей, що впертістю намагаються закрити своє засоромлення, тільки підштовхнуло його на відповідь:

— Не хочу, вона мене образила!

— Ага не хочеш? Добре! Забірайся до своєї кімнати! Прийде батько, він з тобою побалакає, — тільки й сказала.

збентежена мати й відтрутила хлопця від себе. Була це погана ознака!

Як у тумані стоїть Ніно в спальні біля вікна. Він ніби пильно дивиться в садок, але не бачить, не чує, не усвідомлює. Він цілком під враженням заподіяної йому карою кривди, й до цього враження домішується це неприємне почуття від того, що там у кімнаті стоїть дівчина з довгими косами й на очах їй блищать сльози... йому шкода її... Але ні, він не може просити вибачення, ні!... І хлопець не в стані розібратися в своєму поступованні й тільки в переконанні не піддатися стоїть і глядить через вікно сухими нерухомими очима.

Увійшла мати й навіть не глянувши на хлопця поклікала його до батька. Хлопець вийшов напружено спокійний, став біля одвірка й подивився довкола. Батько, спершись рукою об стіл, теж стояв, суворий і нахмарений, а біля вікна дівчина з обв'язаною рукою дивилася пильно в землю.

— Іди, попроси в тітки вибачення, — труснув Ніном короткий, гострий наказ.

Хлопець не ворохнувся, ніби закам'янівши біля дверей. Він хоче відповісти, що його несправедливо покарано, що він не хоче тому просити вибачення, що він лише оборонявся, що він не може... Але всі ці думки тільки сверлять йому мозок, а горло стиснула немов рука, невидима й міцна й не випускає з грудей звуків.

— Чуєш? що я сказав? проси вибачення, — не дає спам'ятатися батько.

— Не буду... — витискує хлопець із горла хриплаві звуки.

— Не будеш? — поволі й з протягом перепитує батько, ступаючи крок вперед. І в слідуючий мент, схоплений за лізною рукою за плече, стоїть хлопець перед тіткою:

— Проси!

І знов заслонює хлопцеві всі думки, одне почуття гордої впертості, і він мов у сні твердить:

— Не хочу, не хочу, не буду...

Та враз його голова опиняється притиснутою до батьківських колін міцною рукою. Різкий біль є тепер єдиним враженням, оборона — єдиним бажанням. І не тямлючи себе від болю, від сорому впивається хлопець зубами в твою ногу, в тее живе тіло, що ось тут тисне й мене його лице...

Що було далі, він уже не пам'ятав.

XXVI.

Прийшов до себе Ніно раптово, але не зразу усвідомив собі, що з ним діється: він уже роздягнений і лежить у по-

стелі. Мабуть ніч, бо через зсунені фіранки не просвічує з надвору світло, а біля образу блимає миготлива лампадка. За коливанням вогника хитаються по стінах ліниві тіні, й у цілому домі панує нічна тиша.

Хлопець на мент є здивований як і коли він опинився в постелі, хоче встати, але з першим рухом почуття фізичного болю нагадує, що з ним було. Але як давній, затертий сном спогад виступають у пам'яті, жорстока кара, боркання, його крик різкий і пронизливий, дорікання матері, плач, плач... темнота. Сплаканий, викричений проспав він мабуть сном тяжкої фізичної втоми аж досі й прокинувся серед ночі.

Хвилюк лежить хлопець нерухомо, приголомшений тим, що сталося, але за спогадом про минулі події вступає до серця й переповнює його образа та жаль. Він сідає на постелі й, охопивши руками коліна, дивиться перед собою затмареними очима, а уста проказують пошепки настирливі думки:

Ні, він не хоче бути паничем! Не хоче вчитися панської мови. Не хоче, не хоче! Бо все, все за-за тієї „руської“ мови... І це повсякденне обшарпування й ця страшна, несправедлива кара! О, ні, ні, ні! він не хоче вже, не хоче! Він утіче...

Й у цім слові „втікти, втікти“, що його шепочуть сухі уста, бачить враз Ніно свою ціль і спасіння. За цим словом виринає в пам'яті Глодава, відпуст, скельна церква в білій скелі й чорні отвори входів до Підгорянського монастиря в стрімкій кручі Дністрового берега. Так! Він туди й утіче! Під землею, в довгих темних переходах не знайдуть уже його батьки ніколи й не змусять уже бути паничем і вчитися „панської“ мови. До нього посходяться ще хлопці, багато хлопців, усі ті, кого вдома так карають і утискають як його. Вони матимуть гострі шаблі! О, ні, не дерев'яні, а справжні! І списи й рушниці! Вони ховатимуться в підземеллях аж виростуть. Тоді вони сильні й численні вийдуть на світ і ввесь звоюють! увесь! Вони дозволять усім говорити по-мужицькому й заборонять батькам змушувати малих хлопців бути паничами... От так! А він великий, славний, сильний приїде до міста на чорному коні, й батьки будуть просити в нього вибачення за кару й утиск...

Повінь візій заливає душу дитини й звівши брови все проказує він через заціплені зуби: втічу, втічу, втічу, втічу! Зараз же! Поки спить цілий дім, поки ніхто не бачить, поки так палко б'ється серце назустріч вимріяному. Так! він утіче зараз!

І Ніно, забувши про біль, сковзає з постелі й похашцем одягається, не перестаючи міркувати про подорож. Руки в нього трясуться від хвилювання, і серце починає трипотіти

ще сильніше, коли він обережно відкриває двері до їдальні й ступаючи навщипиньки простує через кімнату. Рипнула дошка й хлопець кам'яніє в смузі місячного світла, вдивляючись витріщеними очима на двері спальні батьків. Як страшно, щоб вони не прокинулись! Мов злодій проходить він їдальню й поволі, поволі висувається через рипучі двері в сіни.

Але саме головне ще прийде. Він хоче попасти в кухню, щоб узяти свій верхній одяг і кашкета, без яких не хоче йти в дорогу, та має намір узяти з собою й хліба. Ще обережніше ніж в їдальні натискує він на клямку кухонних дверей, і так само цаль за цалем протискується через щілину. Від затятих зубів аж щелени болять й здається, що по цілому домі чути як б'є розхвильоване серце. Страшно, щоб не прокинулася Докія, яка спить у самій кухні. Тоді все пропало! Цей страх такий сильний, що на мент затримує Ніна, але спомин про минулий день знов надає йому рішучості, і він крадеться через кухню до полиць.

Місяшне світло вільно лине через незавішені вікна, й у кухні так ясно, що видко як на другому кінці рівно дихає на постелі Докія. Напружений, готовий від кожного шелесту закам'яніти, знаходить Ніно свій кашкет, плащик, нечутно вдягається, ще зтягує з полиці почату буханку хліба й так само обережно вислизає в сіни, а з них на ганок. Там він здіймає з поруччя великий веретяний мішок, що приправила Татарчучка на кукурудзу, вкладає в нього хліб, перекидає через плече, бере з кутка ковінку й рипучими сходами ступає на двір.

Вуглясто-чорний Бровко гремить ланцюгом і по дроті добігає до ганку. Він скажено вертить хвостом і цілий аж труситься й тихенько скавулить так хоче дістатися до Ніна... Хлопця охоплює великий жаль, велика шкода: цього пса, що він уже ніколи не побачить, цілого довгого дому, Татарчучки, мами й навіть, навіть батька... Він відчуває як сльози підступають йому до очей, але зараз таки згадує минулий день і, що є духу, біжить до фіртки на вулицю, ніби боїться, щоб вибухнувший жаль не відбив від нього рішучості.

У сіро сріблястому сяйві місячної осінньої ночі стоїть передмістя. Тіні від хат ніби звузили вулицю, густішими припадають дерева, таємнішими окопи й шелест спавшого листя під ногами видається нестерпимо голосним, а обережні кроки звучать як дупіткінських копит. Хлопець боязко озирається навкруги, уп'явшись однією рукою й перекинутий через плече мішок, а другою стискаючи ковінку. Місяць, виринаючи з-за хмарок, різко й раптово закреслює збоку його коротку тінь, й тоді Ніно лячливо спинається, й серце починає йому тріпотіти сильніше.

Сторожкий і напружений минає він так останні хати передмістя, й перед ним у місяшнім сяйві простягається широкий Гронецький шлях. Пусто, чисто, рівно навкруги. Тільки старі тополі поклали через дорогу довгі тіні аж на озимі лани. Тут не так страшно як у місті, ніщо не чатує в підворітті дворів і за рогом вулиць. Тільки іноді на чорній силуеті тополевого стовбуру злякає на мить біла пляма обдертого від кори деревна...

Тут дорога хлопцеві добре знайома, ще з Глодавської подорожі, і він бадьоро виходить на бічну доріжку, поправляє мішок і сміло мандрує, вимахуючи ковінькою. А думки не лишають його. Він уявляє яка ранком підніметься в домі метушня, коли його не знайдуть, як будуть кликати, шукати... а він уже буде в Глодаві, в Гафіїної мамі, а потім і в монастирі... Його мрії такі яркі, а рішення досягти їх таке тверде й непохитне, що він не помічає як прискорює крок і нарешті вже майже біжить, аж мусить зупинитися, щоб набратися духу й обтерти рукавом плаща, мокре від поту чоло.

Спинившись оглядається він навкруги, не пізнаючи околиці, та нараз почуває велику втому. Болять руки, ноги, спина, тяжкі є як олово повіки, що здається самі закривають очі. Сонний трепіт перебігає по віях і ослаблюючим дотиком просувається по тілі. Ні, він переночує, тут в полі, а ранком знов вибереться в подорож!

Ніно не боїться. Багато разів оповідали йому хлопці як ночують в полі чи на леваді біля коней. Він сходить з доріжки на широку межу, вкриту прив'ялою осінньою травою й шукає вигідного місця. Нарешті в малій заглибинці, далі від дороги, кидає на землю ціпок, виймає з мішка хліб, а мішок розстиляє на траві. Тут він буде ночувати. Він оглядає околицю й нарешті згадує: та ж це з цього місця показував йому Гаврило на довколишній простір і тут уперше почув він від нього, що це Україна. Це було тут, на дорозі!

Ах як радісно робиться хлопцеві. Він знов переживає тодішні почуття, бачить усе те, що створили тодішні уяви, і йому вже ані трошки не страшно, коли він влазить у мішок, примощує біля себе хліб і вмощується сам серед нерівностей ґрунту...

Україна! Яка це міцна й пересвідчуюча візія, що ширіє над горбком, де спить малий, надхнений утікач до забутої предками й знов віднайденої родовим інстинктом батьківщини!

XXVII.

До схід сонця вийшов сіяч на зораний під засів лан. Довкола вже підносила густа зелень сусідніх озимих гонів.

Тільки він спізнався. Але рілля його врожайна, зерно добірне, й дожене ще його нива поля сусідів.

Він став по вітру, управив ношу з насінням, забрав повну жменю повновісного зерна. Благослови Боже! І з легким шурчанням об тверду долоню почало струмити з руки й лягати віялом на рілля важке насіння. Не гаючись, рівним кроком поступав сіяч, дійшов до межі, обернувся й у заглибині на межі побачив щось біле.

Він вийшов з рілі і підійшов ближче. В веретяному мішку щось ворухилось. Він обережно відслонив ногою край ряднини: підклавши під голову руку, спав малий хлопчина й щось неспокійно бурмотів у сні.

Здивований стояв хвилюк сіяч і придивлявся до хлопця. Після нахилився над ним. І з вихиленої сіячевої ноші заструмилося на хлопця, обсипаючи голову, лице й груди, важке, золотисте зерно... він прокинувся й схопився...

Але це вже події з дальших днів життя Антоніна Людкевича, „й належать вони іншій історії й іншій книзі”^{*)}.

(Кінець.)

Брно-Штернберк.
1930—1932.

^{*)} Гамсун.

Ю. Боршош-Кумятський

Храм у Богдані

Пливе з лісів ріка живиць,
Попід верхи-гіганти,
Співає хор смерік, ялиць
Величні, вічні канти.

Читають свій німий Коран
Стоверхії Горгани,
Петріс, Близниці, Піп-Іван
Немов німі органи.

У горах скрізь краси-краси.
Дзвенять веселі ритми,
Пливуть Гуцулок голоси
Потоком кольоритним.

З ґрунів, з верхів пливе на храм
Весела Гуцулія,
В Богдані храм... „буде то там”...
Юнак і старець мріє.

Проміння сміх, ріка живиць
І гір німі гіганти,

Тужливий шум смерік, ялиць
Співа святочні канти.

Каже гора одна другій :

Подивися там,
Йде весела Гуцулія
У Богдан на храм.

Жартуючи йдуть із ґрунів,
Пишні як розмай,
Квіттям убрані красуні,
Мов стобарвний гай.

На рукавах многоцвітні
Пристрасні краски,
В сяйві сонця кольоритні
Хтиві запаски.

Живий похід Гуцульщини
Прямує в село,
Вишивками, намистами
Село зацвіло.

Роздзвонилися дзвони в дзвіницях,
У Богдані гучний тепер храм,
Спів процесій відбився в Близницях,
Сповідває про свято верхам.

Коло церкви челяди мов море,
Старосвітський виблискує стрій,
В сяйві сонця купаються взори,
Стільки щастя і здійснених мрій.

Коло церкви в шатрах всяких речей :
Медівники, намиста як кров,
І купує мажі стареча...
Грає море стобарвних голов.

Звуть знайомі прочан у гостину,
В селі радість, в селі повно втіх,
Синім небом жарке сонце лине,
Розсипає весілля і сміх.

Вертають Гуцули втішно
В розкохану ніч,
Місяць посріблив розкішно
Кожну річ.

На стійлі ватра палає,
— Скільки то там чар ! —
У трембіту тужно грає
Десь вівчар.

Ніч ворожить, сяють зорі,
Зіллям пахне бір,
Замовкає в нічнім морі
Свято гір.

Р а х і в...

Улас Самчук

К У Л А К

Тихо стало, староста щось міркував, а ціла келія очікувала якоїсь каверзи. Хоробра руїна стояла собі й далі на своєму місці, дивлячись байдуже в одну точку на помості, чи не туди, куди плюнула, часом. Але проходили напнуті хвилини і нічого особливого не сталося. Розчароване населення підземелля починає знов своє гармідерне життя.

Хилилося до ночі. О 6-й внесли вечерю. Стодвадцятьбосих ніг застугоніло і перлося з різними черепками по їжу. Порції вареного ячменю, які звали пенцаком, і які могли похвалитися своїм неможливо мізерним розміром, миттю розхоплювались і зникали до останньої дробинки в бездонних шлунках кістячні. Лайки, сапання, сьорбання, рейвах, усе це звалось „вечеряють”.

Лев не дістав своєї порції, бо не мав у що. Зараз, як тільки віднесли парашу, у визірку в дверях просунулась лустка хліба і якийсь голос вигукнув прізвище Льва. В ту ж саму мить тріснув грім... Провалилось небо. Вибухнув підземний огонь. Пара десятків в'юнких кістяків роздирали на безліч кришок хліб і втішено швидко жували. Лев хотів було врзатись у них і збити на околот хоч яку одну другу пару, але роздумав і махнувши дурновато рукою, відійшов геть.

Але треба було вбивати час. Лев думав над цим досить уперто, але не знаходив такої зброї, якою б міг перевести в життя цю конечну необхідність.

Єдине, що залишилось, — ходити. І він ходив... Ходив поміж сидячими по помості голими спинами, темними кучерявими головами, в які, здавалось, безліч набилось всякої погані; ходив, розгалужуючи напрямки, щоб одноманітністю не вбити в собі останнього глузду. Вперше почув у шлунку щось ссуче. Він насторожливо вслухався, але злочинно не вважав на ніщо і ступав далі.

Він, доречі, між усім таборовиськом запримітив одношироке, смугляве, чи навіть зовсім чорне, обличчя з твердим, потужним чотирикутним чолом, вкритим копицею чорного, збуреного волосся. Дивилось воно весь час похмуро, мов вивернутий буревієм, посмалений пень, але не зважаю-

чи на це, Лев не міг уговкати свою цікавість і безупинно тиранив намічену жертву своїм дубовим поглядом.

Рівно ж викотивсь на кін Сорокоуст. Загнаний так гачебно й несподівано у свій кут, він довший час не існував. Але по вечері, бачачи становище, в якому опинилася загроза його існування — староста, він видко рішив використати його і почав ворухитись. Лев помітив, що ступня його правої ноги вигнута була назовні, і так, під кутом сорок п'ять ступнів, захолола. Сорокоуст, одначе, досить зручно шкутильгав і навіть чванився ніби цим. Він, як песик, якого довший час потримали на припоні, зірвавшись, оббігає всі знайомі свої місця й усе докладно обнюхував. Його гостра, дійсно комаринська, пика тикала скрізь своє рильце й порпалась навіть у таких місцях, де, здавалось, не було якої будь потреби. Він і до Льва почав принюхуватись. З початку здалека, остеронь. Лев стулав від дверей до середнього вікна желі, а Сорокоуст і собі, хоча поодаль, але майже, дотримуючись кроку, звичайно, злегка натягаючи свою ступінь... Лев на це не звернув уваги й це сприяло зменшенню віддалі між ними. Але коли ця віддаль зменшилася на стільки, що Лев відчув коло себе якийсь посторонній слизький дотик, він посеред дороги раптом круто повертається й густо, прудко чхає. Кругленька невеличка лисинка Сорокоуста опинилась якраз в обсягу стрілу Львового носа і змушена була перетерпіти маленьку аварію. Лев знайшов необхідним навіть вибачитись і відійшов у один кут, куди притягнула його увагу небуденна в цьому оточенню поява.

В лівому, як стати до вікна, куті, де складались пошарпані, зтоптані великомученики-сінники, і де ще так недавно з таким завзяттям польовано за щуром, на купці сінників, примостився отой самий з чорним, грубим обличчям. Сонце зайшло й у куті забликала, мов офіцерський гудзик, лямпочка. І от використовуючи й цю невинну можливість, чорний видобув з невідомих заховків таке знаряддя, як пензлик, палету і коробочку акварелевих гудзичків. Все це в якийсь спосіб умудрявся він помістити в себе на колінах і почав шпортатись над клаптем паперу.

Лев підійшов ззаду й через плече заглянув до „ательє". Там одна п'ятма. Пляма якихсь барв, але маляр уперто їздить по них своїм пензликом. І так стоячи залюбувався шириною артистової спини, прикритою ніби брезентом, просоченим потом, якоюсь блюзою. І вдивившись у зарослу потилицю, у його похилу голову, яка поволі, безтурботно спокійно похитувалась над барвистою плямою. Львові стає чомусь соромно. Чому соромно, тяжко сказати. Він хотів було вже відступити і десь заховатись, але в той час чорна голова повернулась, а на її обличчі блиснули живі, іскристі

очі. Лев увесь аж почервонів; не знайшов нічого іншого, крім дурноватого питання:

— Малюєте?

Бракувало тільки ногою в коліні подригувати та цвиркати крізь зуби. Маляр одначе не зважав на дурновате питання і скромно підтакнув.

— Темнота! Барви одна на другу лізуть.

Він, видно, ще хотів щось там говорити, але коли оглянувся, за своєю спиною знайшов лишень Сорокоуста.

— Еє, знаєте. Це як у нас був один... От малював. От малював. Мене, жінку, одинадцятєро моїх дітвори... І у кожного очі, ніс, ну просто живі. А в очах у кожного чоловічки. Ну просто...

Маляр грубо перебив щебетання Сорокоуста і встав. Лев був на другому кінці келії і все ще ніде не присідав. По коридорі чути брязкіт дверей і ключів. То обходять з апельсинами. „Йдуть перевіряти” — думав Лев. Полохливо брєніла тюрма. Пильно дивилось на неї з небесної висоти безліч зіркатих віч. Поодаль вовтузилось заборсане в поті містечко. Одинокий механічний заводик щебетав своєю бляшаною рурою, що позіхала з нудів до звучного зоряного неба. Грає десь кіно і неодмінний Гарі Піль ловить розгонні потяги, скаче з літака на літак під самими хмарами, або збожеволілим автом переплигує бездонні прірви височезних гір. Танцює там невмиручий Пат, а йому награв губами на гребінці Паташон. Смішно і змістовно. Горожанин рве набєханє череву, втирає барвистою хустиною засліздені від втіхи очі, йде до себе, вліпивши своїй половині тузин соковитих поцілунків і засипає сном блаженного...

Заснуло все. Але не спала одна тюрма. Перед дерев'яною брамою висить нафтова ліхтарня. Грубий, окутаний вартовий тупцяє на місці і думає про вчорашню випивку та про жінчиного капелюшика, якого ще немає, але який мусить якось до Різдва з'явитися. За пазухою у нього теплі пиріжки з капустою і він крадькома щіпає їх по кришинцї і вкладає обережно до рота.

— Ваа—арта! — тягне грімкий голос його товариша на вежі.

— Ваа—арта — мукає по-коров'ячи з запханим ротом вартовий, а на це відгавкуються ще два-три такі ж голоси.

Звучно дзявкотять тюремні пси, яких усіма чортами проклинають засипляючі в'язні.

І келія № 12 поклалася. Староста в куті на нарах першим від дверей. Решта по всій території. Довгоший, що тужливу пісню мотав, у центрі з блощицями бій веде. Сорокоуст під нарами, у самому куті, у „пеклі”. Коло параш курчивсь у стисках холоду Сатана. Один лиш Лев вертівся по келії і не знав, де пристановитись.

Скрізь оте липке. Скрізь оті плями, оті сльози чийсь... Ляж, засни. Дайся огорнути хмарі бациль і сконай у корчах їх обіймів. Ляж і обіймайся з тією слизькою потворою, що скрізь дихає чадом, гноєм...

Артист спав там же, де й малював, під вікном. Мав він уривок сінника і клопоть ковдри. Льва ж тягнули до себе аж кількох. Пронюхали стерви, що коло цього можна чимсь поживитися.

— Ей, ти! Ходи сюди. Зо мною. У мене сінник...

— У нього короста, не сінник. Лягай, лягай. Ха-ха-ха!

— Сам ти короста проклята... Вошивий чорт.

— Гей, там! Замри! Гони сюди, парубче! Тут он... Кладись та й хропи... — піднявсь голос старости вперше після образи. У кутку підвівся й оперся на лікоть мистець. Він махнув кулаком і Лев зрозумів, що то до нього.

— Лягай з дідом. Злодій, але бодай здоровий.

Лев ліг з дідом.

Ніч вертілась, мов у машині зубатий барабан, замотаний у паклі. Хтось жував вонючу, хропучу жвачку, ковтав її величезними ковтами у нутро і виригав назовні хмари терпкого чаду. Хтось квилів, ніби дитина придушена грудьми заснулої матері. Хтось тонув, захлибався, пацав ногами, зривався, дерся на беріг і реготав пінним реготом, то з зойком летів стрімголов в клекочучу пучину. Хтось он на ноги зривався:

— Товариші! Убийте! Грім б'є і ви бийте!... — і круто лайнувшись, вмовкає, чухає стоячи ціле тіло, думає, опісля знов спокійно кладеться. Навколо глухо, навіть луна не б'є.

А там он хтось чмихає, шепчеться, ніби душиться плачем—реготом. Він не спить. Його порожні кишки розриває веселість і ціле тіло обсипається дрібним горохом реготливої пропасниці. Він знає, що новоприбувшому, отому понурому нелюдові, треба зробити традиційного фігля. Ще задня він довго радився з своїм товаришом, різав стрічки з клаптя часопису, мочив їх коло лямпочки нафтою. Він підводиться, обводить злодійським поглядом навколо кладовиська і кривлячи пащеку, та шкирячи мов гієна, зуби, повзе. Лев спить. Він спить, мов камінь. Йому не лізуть гидкі сні його дикої дійсності. Він лиш поволі поворушує пальцями на ногах, мабуть думаючи, що по них лазять блощиці..

Але це не блощиці. Це були каверзи голодного, гнаного кістяка, якого душило зло і треба було витиснути його рязючу печатку на сторінках свого існування. Довгі папірові стрічечки влітаються між пальці. Рука, що робить це, робить обережно. Обережно здушує злобну радість, щоб не порскнути зо сміху. Обережно стримує горох пропасниці. А ноги широкі. П'яти тверді, зашкорузлі. Подошви дрібно по-

дзьогані чимсь і брудні. Маленький і шипучий огничок, що майже зливається з кволим світлом копилки, яка десь далеко, далеко, в сірій шматі оточення блимає дурновато, мов око ідіота і пирскає.

Може так сполучуються дві блискавки, чи вмирають у полум'ї метелика, як спалахує папірова стрічка і Лев з ревом схоплюється. Тупотить, розгонить струмочки палаючого огню та хмару блощиць. А навколо тихо і порожньо, лише деякі могилки заворушилися, щоб зідхнувши, знов забутись мертвеччиною. Кладовисько мовчить і жує свою жвачку—ніч. Лиш староста прокинувся. Він глянув на Льва, на полум'янні язики, що вже догоряли на долівці, нічого не сказав, почухався і став порпатись у своїй торбі.

Лев з приємністю чхає на всяких там старостів. У куті, під нарами, зігнувся сяючий від задоволення опришок. У його порожніх кишках уже не один, а тисячі смішків і всі вони вирватись та вереснути на всю ту мертвеччину хочуть. Але досить місця в кишках. Не вилізуть. Огники здалека лизнули пару разів його запалі під випнятимися вилицями ями і зникли.

Лев же підгинав попечені пальці ніг. Очі його кров'ю наливаються, а долоні самовільно стягуються у дебелий п'ястук. Він з такою насолодою тарахнув би в саме тім'я ту злу голодну голову, що нічого іншого, крім ось такого піскуса, не додумалася.

Неголосне скавуління гостреного ножа вивело Льва з отупіння. Він оглянувся в той бік, де лежав староста. Останній уже не лежав, а сидів і зовсім повільно гострив обкус цегли невеличке саморобне лезо. Іржаве лезо рипіло диким шалом і шкварчало.

— Лягай, лягай! — буркнув староста. — Колесо тобі вправили? То напевно той зубр Приступа. Завтра тарахнем ним, а тепер лягай...

І гострив далі.

А у парашному куті щось також засовгалось і піднялось. Це звівся і сів, тупо вдивляючись на нари, Сатана. Він ворухивсь і сопів носом.

Цілу ніч до глухого ранку прислухався Лев до голосу своїх невинно ображених пальців. Вони ворухились і скарижились. Череву всю ніч гуло, ніби у нім розкотисто греміла артилерія. Стіни стеля, сповзали в діл і ссали вовчу кров своїх гостей, а іржаве лезо довго скавучало у затисненій долоні старости. Але скавучало воно дарма; лише поблідло і заблищало, скинувши свою барвисту шкуру, що роками на нім розцвітала. А ґрати стійко витримують налягаючу знадвору нахабну волю, що настирливо шкрябає, гризеться і преться в прищулене, вибите окно келії.

Народжувався день. Поволі і звичайно, як родився мільйонами досі й як ще мільйонами родитиметься в будучому. Неосягнута вічність обертала своє безліч зубате колесо на один зубок вперед. І як годинниковий механізм, що вицокує секунди, мінути, години, так вічність вицокує дні, роки, століття.

Від сходу сонця носив Лев по келії своє густо скусане тіло з кута в кут. Дивився наспулено вниз і, здавалось, придивлявся до попечених своїх ніг. Гостро й болюче ступають вони по нерівній сучковатій дощі. Він уже не шукав того „зубра Приступи“. Відпивши теплу воду з куснем хліба, він утихомирився. Маляр знов умостився під вікном, узброївся пензлем і палетою, викладає на папір звучні тони. Його курчява голова перехиляється з боку на бік... Очі вперто впляюються в барвисту плутанину, у ту червону гармонію, яка невинно й ніжно вдягається в органічну тканину живучого образу.

Він думає про одну тему для розмови, на яку наскочив ще вчора зраня й якою хотів поділитися, ну хоч би з Кравчуком. Але тепер забув її. Забув, про що хотів говорити, лише знає, що то було щось, що його дуже цікавило.

Тут же не було кому говорити. Тут не розуміють його. Тут згочення занадто просте... „От, коли б тут Шабелян“, — подумав... Так... Коли б тут Шабелян, він уже не бачить його засушеного обличчя. Уста Шабеляна мусять зятимитись на все. Вони тоненькі й зовсім прозорі, хоч потемніли вже. Вони завжди тісно замкнені так, що, здавалось, треба їх обценьками розважувати. Ще підборіддя... Так. Підборіддя його знаменне.

Лев здивувався. Він піймав себе на розмові. Уявний його співрозмовник від дотику свідомості зник і Лев догадався, що зав'язався вузол якраз забутої ним теми... Одначе смішно розмовляти з самим собою. Він же ще не старий...

Він підходить до Сатани, що скурчившись куняє під стіною. Той видко цілу ніч не спав, а тепер крадькома надолужував страчене.

— Ви, того... Вибачте!... — почав Лев, бо мусів почати. — Ви не боїтесь того, що той гострить?...

Говорив Лев тихо, щоб не чули зайві вуха, хоч не був переконаний, що вони дійсно не чули. Ніяково зрештою починати розмову. Коли б принаймні перед тобою обличчя яке, а то ж пергамент. А на пергаменті клинопись... Читай її й розумій. І екоріше з'їдеш з глузду, ніж щось там второпаш. Він хотів уже відійти, бо побачив, що й Сорокоуст заворушивсь, очевидно задумує десь у цьому районі зробити свою прохідку. „І чому його не дали до келії хорих“? подумав Лев. Це розуміється не до Сорокуста, а до Сатани відносилось.

Останній заворушився.

— Хай! — кинув він, ніби єдине це слово й було в його мовній скарбниці. Лев бачив, що вчора все таки в слизьких очах Сатани блиснули огники й то ще такі, що но-но... І слова з його уст небуденні вирвалися. А чи знає він, що вони небуденні? Щастя, як не знає... Сатана одначе спохопився, що занадто скупому сором бути. Він витиснув з себе ще пару питань...

— Ви хто?

— Хто? Лев хто? Ніхто. — Він просто собі... Він почервонів.

Це Сатані сподобалось. Власне останнє — „почервонів”. Те „ніхто”, якимось трохи дико звучить. Краще чимсь таки бути. Ну гаразд.

— Звідкіля?...

— Ага, звідкіля. Ну, звідкіля? Просто, тутешній. — Плечима знизнув. — Звідкіля ж має бути. Не з Херсонських жештепів.

Сатана розповзається в усмішку. Її ловить Лев, який от-от уже готовий розпочати свою повість „временних літ”. І сталося щось дійсно, чого сам Лев пізніше ніколи до ладу збагнути не міг. Присівши на костки, Лев почав чомусь оповідати про себе. Очі Сатани густіли й злипалися. В їх масі чулося щось загірвające й щось ще таке, чого звичайним дотиком не відчуєш.

— Ах, чому, чому!... — Казав Лев. (Це коли Сатана задав йому питання: — а якого чорта перлися ви туди, щоб залізти ось сюди?...) — Гм, якого чорта... Добре йому казати. А якого чорта сонце світить, вітри дмуть, хмари проливаються зливами? Якого чорта... Бач! Хто не розуміє, тому тяжко втовмачити! — якого чорта...

— Я, — підсувався навприсядки ближче до стіни, — я родився під стріхою на горищі, — тягнув Лев, — а матір мою зняли з бантини, коли саме клякнула на коліна з вірвечкою на шії. Загрожувало мені від першого мого віддиху на цій плянеті лишитися на власну волю й починати з пелюшок життя самотужки. Так ні. Матір зняли, бештали. Вона ревіла. Гарячі були її сльози й капали вони не раз на мої уста. Солоно було й так, а вони засолонювали останній присмак матірнього молока. — Це все фантазія, розуміється. „Де мій батько?” — допитував я пізніше матір. Вона мовчала. Мовчиш, думаю. У жінок завжди бувають речі, про які тяжко говорити. Я й не питав більше, хоч довго людські поговори величали мене просто байстріюком. Цього я не терпів. За це не раз збив до крови сусідського пацана, а після мене дерли на сто кусів свинячою капицею. Так і ріс. Матір очарувала шевця одного й він забрав її собі за коханку, помийницю та як предмет особлившої насолоди, яка ви-

являлась у биттю... Мати хоробро зносила биття. Коли завітав до школи, так відразу перший став. Нічого було там робити. Вчили царя величати, про Якова з його дванадцятьма колінами. Цих на пам'ять. А після таблицю множення...

А був у нас в селі попик. Непокаяна людина, завжди скоцюрблена. Ходив бочком і завжди за клуби тримався, а голос мав тихий, аж ніяково. Цей самий попик приходив 3 рази в тиждень до нас на „закон Божій“. Тут він куняв, завдавав учням запити: „А знаєш ти, хто Каїна забив?“ — „Авель“, — відповідали йому. — „Дурень. Сідай!“ — „А ти знаєш?“ — „Авель!“ — „Дурень. Сідай!“ — „А ти знаєш?“ — це на мене. — „Господін батюшка!“ — тарабаню йому. — „Каїн сам від свого сумління десь у дядька під плотом витягнувся, бо він свого брата Авеля забив... Відтарабанив і стою. — „Гм!“ — гладить попик свою борідку. — „Гм! а ти чий?“ — питає. Я почервонів і мовчу. — „То він Пріщин байструк“ — вихоплюється один, такий білий, як коліно. Він підлизою звався у нас. — „Тебе, сомпель ти, не питають, то й мовчи, — розважає попик. — Ти краще носа втри та вчися. П'ятої заповіді напевно не знаєш... Сідай, дурню!... А ти, Бойчук, добре. Тільки ти не кажи „під дядьковим плотом“. Тоді ще ніякого дядькового плота не було. Він у праці та болізнях рождав дітей і в поті лица свого їв хліб насущний. Так треба казати“.

З цього й почалося. Попик почав придивлятися до мене. Раз якось, було вже під весну, зустрів мене на городі. — „Бойчук! А ходи-но до мене“. — Я підійшов. Хатина його неважна. В кімнаті, ніби у тютюновій фабриці. На столі тютюн, на вікнах тютюн, під образами тютюн, по долівці тютюн...

— От би його тепер сюди. Так смокче... а дзуськи закуриш, — перебив сторонній голос. Лев кидає погляд у бік того голосу й зустрічається з лагідними очима довгошийого, що вчора Черчіля виспівував.

— Ви дозволите? — питає. — Нудно, а тут усе таки образований видно розговор.

— Просимо. Ви тільки мовчіть, — виговорив Сатана, моєю дядьків.

— Вам пальці не печуть? — питає далі довгоший.

— А вам що до моїх пальців?...

— Та так... Дивлюсь на них. Печуть, думаю...

— Не перебивайте, — вмішався Сатана, звертаючись до довгошийого. — А чому ви так відзиваєтеся про того „попика“?...

— З нехиттю? Ваша увага... Я бачу, вам можна довіряти — відповів Лев.

— Чому?

— Тому, що ви реагуєте на мою мову...

— А ви боялись, що я вже не встані реагувати... як і оці всі? — сказав Сатана й підняв руку, щоб поправити своє обвисле обличчя.

— Признатись, боявся. Дійсно боявся й боюся. Боюся, бо здається мені, що те оточення мертве. Що воно німе і глухе. Що вбито в ньому все, що відзначає людину... Вибачте. Я не маю наміру розголошувати патетичних мов. Не моє це завдання... Я просто... Дозвольте бути мені без застережень.

— Не бачу причин до них. Можете сміливо висловлювати ваші думки.

— Сподіваюсь, ви не в претенсії до мене за моє маленьке до вас довір'я. Я не мав наміру сповідатись. Я лишень..., Я хотів висловити до вас...

— Ваше відношення, — перебиває Сатана. — Розумію вас.

— Я так і знав. Я знав, що ви зрозумієте. Мене вже давно мучить страх, що мене не зрозуміють. А це тяжке. Ви розумієте? Слухайте. Коли я був ще хлопчиком, я хотів завжди вести когось за собою. Я хотів мати в руках владу. Я гордився кожною цяцькою, що дає ознаку якогось начальництва. Я читав книжки й наслідував їх героїв, але оточення моє не розуміло цього. Збираючи колись дівтору, я хотів виробити з них відважні легіони Ганібала, але завжди зустрічався з непослухом, розбратом, ворохобництвом. Ви усміхаєтесь? Вам не зовсім зрозумілі мої слова? Але мусять бути зрозумілі. Ціле життя від дигинства вдивлявся я у простір. Ліс, пустота, темнота. Вовки, чорти й вороги оточили, ось таким обводом і ні виходу, ні входу думкам у ширший світ. Ані власної... Я хотів сказати, ані власних ідей, — вони вирвані з корінням, ще бог зна від коли. Пеклися наші вчинки на чужих, нашому організмові шкідливих ідеях. Нас мочили в чужому квасі й вийшло... От... Любуйтесь. Я перший спришок злого старого. Я кидався й шалів. Я гонився й горів, а все звелось ось до цієї проклятої нори. Попик мій... Вибачте, дав мені освіту. Щастя, що в нього прилоги старі до „Вокруг света” лишилися. Фенімор Купер, Майн Рід та Сервантес вбили в мій мозок перший болючий цвях погоні за чимсь, що є невідоме й непевне. А то б... Що б з мене вийшло? Падло.

— І вийшло падло. — Цей голос, який походив з уст того самого довгошийого, був такий неочікуваний, що Лев аж сіпнувся у бік, звідки він вилетів. І видно, злякавшись також того наглого осуду, довгошийй заквапився додати пояснення: — Падло, кажу. Чого йшов туди? Знаєм вас. Йшов шкурником стати, щоб шкури з нашого брата добирати. Мало їх своїх там є?...

— Куди? Куди ви думаєте — поспішився Лев.

— Самі знаєте. В той ваш ССРСР. Думає баки забивати.

„Хотів, бажав, горів”. Тьху! Тисячі їх там хочуть і горять. Але мало. Смоли б їм підлити, хай би догоріли швидше. От...

Пальці старого тремтіли-тарабанили по підлозі. Він не міг встояти на костках, тому сів на долівці й ноги витягнув. І так невідгідно йому було, тоді він стає навколішки. До них трьох прибуло ще пару людей. Витворилося маленьке віче. Балакунів набралось до гибелі. Всім, видно, хотілось одо-
друге слівце в загальний словний буревій звігнати, але стерпно розмови цупко тримав довгошийй. Він був чорний на зовні, зашкорутий, але, коли проривалась наволочка, то звідти виглядав зовсім свіжий, дзвінковий чоловік.

— Ви лишень спокійніше... Спокійніше, — умовляв його товариш. Не запалюйтесь.

— Еєт, — протягнув і розвів довгошийй, і в горлі його видно щось побігло, ніби він ковтав якийсь великий і твердий предмет.

— Що ви мені „не запалюйтесь!” Не встигнеш слово сказати, а тут зараз „не запалюйтесь”. А інші то горять уже давно. В тім то й біда, що цілий вік нам товкли: „Малорос медлітєлен в своїх двіженьях”, а всякий рух душився, мов „крамола”, от і маєш. Ні, як бунт, то бунт. Коли мені сьогодні хтось цвірінчить, що біда, що зле, що нас сорок мільйонів, то мене на кусця рве. І добре. І хай душать. Більше того. Хай видушать до щенту, з корінем хай вирвуть зілля, яке тільки масою своєю землю засмічує... Ось їх тут. Гляньте. Бачите ви? Що то є? Що то сіло такою купою? А колись бувало, коли навколо палахкотіло, коли ціла земля в нові форми переливалася, так що?... Думаєте, що він один з другим і для себе яку будь форму витиснув? Думаєте, думав він хоч крихту далі поза свою садибу, черевату жінку та льоху. Думаєте, що коли вояк наш попросив у нього хліба, так не гнав він його коцюбою в шию — а, чортова наволочка! Коли ви вже, Бог дасть, виздыхаете! Було так. Було й то не в одному селі, не поодинокі, а масово. Сидів, пух, гнів, а не дав... Сам не пішов нікуди, думав, царство сидючи висидить...

— Но-но-но! Ти не того, там... Не дуже то дорікай. Ти **воював, а я гречку сіяв** Хто б то вас вояків таких та годував? — вставив свою кому дебелий, чорний, який єдиний на цілу келію мав на ногах щось подібне до чобіт.

— Аа! Вигодував. Сталіна пузатого на душу свою вигодував. Орди Троцького знали, що робили. Вони мабуть не панькались з таким поважним гречкосієм...

— Еєе, коб то знаття, — зачухав потилицю дурноватий, рудий, і губу, мов дихавична кобила, перевісив.

— Ото ж то, озвався... Коб та коб... Волинь чортова. А табори хто грабував? А тепер знаття. Добре вас пришквал-

рили. Чухай, чухай потилицю, бо задницю твою чужі шом-поли зчунали.

— У різного по-різному... — сказав Лев і прижмутив очі... Довгоший видно цього не второпав і чекав на завершення неясного. Та Лев висловив усе і довгоший викрикнув:

— А ви б уже просто казали... Ви мені не забивайте баків всякими натяками. Ти мені кажи простою, як сокира, мужицькою мовою. Відрубав і є. Це моє, а це твоє. То ти, — хоч давись, про мене, а це я. Хочу з'їм, хочу проплю, а хочу церкву з дванадцятьма банями збудую. А всяких там Рафаелів мені не розвозь.

— Про Рафаеля тут мови не було... Здається, ні?... — повернув Лев запит до всіх.

— Що ні, то ні. Трохиме... Рахтавелів ти того... Ти хлопця не дратуй, — розважав отой, що радив не розпалюватись. Але Трохим зовсім не думає піддаватись.

— Неее. Це не ви. Ви нічого. Це колись, як ми ще з Запорізьким кошем по Україні повзали, трапилось мені таке. Не, це послухати варто. Це було просто чудо, як хочете. Це було якраз, як я вже відірваний від свого війська зістав і більше до нього не повернув... Ех, коби то закурити... — вставив Трохим, але зараз же схаменувся.

Коли чорний так чорний. Сажі чорний не боїться, як і голий води, хоч бува, що й голому вода дошкулить... Гарячі осінні дні були. То б то не від сонця гарячі, а від сили та розмаху боїв. Довбали й довбали бувало. Повітря згусне було від диму мов дриглі, бо навкруги одно — пожежі та пожежі. Стояли ми, значить, отак... Ну, тут його тяжко приклад поставити. Два села були — у балці. Одно гаком таким за друге чіплялось і звали їх тому Близнюки. Ми, значить, стоїмо в одному кінці, а з другого вже бідшовики рідкими трюхдюймівками попльовують. Середину села — шийку таку, огонь злизав, бо гранатки все отак туди скидали й від нас і від них. Тяжко, видно, населенню прийшлося, але... Що подієш? Війна! Був, значить, у нас і штаб. А як же. Все честь—честю. Армія і телефони й машини цокотіли, і панове старшини з паннами бавились. Він її — Люся, а вона його — Ваня. Так і гиркались на „ти“, та в телефони безупинно цвенькали, аж досада брала. Як його, думаєш бувало, в огонь ясний, та ще оті шури-мури розводити? Земля горить під ногами. Носа висякати ніколи. Як довбане отак було коло дядькової Титової клуні, так йокнеш, бо там ти ввесь з тельбухами прієш у мерві. Хрестишся й думаєш: як чалапне вдруге, так і прощай з чим мати родила. А жити кожному, як відомо, усе таки хочеться. Встигнеш ще в лоні Авраама вилежатись, а краще по білому світі грішити.

А був у селі пан. Маєток такий. Дім мав чималий з такими сохами... Ганок з видом на сад, а в саду копанку ви-

жопано. На загал, можна сказати, про людське око краса. Пальми, кажуть, були та дівтора пообломувала, а діжки баби на золу порозтягали. Жити в панському домі ніхто не жив, бо одно, що в нім лишилося, це вилущені вікна та двері, та ще стіни, ніби їх трясця обтрясла. До того ще більшаки ввесь час намагалися як можна гарячіше припекти, а там уже й так досить було.

А в нас при штабі фертик хлюст такий начальником був. Ключкоїд. Сам війну пройшов, руйнував фронт царський і збирав колекцію марок. Соціаліст страшний. Бувало село, так зараз мітінг. Паничка Люся карафку води й рушничок приготує, вдягнеться у прозору сукню, а він на бодню й тарибари давай. Вся влада та-та-та, радам! У вільній нашій землі, вільний народ хай сам собі щастя будує... А загалом не знати, де в нього кінчавсь більшовик, а де починався українець. Отаке й було. У бій підеш, так їй-бо сором не раз бере. Як же воно так? І брацтво. І соціалізм. І самостійна. Троцький та Ленін одні й були вороги, але ті в чорта в запічку й дулю їм покажи. Проти кого тоді воюєш і за що кров ллєш? Кров річ дешева, але ніхто її даремно не проливає. Кожний задумується, бо тоскно.

І ось б'ємось ми, б'ємось. День, другий, тиждень. Нас полк, а їх там щось невідомо. Але били... чорт, просто іноді по животі жах потягав. І от то раз пішла наша розвідка. Приходить. Так і так. Сором, кажуть, братва. Їх там пара сотень матросів. До того ще і набоя вони мало мають. А ну ми їх оточимо й накриємо, мов курку, мокрим рядном. А тут до того і слота вдарила. Є й намочити де. І аж одної ночі, потихенько, потихенько і обійшли ми навкруги матросиків і стало нас пів тисяча проти — голоди тоді мали ми ще. То вже після розпорошились.

Ще поки пійма лежала — нічого. Тоскно, все навкруги мовчало й сопло, мов дитина, запхнута цицькою. Все ссе і ссе. Дощ хлюще. Пере нас і без мила, просто хоч от бери та розвішуй на мотузі догори ногами. Чисто розквасило. Але лежимо. Серце в кожного отак: тах-тах! тах-тах! Стукає, мов кремінна галька під рублем. Благословлявся ранок. Вітер хмари розсмоктав і з-за попівської сдиби, мов око злодія, вигляне сонце. Ну! — думаєш. Кріпись, Трохиме! І почалось.

Похивком голови та плющенням очей кинув Трохим картину — почалось. Гармати, каже, нічого. Мовчать. Зате кулемети... Гомонять, заливаються. Видко вздріла чортова матросня, що не переливки. Кинулись, смикнулись сюди-туди, а скрізь їм: тпру!... Та як закропимо в вічі, та як закропимо! Мов чорта святою водою.

Душно стало. Десь невтерпіла гарматка й чмихнула. Цукорок перемахнув над нами і тряснув у дядькову стріху...

Але не розірвався. Долинкою, дивлюсь — суне матросня. Ми туди, значить, свого Максима направляєм, і — бррр!... Блюнув старий, а стрічки одна за одною мов гадюки через нього переповзають. Матросики присіли і втихли. Втихли й ми. Видко хотіли в поле, сучі діти, вибратись, але їх і звідти скропили. А долиною серед села отак як звісно, річка. Далі отакий пастовень, ніто вигін громадський, ніто закину́та нивка яка, але добрий шмат поля. До того пастовеню везли свої дороги три дебрі. Сливники видко якісь... І по них то майже непомітно сповзла матросня на пастовень. А куди далі? Стріляти видко вже дзуськи. Ні одного, мабуть набоя. Наші зо всіх боків. — Здавайсь, таку твою та розтаку! Здавайсь, ні, то зсічемо на капусту! Вони ані мур-мур... Що робити? Висікти їх у пені? — не можна. Коли б рівнина, то ще б ще б, а то ковбоїни. Іти на „штики"?... Як підеш, коли „штиків" тих чорт ма!... Думали й лежали. Максимами замовкли й говорили лишень, коли матросик десь там здумав піднімати голову. До начальства! Сотника! Де пан сотник? Пан сотник цілу ніч у стації пробув, закрут голови дістав. Кажуть, десь у зад відійшов. Ворона Трохим! — гукають. — Гаа! — А біжи до пана сотника, може він уже відсханувсь і клич сюди!... Слухаю! Встав... Тихо навколо, але пригнувсь і лопочу. Біжу... Дух пре мене, ніби крила в мене — фай-фай! Аж повітря в пику смалить, аж земля гнеться. Прибігаю до одної „хватири"... Застрокотів: гак і так! Пана сотника екстрено потрібую! Коло стола скринька, на ній телефон, а коло телефону заспана якась комердяка. — Пан сотник, бубонить комердяка, спить. Тепер його і тяжкою гарматою не добудишся. Хоч, так йди. Він на фільварку.

Біжу туди. На подвір'ї вештається всяка шушвірін. — Де тут сотник другої сотні? — Другої сотні? Не знаю. — Відповідає той. — Ворона, Ворона! А ти куди, чорт, летиш? Що, ще крил тобі не „пообжгло"?... — кидається до мене якась чмана. — Тю, згинь й пропади! Де сотник? Сотник у карти ріжеться. Он там — у тому куті. — Хорий, кажуть... — Невже в карти? Та не може бути!

Та звісно брехня... — перебив, бо не витерпів волиняк. — Це, це... — заворушився він увесь, аж до п'ят, які затупцали, ніби їм стало гаряче...

— Ти — скривив призириливо уста оповідач. — Не брехня... Правда, коли я увійшов — карти лежали на перекинутій і застеленій вишитим рушничком скринці. Побіч сиділо і стояло декількоро люду, а на помості сичав самовар. Вбігаю я, докладаю... Та, каже, товаришу, не гарячіться... — починає сотник. Ось чайок поп'ємо... А матросню ще встигнем перевішати.

А мене сто чортів дернули, Так би й штуркнув того сажоваря чоботом, щоб покотився. По-перше, кажу, пане сотнику, я вам не товариш... Ви сотник, а я козак. По-друге, там бій. Наші матросів оточили. Там рішається доля...

— Що там та доля. Он нам товаришка Люся чайок... Готовий? Готовий. Пийте. Але бракує стола. Я зараз. Та он, кажу, образ. А в куті дійсно на помості образ стояв. Видно матір Божа, але не наша... Переверніть, кажу... Он скриньки і маєте стіл. Ха-ха-ха! Зайшовся сотник. Чого? З чого? Та ти, каже, що! З розуму з'їхав... Це ж образ. — Ну так що ж? Бога боїшся? Це, каже, Бога я не боюсь, бо я соціаліст... Але це ж мистецтво... І реготить. От, каже, що з такими людьми вдієш. Державу зробиш? Чорта рогатого. Це вже не до мене він, а до „своїх“. Для них от оця Мадонна, це все одно, що... Ну, це ж, каже, копія Рафаеля. Розумієте, Рафаель такий був. Я тільки плечем знизнув. Ех, думаєш. Шкода, що я козак, а ти сотник. А то я б тобі виказав усе благородство моєї душі. Я б тобі стільки придрукував би шомполів, що б ти за всіх Рафаелів забув. Та нічого не втнеш. Довго — коротко, а через добру півгодину прибули ми на місце бою. Дорогою жартує сотник: а що, як козаки не втримались і наперед розвішали матросню?... Але не до жартів було, коли ми прийшли. Сучого сина! Тут, чорт би забрав всіх матросів, видовиско таке повстало, що тільки малой. На пастовині у три ряди, в одних сорочках стоять озброєні матроси. Де в кого багнет, де в кого шабля. Три барчисті муругі, подобу трибуни зо своїх плечей зробили, а на них дебела постать, розмахуючи довжелезними кулачистими руками, ревла на цілу долину. А наші Максимі викотили, роззявили роти і мов мур. „Та, горлує матрос, товариші, браття! Проти кого ви стріляєте? За що братську кров ллєте? Буржуазія цілого світу веде смертельну боротьбу за свої капітали, а ви, товариші, голови свої зате складаєте. От, я сам... Я син бідного селянина... Я є справжній хохол. Ось я отут виріс, але що значить. Нас дурять нашою мовою. Ми її маємо. Ленін сказав: хочуть мови? Десять дайте їм мов. Бо червона армія не за мови до останньої капі крові б'ється, а за слаботу, рівність, владу пролетарів, бідного батрака... За владу робітника й селянина, а не пузатого пана, що віками, мов той павук ссав з нас нашу кров. От за що бореться червона армія. А за що ви?

Він видобув десь червону шмату і майнув нею в повітрі.

— Стріляйте, кричить, коли у вас не здрігне рука вистрілити в оцей священний хлаг. На ньому кров робітників. Це є наша святиня. Стріляйте, ви раби буржуазії! Стріляйте! Ми готові! Ми вимremo всі одо одного, але ідея наша, сильна мов огонь. Вона спече вас, як раків і пожере зо всіми зашими дрібними буржуями. Хто є ваш Грушевський? Пан.

Поміщик. Капіталіст. П'ять домів має в Києві. Винниченко? Хфабрикант. Блазень буржуазії...

— Стріляй! гукнув я на кулеметчика. Січи! Строчи!... Витни їх у пень!...

Кулеметчик бризнув: та-та-та!... Але в ту ж мить підбіг до нього сотник. — Кинь! Досить!... Кулеметчик замовк. Декілька матросів встигли вже на той світ попасти.

— Товариші, гука сотник. Ми не хочемо стріляти в священну емблему... щось таке сказав... світового прапора працюючого люду. Ми також б'ємось під тим... Ми тільки хочемо здобути самостійність нашої землі...

— Брехня. — Гукнув матрос. З буржуазною владою.

— Буржуїв ми самі не хочем...

— А воюєте за них...

Здавайтесь, бо перестріляємо, мов куропатки.

— Стріляй, буржуйський прихвостню. А ще й соціалістом зве себе. Хто ваш Грушевський?

— А Троцький хто?

— А Ленін?...

— Проводирі пролетаріату. Хай живуть Ленін і Троцький! Гура!...

— Гуррааа! — ревнули матроси.

— Востанне, сучі сини, товариші, кричить наш сотник... Зложіть вашу зброю!

— Матір свою йди попроси...

— Сучку! Гураа товариші! Вперед!...

— Вперед! вперед!...

Тра-та-та-та! Зашкварчав кулемет. Але матросня масою лізла на кулі, що лизали їх... Лізла, мов череда овень. Червона шмата лопотіла. Вже от-от до нас, і гура на нашу заставу... А ревуть! Здавалось не люди, а розлючені бугаї. Мене це розпекло й уся кров клекотіла. Я кинувся до кулемета і принавши до нього строчив, аж поки зоглядівся, що не маю вже ні одної стрічки. Тим часом половина матросів лежало вже покотом. Але жменька їх таки прорвалася через нашу охорону і поки настигла до нас потуга, сучі коті, прорвалися й бігли до гаю.

Ми кинулися за ними, але було пізно. З гори на нас летіли вже хмарою буденівці! А ми тут мов у пастці. А ніодного набоя...

От, як ми за Україну, братця, воювали... Але думаєш, що я хочу про це оповідати? Хоч один докір кинути? Гай-бити? Ні. Я вже нераз сказав собі: Ні! І тепер кажу те саме. А чому кажу? Тому, що ніяково про все казати. Язик зболить, а люди... Еє, все одно. Чорта-два зрізбиш...

— Ну... еєє... А того... А ви ж того... Як його? — борсався волиняк... Ви ж про той образ?...

— Образ? Нічого. — Довгоший хотів ніби вернутися зо своїм оповіданням назад, але не міг... Він чухав довгими нігтями голову, терблячи кучми волосся...

Ми думаєм, що ми дуже мудрі. А насправді, то ми просто дурні... Вибачте...

...і навколо ніби вибачаючись, оглянувся.

— От, наприклад... Гм... Прикладом отоді. Той бін. Ще тої самої ночі забрали нас більшовики в полон, оточили й ми здалися. Привели нас до того самого панського фільваржу. Старшин виставили окремо (а це було перед ганком зо сохами). Я, значиця, стою собі отак навскоси. Тут, ми, козаки. А так от, також навскоси наші старшини. Дош було вцух, а то, як нато теж, знов розійшовся. Ми, значиця, стоїмо і мов дурні скінці, мокнемо. Носи повішали. Дехто з наших старшин кожухи мав шкуряні. Так то підійде більшовик... Морда плювка просить... А як затопить нашого старшину в пизку і кожущок сам з плеч зіскакує. А ти, дурню, мокни... Начальство вийти зволить десь так за годину. Там і суд йде... А що ж, суд. І зправа від нас кулемет і зліва кулемет, ззаду три такі самі, а з-переду суд. А потім вийшли до нас і почали читати: „Ревтрибунал реввоєнсовета на засіданні... та, та, та... всіх офіцерів, яко явних ворогів революції і прислужників світової буржуазії постановив покарати вищою мірою кари... Всіх же рядовиків, яко несвідомих і обманутих братів, постановив закликати в ряди червоної армії”.

— Кто жилайт у червону армію?... Виступай направо! Кто не жилайт — наліво! Раз-два. Офіцерню підберіть, звернувся він до охорони. А старшини наші почали в крик. „Товариші! Помилуйте! Ми це, ми те!...” А ми ж, козаки, мур! Ми стоїмо і ані оком ніхто не моргне.

— Брешеш!... — пролунало зненацька між гуртом слухачів.

Всі обернулись у бік виклику. Сатана, що до цього часу прислухався до мови довгошого, затремтів, пожовк ще більше й вичавив крізь камінні щілини: Брешеш! Я був там, каже він. Я стояв там у ряду старшин: Ти Трохим Сорока! Ти не знаєш мене? Придивися. Я кричав тоді „і те й це”? Я боявся? Я благав помилювання?! А ти знаєш мене, кулеметчика, старшину, що останній набій випустив і впав, тризучи кулаки від болю, що не мав чим стріляти?

— Голуб? — крикнув Трохим, Денис? — і кинувся до нього...

— Не торкайся — тихо сказав Голуб. Тепер я Сатана, з великої літери. Тепер я не Голуб. Голуб не пасує мені. Ти, Трохиме, дарма на старшин. Ти глянь краще на всіх... І на себе, і на своїх товаришів і, нарешті, на старшин. Ти мусиш признати, що минуле наше болюче, мов болюча рана. Не по-

сипай її сіллю. Досить... Винні ми й ви. Винні віки, наша земля. Винна ціла історія.

— А більшовики?...

— Вони найменше винні.

— Так. Правдиво. Коли ми йшли до панських палаців, то перед порогом постелено було образ Мадонни... Тієї самої, якої наш старшина не хотів, як стола. А вони викинули її через поріг в багнюку і сотні вояцьких чобіт топталось по тому образі. Вони невинні! Якийсь більшовицький шпача белькоче про Гуна й Атилю. Це, каже, були такі дикуни. Оброслі шерстю, із собачими головами. Вони, каже, прийшли зо сходу сонця і принесли в світ огонь, розруху та смерть. Ми ж, каже, це є відбиток того давнього... Того, що було й не вернеться. Більшацька газета кричить: — „Велика правда возсіяє над світом. Переможно замає нова велика, всеможна правда зо своїми кров'яними прапорами!“ Хай! Хай правда. Хай це буде велика, яка хоче. Хай переможно має вона своїми кров'яними прапорами. Хай ми положимся під неї, як той образ, як той потоптаний образ, якого ми не мали сміливості топтати, бо ми дивимось не через віру, а розум. Віри і злоби треба! Чуєте, Голубе — Сатано?... і з тремтячими устами. Трохим відвернув своє обличчя... Голуби його очі. Він хотів ще щось висказати, але його перервав Сатана.

— А бачив ти той суд у Близнюках?

— Бачив. Чув. Чув як кулет цокотів і як поторохотів наших старшин... — викинув через розпечене злістю горло Трохим.

— Але все таки ми... Ти, я залишились. Чудом залишились. І ми ось живі свідки. І розказуємо ось людям. Був суд. Був над нами суд. Ми не маємо права нарікати на суд. Ми мусимо лишень ствердити: — правда, Мадон вони топтали. Дерли портрети Шевченка. Громили церкви. Але був суд. Ми ж!... Згадай. Згадай, що ми не вміли, не розуміли того, що людство завжди жорстоке й дике. Ми, коли судили кого, то судили по-своєму, по-чесному, відрухово. Ми здавалися значок „погромщик“ і „бандит“. Бо ми втікали й ненавиділи суд, боячись одночасно образити Мадонну. Правда, та газетна правда, скріплена в них Крутами, Базаром. І світ осудив нас і признав рацію за ними. І заплямив нас плямою погромщиків, „найзаконнішим судом“ у Парижі року божого 1926. А так було легко уникнути її! Лиш суд. Вчинити страшний, лютий з огнем і залізом... Але суд. Так, як судили нас під Базаром...

— Ми вчинимо ще суд, — вигукнув Трохим і його палаючі очі забігали, ніби він шукав тих, над ким бажав вчинити суд.

— Ми вчинимо страшний суд. Над всіма судами суд. І над паризьким...

Вчинимо! — якось глухо, і разом, ніби хтось надав команду, відозвалось кільканадцять голосів.

— Вчините, — сказав Сатана. Ви вчините суд?! Ех!...

— Що, ех?! Вчинимо! — визвірівся котрийсь.

— Ви? Оця голота? Ось, ось така сила... Вас напхано повно по тюрмах. Вами заселено північ. Вами держиться звесь той більшовицький режим, що вирвав вас і вишпурнув, як зілля погане, за межу. Ви!

— Не клеючи, не клеючи... Згориш... перебив волиняк.

А треба, значить, згори. Згори й попіл хай розсіють. Гріх великий жити, гнити й терпіти. Гріх, що скорились ми, ви, всі, навколо... і... тьху! — він сплюнув сухим сплювком, видно пам'ятаючи вчорашню історію зо старостою. Цей же останній у розмову не втручається. Він погорджував всіма навкруги. Все то „гади“, один він і є ще порядна людина між тими гадами... А Сатана продовжував.

— Мене голова болить, а то б я... і далі невідомо „щоб він“, але говорив, ніби рубав... Слова витинав різко й чітко, хоч часом плутались вони в певного роду „хаосі“. І коли вдивитися в його очі, то були вони подібні, як це буває на античних статуях (хоч обличчя його далеко не античне). Кам'яні якісь і закриті плінкою повік. Через них він не бачив світу й говорив у пільму. Видно йому краще було так говорити в пільму, щоб не бачити перед собою нічого. А коли ж відкривались, то горіли. Решта слухачів... Ні, про них тяжко щось сказати. Під рукою різбаря вийшли б вони, як постаті з опалими щоками й вилицями. Особливо Трохим. У нього шия довга й тонка. Вона ледве, ледве втримувала його доволі солідну макітру. Чоло недбайливо покопирсане зморщками й між двома густими, чорними бровами два прорізи, що перетяли їх по середині. Коли ті прорізи глибошали, брови стягались і в той час мова Сатани набирала особливої присмаку. З уст його часом випорскували пекучі жаринки й гострими дотиками націлювали на щоках слухачів горючі знаки. Остання, видно, кров, невстримно бухала й кипіла... А слухачів збільшувалось. З нар, з-під нар, від стін виповзали вони й усе оточували й оточували. Так перед бурею, горючою жагою дня, сповзаються розпорошені по ясному небі хмаринки й витворюють грізну хмару.

— Я не соромлюсь того, що сказав до цього часу. І не соромлюсь і не боюсь, що мене не зрозуміють. Я хочу сказати своє останнє слово й його скажу. Брати! Ні, не брати! Чорти! Дияволи! Зрозумійте те, що виринуть сьогодні мої прокляті уста. Я хочу, щоб проговорили вони трагічно й боляче. Я хочу розгорнути не сон, не казку, не жарт—трагедію. Глибоку й вічну. Ту, яку ніхто з нас не відчуває. Ту, про

яку ми не сміємо говорити, але яку носимо у глибинах наших душ. Ми не сміємо говорити з багатьох причин. Ми не сміємо говорити, бо замкнута наші уста й велика наша злоба, трагедія, як задушене ридання, збирається і клекоче в нутрі. Віки клекоче вона там, коли виригне назовні, буде страшно від неї і тьмяно. Буде тремтіти земля. Буде буритись небо. Буде бушувати дико й гулко Дніпро, і Чорне море застогне, як не стогнало ще. Чому нам не дають говорити? Чому нас женуть, витинають, випікають трунком, огнем, топчуть залізним чоботом? Чому затуляють рота й душать смертельними потисками за горло? Чому розсівають між нами зарази бацили розбрату, хороб духових і оцих ось, що вкрили й мене? Чому виривають з уст наших язики і проти нашої волі вкладають гадючі жала? Ім'я наше стирають і викреслюють на його місце тавро раба. Чому? Для чого? Що хочуть досягнути? Я й тепер не можу, не смію висловити того, що мушу висловити, і колись висловію. Ух!... Як страшно, як страшно носити в серці недоговорене! Носити, і боятися, і знати як мені, так і ворогові моему, що все таки це треба сказати, це... Я не вмію так сказати, щоб промовило воно кожному, хто хоче чути терпку й болючу правду грізну й соромницьку. Най насміються над нею ті, хто зважиться, але вас я заклинаю — ви не смієте сміятись! Не смієте! Вирвіть сміх з уст і вложіть гнів! Не лякаймося гніву, бо ми ще не гнівалися. Не лякаймося трагедії, бо ми ще не пізнали й не відчули її дійсної глибини. Навпаки. Творім її. Вириваймо на денне світло! Ставмо велитенський монумент на черепах і кістках мільйонами загинутих нерозумно, зайво, безцільно наших братів і з головокрутної його висоти сповістім цілий величний, злочинний і байдужий світ, про те, що нас пече й болить. А не послухають нас — байдуже! Не важно, щоб нас послухали, а важно, щоб нас чули. Як треба буде — послухають!... і все більше, і більше розбушовувався огонь Сатанових слів, і все ширше й ширше розгорталась величезні полотна жорстоких картин, які просто й розмашно розмальовував промовець перед скупченими слухачами. Знялися буревійні вихорі. Розбили стіни келії № 12. Розпорошили по широчезних степах, байраках, яругах думи і гризоту. Зворохобилися серця. Загріміло небо громами... Вибачте. Не небо. Неба тут не було. Була брудна волокниста стеля з мухами й павуками.

Здавалось, от-от вона захитається, ніби підважена гомом обурення й цілою масою гримне на кістячну лаю. А дая та дійсно збурилась. Багато з них не тямало ні єдиного вигуку Сатани, але його кам'яний з заплющеними очима вигляд нагадував якогось поганського бога й пекучі слова руйнували спокій кістяків. Вони почали метушитись і голосно вигукувати прокляття. Ціла келія подібна на збунтова-

ну обслугову якогось несамовитого корабля. А Сатана все говорив і говорив. Він до того дійшов, що закликав усіх до об'єднання. До єдності й організації. До дисципліни. Все мусить мати силу якогось закону. Хай поганого. Хай написаного п'яним дядьком Захаром, але законом. Не робити злочинів, чи помсти на власну руку. Він нарешті договорився до того, що вигукнув. „Все може перемогти, але треба вірити в перемогу! Треба створити гасло і твердо, несхильно прямувати до остаточної перемоги. „Пролетарі всіх країн єднайтесь!“ — крикнув руїник, ледар, дармоїд. І гасло прогреміло на цілий світ. Воно згустило розпорошені порошинки босячні і створило з них міцний бльок. Люди! Знайдіть своє гасло. Увірте в нього і йдіть за ним... Ви переможете. Ви мусите перемогти!...

Дійшло нарешті й до ще більшого. Він зібрав видно всі свої сили й вигукнув: „Кулаки всього світу — повстаньте!“

І на це саме напався староста келії. Він увесь час сидів собі на своєму начальницькому місці й лишень приглядався дивній комедії, яких ще до цього часу не мав щастя, на території своїх володінь, спостерігати. Дивно також, чому він не протестував. Бувало, коли тількищо — він миттю в керма влади: „розійдись, таку та розтаку вашу“... сіпне й розжене. А тепер ні. Він зиркне іноді на Льва, який уже сидів просто на помості, обнявши обома руками свої високо випнуті коліна. Цей дивився знизу вверху просто в рот Сатани і з розкритими наївно устами всмоктував у себе слова цього дивного створіння. Він вірив уже в них і радів з них. Він чув, що говорились вони з переконання й... і... взагалі, говорились вони якось особливо... Хотілось вірити в ті слова.

І тут ось щось сталося старості. Він підійшов до визирки й загукав на ключника. Це було десь перед самим обідом. Ключник з початку лишень вилаяв старосту, але після десь пішов і за хвилину в визирці мигнули гострі очки старшого дозорця...

— Пане старший! — розплився староста. Келія бунтує...

— Щоо?...

— Бунтують!...

— Хто?... Альо! Хто там, чорти в вас, бунтує? Виділовий! Сюди!...

Гурт, що збився коло Сатани, розточився, мов дим. Лев і решта повставали і розійшлися. Чулось знервовання. Сам Сатана стояв самотній у своїй гідкій самоті і споглядав на двері. Вони ж брязнули й у келію вірвався старший...

Староста „послушно“ відрапортував.

— Хто бунтує?!

— Он той... — тикнув пальцем староста. Він хорий. Він пліє заразою. Він бунтує оту лаю...

Дивно, що палець старости, довгий і костубатий з ути-тим кінцем, увесь час, ніби забутий стирчав і вказував на Сатану. „Он той!“ вказував він.

— Я не можу, пане старший. Він тут так говорить. Заберіть його. Я не можу... — чомусь усе повторював босоногий.

Старший здурнів. Він зміряв високого костистого Сатану гостротою погляду, два рази либнув білками, вишкірив золоті зуби... Сатана ж не мав вигляду зляканого, чи підхлібного, ані благального. Він навіть усміхнувся, куточки його уст піднялися, висховзнули бокові ікли (жовті й гострі) й якийсь сміх блиснув, як лезо штилету.

Саме в той час проносили коридором парашу з обідом. Вона парувала... Боки її товсті, чорні і слизькі. Вона підсунулась у простір відчинених дверей і стала.

— Марш далі, скомандував старший радіючи, що так мудро виплутається з ситуації.

— Два дні! два дні я вас отак похарчую. Тоді бунтуватимете...

...і зник. Зник, щоб більше не з'являтися. Слова його ще хвилюк звучали в ухах, засохлих, але не оглухлих вухах юрби.

Параша піднялася й десь посунула. Вона парувала і кланті тяжкої пари зсядалися по келії № 12. і дразнили зденерований тяжкий нюх людей. Двері сквапливо зачинилися і ключник поспішно замикав їх. В'язні ставили черепки хто куди. Вони не вірили, що це буде „два дні“, бо за що? — питали їх очі... А черепки, зовсім вже приготовані до обіду, сумно стояли по нарах, по долівці, на лупці вікна, але ні один на полиці. Не вірили...

— Маєте, сукини сини!... Пригинав голову староста, поводячи сивою, стриженою бородою, та прищурюючи очі. Він щиро й безпосередньо тішився. Він, видно, не думав, що між караними знаходиться й він сам. Але ж, що то значить? Він зробив, що хотів. Він тішиться своєю силою, як тішиться худобина, що болоче гризне те місце власного тіла, на котрому сидів паразит і смокче його кров. Байдуже, що паразит втік...

...А головне — у старости вигляд, що то він покарав.

Побіч старости штикульгав і вертівся Сорокоуст. У нього на чолі відростав маленький чирячок. Витисне пальцями лівої руки прокляту бруньку й бурмоче:... Ет... ет. Пся кров... Що то значить, пся кров! Рoste тобі всяке чортовиння...

А черепка, що приготував на обід, все не випускав з правої руки.

(Кінець I части буде).

М. Асканич

Wie einst mit flehendem Verlangen
Pygmalion den Stein umschloss...
Fr. Schiller.

* * *

Немов Пигмаліон я вирізбив Тебе,
У риси ніжні влив німу красу небес
І гаряче молюсь, Тобі, о, Ідеале!
А Ти стоїш німа із мarmору, з хрусталу,
І горда усмішка застигла на лиці.
О, це волосся пишне! Тіло! Очі ці!
Мені не розкохать статуї, що зліпив
Я сам собі з туги. І витвір диво з дик
Я покохав без меж! О, світла Афродито!
Цю прозьбу Ти сповни — статую оживи Ти.
Я Твій олтар за це вквітчаю геть увесь;
Богине, дай мені, щоб в квітні й я воскрес
І мarmур мій живий обнявши гаряче,
Востанне бачив світ і блиск Її очей!

М. Асканич

С е м е л а

Ти знову молишся і вечір наступає,
І сім'я Кроноса перелітає краї,
І Гедоне йому все серце залила.
А ти також дріжиш, не відчуваєш зла,
І тихий вечір тінь вже кидає на постіль.
Ти люби, як і все, стрічаєш знову гостя,
І все пахтить, і все немов радіє з вами,
Мені не змалювать всю втіху ту словами.
І як, Семело, ти тоді збожеволіла!..
Твого коханка взрять тобі не було сили —
І грім! І блискавка! І ти кидаєш світ,
Щоб Діонісом лиш у містах наших жить.

Н. Г.

Радянські літературні аскари

Більшовицькі дослідники розрізняють три періоди в розвитку української радянської літератури. Ділилом для них, як марксистів, є зміна економічної політики окупаційної влади країни. Найновіше П. Постишев¹⁾ так кодифікує ці етапи: а) від моменту переходу до НЕПу аж до кінця відбудовного періоду, цебто приблизно до 1925 р., б) від кінця

¹⁾ Промова на 2. пленумі Правління Свілки радянських письменників України на весні 1935, див. Літ. Газ ч. 26/35.

відновного періоду аж до 1932—33 та в) від кінця 1932 року аж досі. Перед цими періодами А. Полоцький²⁾ розрізняв ще період військового комунізму до р. 1921.

Фактично ж, доба радянської літератури на Україні, за літературними фактами, розпадається на два головні періоди, з кількома етапами в першому з них. Перший період починається виходом журналу „Мистецтво” в 1919 році і тягнеться приблизно до утворення Всесоюзної Спілки Радянських Письменників з філією на Україні. Період другий починається знов таки приблизно по знаменитій резолюції ЦК ВКП(б) з 23 квітня 1932, що на Україні була переведена в життя з початком 1933 р. і триває досі.

Причиною такої періодизації є з ґрунту інакша організація літературного руху на Великій Україні, величезні зміни в письменницькій кадрі та зовсім відмінний дух, що відтоді оселився в радянській літературі. Період перший можна б назвати періодом української радянської літератури, або умовно **харківським**, період другий — періодом радянської літератури України або **київським**.

Загальною ознакою першого і другого періодів цієї літератури є її політична контрольованість ворогом. Живе слово чи езопівське ледве-ледве проходять тільки в першій періоді й ведуть до фізичного знищення його творця в першій періоді другім. Допущений і допущений є тільки жандармський оптимізм у красному письменстві та чисто поліцейська цікавість у критиці. Герої всіх творів окрадені, світло й тіні розкидано за національною та партійною приналежністю. Формальна викінченість та хоч теоретичний дух колективізму — єдине позитивне в цій літературі. Щодо мови то дбалося завжди за її досконалість.

Спеціально період харківський відзначається: а) континуітою з попереднім коротким державним періодом нашої літератури, б) вільнішою організацією письменників та в) почасти визвольницьким духом. Континуїта літератур повстала переходом старих письменників (Терещенко, Тичина, Рильський, Старицька-Черняхівська, Зеров...) на радянські позиції та прийняттям новими (Хвильовий, Куліш...) літературної спадщини. З літературною спадщиною прийнятий був і визвольний (національний та соціальний) ідеал старого нашого письменства. Характеристичним документом цієї доби є заява п'ятох письменників (Б. Антоненка-Давидовича, М. Івченка, Гр. Косяченка, Є. Плужника та Дм. Фальківського) з 29 листопада 1928 надрукована в „Житті і Революції” п. з. „Невільники доктрини” в характері відповіді Дм. Донцову. Ось маленький виняток з неї: „Наш ідеал, що об'єднує всіх нас попри різницю наших мистецьких уподобань, є соціалістична радянська Україна, що несе соціальне й національ-

²⁾ Slav. Rundschau ч. 1/35.

не визволення для української нації та її суверенну радянську державу в усіх її етнографічних межах... Для літератури цієї України ми працюємо". Що це не були тільки фрази знаємо з літературних фактів. Хвильового „Вальдшнепи", Яновського „Чотири шаблі", Кулішеві „Народній Малахій" і „Мина Мазайло". Підмогильного „Місто", Вишневій „Усмішки", Бажанові поезії, Івченкові „Робітні сили", Косинчині імпресії... робили за режиму скованих уст максимум можливого.

В цей період дійшли також розвитку різні найекстремніші літературні напрямки. Організаційно лучились вони в багатьох літературних організаціях (Ланка, Плуг, Вапліте, ВУСПП, Молодняк, Пролітфронт...) головною ознакою яких було **перебування їх проводу на Україні**. Багато письменників як от Антоненко-Давидович, Косинка, Підмогильний, Осьмачка, Зеров, Филинович, Рильський, Могилянський, Домонтович... не належало до жадних організацій.

Період київський найперше саме структурально зовсім інакше виглядає. Сьогодні совітська література не твориться більше, як результат **випадкової**, вільної охоти окремих письменників відгукнутись на якусь актуальну тему, чи потребу, як це є ще й досі в ліберальному світі та на нещастя й у нас. Найновішу совітську літературу систематично творить сама держава. Зурядникувавши письменників, держава приділяє їм теми, приписує методи творчості, старається за матеріал (командировки та приступ до джерел) та добре їм платить. З письменниками в тотальній державі сталося те, що перед тим інші держави зробили з лицарями, святими та ученими, цебто вони стали **урядовцями**. Як ті нині вояки, попи, професори, так ці, агітатори. Література, як величезна зброя пропаганди, не може лишитись у модерному житті на призволяще і творитись за старим ліберальним принципом, охочекомонно. Проблема над якою треба буде ще колись застановитись особливо нам, нації недержавній...

Усі письменники, по 1933 році, прийняті на державну службу згуртовані в одну тільки організацію — Всесоюзну Спілку Радянських Письменників, на Україні в її філії — Спілці Р. П. України. Ця Спілка, це — не організація українських письменників. Ні, це — відомство, окремий ресорт культпропу, на чолі якої сьогодні стоїть навіть не письменник, але урядовець А. Сенченко. Одна тільки назва — спілка — зраджує ще перехідний тип нового уряду. Спілка згуртовує письменників не за принципом національним, там не тільки українці з походження, але за — принципом адміністративним = територіяльним, там усі письменники з України. Пишуть вони тією мовою, якою уміють та якою їм накажуть. Щоб не витворились національні літератури, по-українськи пишуть українці, москалі та жиди, по-московсь-

ки таксамо українці, москалі та жиди, по-польськи, поляки та жиди ітд., і тільки по-жидівськи одні жиди. Всі ці писання взаємно перекладаються, так що дух цієї літератури специфічний моськовсько-жидівський. Цікава симбіоза коштом українського народу!

Провід Спілки — в Москві. Від Спілки Радянських Письменників України засідає там українець мойсеевого визнання І. Кулик. В цьому проводі звичайно М. Горкій та інші москалі та москвофіли. Про україножерство Пешкова (історія з перекладом його творів) досить відомо, але сидять там і інші українські приятелі. Один із них Ф. Гладков менше відомий. Це той, що ще в 1931 році на Запоріжжі казав: „Зачем возрождать допетровскую эпоху, зачем гальванизировать украинский язык, который покрылся уже прахом. Все это только тормозит развитие социалистического строительства... Украинские писатели хотят только конкурировать с русскими писателями, а выходит только обезьяничают”.

Письменникам політично підозрілим віднято право членства в цій Спільці (не прийнято на державну службу) а тим самим і право друкуватися в єдиної існуючій на Україні реп-тильній пресі та казньонних видавництвах.

Континуїта літератур була перервана: а) фізичним знищенням письменників валенродистів (Хвильовий, Косинка, Влизько, Фальківський...) або їх ізоляцією (Ніковський, Івченко...); хто був розстріляний, а хто тільки ув'язнений, чи засланий, досі точно не відомо; б) ревізією т. зв. класиків української літератури і проголошенням за трєф (по термінології ведущого народу) сльве цілої української літературної спадщини та навіть спадщини т. зв. перших хоробрих (Чумак, Михайличенко, Блакитний..., доба військового комунізму), в) засмічуванням української літератури, як ми вже згадали, працями семітських та монгольських елементів, в оригіналі та перекладах.

Проголошено єдність совітської літератури — соціалістичної духом, національної формою — а тому й українську радянську літературу за „невід'ємну частину єдиного всесоюзного фронту радянських літератур”. Рівнання на Москву: „вам, товариші, — казав П. Постишев, — є з кого брати приклад, є кому наслідувати. Я маю на увазі Олексія Максимовича Горького”³). Що ж до впливів, каже той же П. Постишев: „піднадайте під вплив тільки одної організації, під вплив комуністичної партії та її ЦК, тоді ви (письменники Н. Г.) будете міцно стояти обома ногами на радянській землі”.

В перший період — харківський — українська радянська література хоч у дечому служила українському народові, бо

³) П. Колесник Л. Г. ч. 29/35, ст. 2.

⁴) Р. Л. ч. 6/35 ст. 21.

була хоч трохи самостійна. В наші часи ані радянської української літератури уже нема, як нема українського війська, хоч українці і служать у Червоній Армії, як нема української політики, хоч українці й є навіть членами совітських правительств, як нема української науки, хоч і є українці учені... Радянська література України, як частина всесоюзна — **провінційна**, а як така, що має тільки наслідувати Олексія Максимовича — **епігонська**.

Цим і є осягнута мета Москви: найперше знищилось українське військо, потім політичні організації та партії, самостійне українське господарство, українська Академія Наук, і нарешті самостійна думка, література... На черзі стоїть ще знищення компактності заселення території України українським народом. Останньої видимої підстави української суверенності.

Хтось казав, що війни виграються за миру. Московсько-українську війну в 1917—1920 р.р. ми програли, бо Україну приспали різні Драгоманови, Винниченки, Грушевські... в обіймах **всеросійської** революційної демократії. Сьогодні співає подібну пісню про **всесоюзну** совітську демократію хор інших голосів. Є повинністю всіх, особливо тих, що мають в українському житті ранг та стаж дивитись на пальці цих хористів. Для орієнтації в цьому жаб'ячому хорі, особливо у череді рептильних писак — головної армії ворожої пропаганди — постараємося подати кілька принагідних літературних силветок.

I.

ОЛЕКСАНДЕР КОРНІЙЧУК

Вибираємо для першого знайомства з типів безумовно аскарських оце ж ім'я, бо воно дуже часто тепер повторяється й заслуговує на увагу. Це ім'я найвизначніше серед українських писак, а коли брати тільки драматургію, то й у цілій совітській літературі, поминувши звичайно священного Апіса, сіріч — Олексія Максимовича.

Загалом написав О. Корнійчук шість п'єс. За харківського періоду: 1) На грані (1928), 2) Кам'яний острів (1929), 3) Штурм (1931), та 4) кінець Звездоплюева (1932). За постпешевщини ще дві: 5) Загибель ескадри (1933) і 6) Платон Кречет (1934).

На жаль, перші чотири праці не мав я нагоди бачити, тому прийдеться їх характеризувати з другої руки. Закидається їм хибна метода праці, звичайна для совітських письменників тієї доби, цебто виходження не від вивчення дійсності, але від одягання абстрактних тез у форми літературної дії та (найбільший гріх!) що в нього „увесь час з сцени говорить класовий ворог, у різні способи відмінюючи слово нація". Але що там це. „На Україні боротьба за побутову безкласового суспільства пов'язана була з очищенням усьо-

то фронту від націоналізму усіх відтинків, і художній твір на першу ліпшу тему написаний, ставав особливо актуальним, якщо не обминав він оцього основного на даному відтинку часу завдання". „Художні" твори Корнійчукові саме оцього, такого важного для наїздника, завдання явно не обминали. „З великою політичною чуйністю" Корнійчук брав за теми своїх творів „боротьбу проти войовничого націоналізму буржуазної української інтелігенції і що найцікавіше, зробив це **ще до викриття справи СВУ**"⁵⁾.

Цих цитатів вистарчить, щоб показати, що О. Корнійчук був плазуном ще в ту добу коли цього інші не робили. Вихований комсомолом, літературну свою родословну, цей своєрідний аскар на українському ґрунті виводить явно не від Т. Шевченка, Л. Українки... героїчних постатей старшого українського письменства й не йде в парі з сучасними собі Косинкою, Кулішем, Хвильовим... Родословна О. Корнійчука походить від того сміття в історії українського письменства як от О. Чужбінський, про якого Т. Шевченко у своєму „Щоденнику" таке писав: „У фейлетоні „Русск. Инв." бачу на безконечних колонках, безконечного українського вірша, не пригадую з якого приводу, пам'ятаю тільки, що ганебні і підлі лестощі руському оружю. Ба, думаю собі, чи не мій бува, це приятель так визначається. Придивляюсь, аж дійсно він. О. Чужбінський. Так ти, мій любий, живий, здоровий, та ще й підлости творити навчився? Бажаю тобі успіху на обраному поприщі, але зустрітись з тобою не бажаю". Такі типи свої підлости во время оно так об'ясняли: „хотя я по рождению и хахол, но **более русский чем кто другой** и по моим привычкам, — я смотрю на дела ваших губерний с точки зрения **общих интересов** нашей страны..."). Корнійчук як бачите, був більший комуніст, як Каганович, Косіор... бо ті ще тоді українського націоналізму віде не бачили.

А все ж таки „знатним" чоловіком О. Корнійчука зробили не ці перші чотири речі, але аж київська доба, коли він став своєю людиною на дворі у П. Постишева. Відомим ім'я О. Корнійчука стає аж у 1934 році, коли він дістав на Всесоюзнім конкурсі на найкращу п'єсу другу премію. Через те, що всіх п'єс надіслано на конкурс до 500, а премій було тільки п'ять, при чім перша признана не була нікому, став О. Корнійчук на першому місці совітської драматургії". Премійована була його „Загибель ескадри".

Що ж Москва, від крові українських письменників, — колег живого, здорового О. Корнійчука, — червона, преміювала?

⁵⁾ Р. Л. ч. 5/35.

⁶⁾ Кн. Кочубей 1832.

Загибель ескадри: це трагедія на три дії, темою якої є історичний факт потоплення українцями = більшовиками в 1918 році, на приказ Москви, чорноморської фльоти Української Народньої Республіки. Комісія, що її преміювала, так її допоруває: „В дуже напружній драматургічній інтризі автор зумів показати лице петлюрівського українського націоналізму і з великою теплотою подав радянські образи. П'єса ця є одна з кращих історично-революційних п'єс. Її крупна й незаперечна вага, крім художніх якостей, є в тому, що вона наносить міцний удар українському націоналістичному мові”.

Зміст п'єси такий: Стихійне українство більшости представників матросів ухвалює на нараді передати колишню російську, а нині українську Чорноморську флоту Українській Центральній Раді. Московський комісар та більшовицький комітет, не зважаючи на це, наказують флоті покинути Севастопіль, до якого наближається українська влада. Українські ренегати, особливо мінер Гайдай, терором примушують команду виконати наказ. На морі, хоч по мировому договорі, Москва з'обов'язалась передати Чорноморську флоту Україні, Совнарком **тайно** наказує (щоб Україна, все ж таки фльоти не дістала) кораблі затопити. Кобза, свідомий українець, та Гайдай, проти цього. За це Гайдая виключають з більшовицької партії. В перепетіях боротьби Кобза унешкільивить головну зрадницю, Оксану, але небайдужий до неї Гайдай заб'є за це Кобзу. Цей злочин остаточно штовхає його на шлях зради, він знов вертається до більшовиків, і як більшовицький агент сам потопляє українські одже свої, кораблі... Як Москві не преміювати таке захоплююче видовище розбрату серед українців та глорифікування виконавців її наказів. Пікантність, що таку п'єсу міг написати ще й українець, додає всій історії невимовної огидности.

Найгірше на речі є те, що п'єсу написано справді добре. Твір наскрізь монолітний, з одним стержнем — питання послухати чи не послухати наказу — має добру мову та характеристичні типи. В п'єсі чотири групи людей, цим вона трохи схематична. Більшовики, головною представницею яких є Оксана, (сама убиває трьох матросів-українців), свідомі українці з активним боцманом Кобзою, старе офіцерство та анархічний, двоєдушний елемент — Гайдай. П'єсу написано по докладних студіях матеріалу та по поїзді автора на місце подій. Тільки по одному Чорному морі їздив Корнійчук півтора місяця!

Центральною фігурою п'єси є Гайдай. Цей тип звичайно не український тільки. Татарських людей та більшовиків мали й мають досі й інші народи. Тільки що в нас, з при-

чини нашого бездержавного становища, чужі держави їх глорифікують, тоді як на своїх подібних мають польовий суд.

Реалізові автора завдячуємо симпатичний образ боцмана Кобзи. Яке символічне й разом з тим типове для доби ім'я! М. Чирський і свого отамана мусів назвати Піснею. „Така вже наша нація співоча, а щодо театру, до танків так дозвольте доложити, нема такого українця у світі, щоб не грав у житті своєму. Усі грають, усі акторами були. Це вже так з природи”, поважно каже Кобза й глумливо передає Корнійчук. Ніжність пробудженої національної свідомости Кобзи, його гордість на свою державу, на своє піднесення разом із нею, знаменито схоплені в конфронтації оцього нового типу з типом відходячого до історії старого російського офіцерства, мічманом Кнорисом. Оце їх розмова :

Кобза : Я українець, пане мічмане, позаяк хахлів уже нема. Є Центральна Рада, що завтра буде мати флот і стане господарем на Чорнім морі.

Мічман : Україна буде господарем на Чорнім морі. Так... Так... Ти щасливий, завтра ми піднімемо на флагмані наш прапор і мічман князь Кнорис, офіцер російського флоту Його Імператорського Величества, віддасть честь жовто-блакитному прапорові боцмана Кобзи. Геніяльна епоха, Кобзо.

.

Кобза : Так. Це буде уранці. Одні підуть на дно, другі уверх дивитись будуть, як жовто-блакитний прапор піде урочисто на щоглу флагмана і віце-адмірал дасть знак рукою, загремлять оркестри і гори задріжать від вибухів лінкора, позаяк то буде перший привіт Центральній Раді.

З цього маленького прикладу читач ще може бачити, яка характеристична мова у Корнійчука. Зверніть увагу на оце типове для тих часів — позаяк.

Платон Кречет⁸⁾ найновіша п'єса Корнійчукова. Найперше що на ній помітно, це втеча драматурга від чибрису українських письменників : українських тем. Цю рису помітно і в інших сучасних совітських письменників. Л. Первомайський у „Смерть Леді Грей” показує революцію в Китаї, І. Кочерга в „Підеш — не вернешся”, здається, москалів а Корнійчук в „Платоні Кречеті” — також щось всесоюзне. Де дія діється, хто за національністю дієві особи можна здогадатись тільки по індиціях. За те надзвичайно виразно й з підкресленням подано, що Платон Кречет син більшовика розстріляного білими та колишній робітник-залізничник. Коли відбувається дія — він уже лікар. Цей лікар експериментує, бореться із смертю за мільйони соняшних днів.

⁸⁾ П'єса на три дії. Рад. Літ. ч. 5/35, ст. 5 — 58.

„Платон Кречет” (кречет — символ сили, могутності) є гра про людину, що працює більше, ніж це їй положено за обов’язком, людину, що стремить досягти стратосфери у своєму фаху. Таких людей, звичайно, досить всюди, ліберальний світ на них збудований, але добрий тон більшовицької вихови вимагає твердити, що це тільки совітська держава їх має... Бублик (символ маси — їх багато, як бубликів) осерігає заповзятого Кречета від його досвідів. „Ах, ах... Казав я Платоші. Не експериментуй, нехай там у центрі, а тут зразу можуть пришити підсудне діло.”

Справа в тому, — зміст п’єси —, що Платоша закохається до архітекторки Ліди, нареченої свого шефа, Аркадія. Щоб її позискати назад, старається Аркадій якось спекатись Платона. Випадково Кречетові не поведеться операція, і то на батькові Ліди. А він сам згудить якийсь Лідин план. Це на руку Аркадієві і він намагається пришити суперникові оте кримінальне діло. Але в незнаному провінціальному місті „цей номер не пройде”. Місцевий околочний (голова виконкому) Берест, ніби ворожбит, прогляне всі Аркадієві затії. А тут ще й інше щастя повезе. Якийсь народний комісар шляється десь автом і в Берестовім місті станеться йому якась халепа. Платон робить йому операцію, операція поведеться, всі „козні” висвітляться й нагороджений (обов’язково!) геройський лікар ілюструє стару максиму, що чеснота дійде заплати. Про те, що окремі епізоди, репліки, цілий дух п’єси воскурює фіміям власть імущим, треба таки згадати, бо з попереднього цього не видно. Фраз про людство, про соціалізм, про нових людей повно. Ось чому, за ці свої властивості, удостоївся, „Платон Кречет” бути першою українською драмою, що її москалі поставили в московському МХАТ’і ім. М. Горького. Нею цей театр розпочав сьогорішній 1935—1936 сезон. Керівник театру, хачол на квадрат, В. І. Немирович-Данченко так хвалить п’єсу: „Корнійчук володіє почуттям театральности, володіє природою театру”.

З типів, що виводить п’єса, осереднім є Платон Кречет. Цей тип, це модель теперішнього московського інтелігента, що уже не морочить собі голови волею народу (свободи не наїсися, казав той Сталін), але марить про службу совітській державі. Позбавивши цей образ національних ознак, п’єса має на меті пропагувати його особливо в совітських колоніях. Це ідеал бюрократа, якого хотіла б мати комуністична партія.

Іншим типом є Аркадій. В першому періоді це напевно був би шкідник. У Корнійчука він звичайний чоловік, правда морально нижчий за Платона, але реальний. В п’єсі таким чином в образі Аркадія похований дивовижний типовий штамп попередньої доби.

Мова персонажу знов характеристична, диференційована. Загалом же вживає Корнійчук не схвилюваної, — революційно стертої, — підвищеної мови, але навпаки надзвичайно спокійної. Ця спокійна мова впадає у вічі особливо в Берестових погрозах. Жадних міцних слів не найдете. Видно як у Корнійчука набирає значення зміст речення, цілого монологу, а не атомізм у мові, шукання гострого слова.

„Платон Кречет” показує, що Корнійчуків успіх у „Загибелі ескадри” не був випадковий, не залежав виключно від його Гугсовського поняття чести, хоч і це падало на вагу. П'єса ця, щось ніби сповідь зрадника. Двох осіб, про які ми згадували вище, розказуючи зміст п'єси, не видно реально на лаштунках. Це Лідин батько, майбутній Платонів тесть, та народній комісар. Їх обох Платон лікує і, невидимих, ніби символи, батька своєї дружини вбиває, народнього комісара — оздоровляє.

Ще щодо тих символів. П'єса на диво символічна! Корнійчук, як і Кречет, колишній залізничний робітник, закінчив робфак та ІНО, але коли та де він народився, це комусь ніде не можна знайти.

Цікаве, як він став драматургом. Про це він сам розказує таку романтичну історію. „В критичній статті про комсомольських письменників (збірник „Барвінковий цвіт”) аналізуючи моє оповідання, тов. Коряк звернув увагу на діалог і порадив мені поспробувати свої сили в драматургії. Це мене надзвичайно схвилювало, бо театр я любив і давно мріяв стати його органічним чинником, правда, не драматургом... Тільки білетером. „Мені здавалось, що найщасливіші люди в світі — білетери, бо вони мають змогу щовечора бачити такі прекрасні вистави”. Корнійчук, ще як робітник, був якось у театрі ім. Соловцева і ото його так театр захопив! „Порада тов. Коряка окришила мене і я почав працю над першою п'єсою”⁹⁾

Майбутня його п'єса уже продиктована не Коряком, але його окриляє сам тов. Постишев. На II. Обласному З'їзді Рад Київщини він так його в промові апострофує: „Пиши, тов. Корнійчук, краще, працюй над собою більше. Пиши правду соціалістичного життя. Але щоб показати правду нашого соціалістичного ладу, не бери слабких, а рівняйся на тих, які дужі, в яких крок твердий, розмах сильний, в яких більше ударів у ціль”¹⁰⁾. Не можна втриматись, щоб не зацитувати ще одного попередника Корнійчуків: „Все таки краще, — казав цей великий муж, І. О. Корсун звався, — як на коню узда, а біля волів погонич, бач воно такто краще і коню і волам: кінь не попаде у яму, а віл не зломе рогіз, усе ж таки краще! Так, такто: дякуйте господу милосерд-

⁹⁾ Молодняк, ч. 2/35.

¹⁰⁾ Р. Л. ч. 1/35, ст. 17.

ному, що він не залишив нас сиротами! Він дарував нам рідного батька — царя московського" (Сніп 1841).

Отут тільки заковика: є Корнійчук кінь чи віл? Побачимо, аж він нам налише нову п'єсу про... рідного батька.

Читай

Літературні нариси

ХІІІ. Верховинська Ватра

Зореслав у своїм „Завтра” вирівнює крок не лише свій індивідуальний, але також і цілої верховинської фаланги молодих, з якої дехто зрештою може й перед Зореславом вирівняв свій крок з кроком войовничої поезії, але виступ Зореслава помітніший тим, що досі він саме був репрезентантом Верховини на Парнасі Українським. Отже в своїм завтра Зореслав заявляє:

Ми знаємо: Завтра — в заграві,

Ми знаємо: Затра — в огні...

По небі бронзово-смаглявим

Пролине на білім коні

Окрилений лицар казковий

Із прапором в дужих руках,

Стогромом озвуться діброви

Зніметься курявою шлях

І вийде на Заході сонце

(В шоломах ряди — моноліт...)

І вийде грізним оборонцем

Міцною стопою на Схід.

Червоно завітнуть атаки

У п'яній оркестрі заліз,

Навколо лиш маки і маки

Й еліпси розбитих коліс.

Бундючно зніметься угору

Окрилена буря осан,

До зір огняного собору

Від Дону по Тису, по Сян.

І в'їде князь-лицар у славі

У Київ на білім коні...

Як зродиться Завтра в заграві,

Як завтра займеться в огні.

Боевірові імпонують у минулім старовинні доби могутності і слави, як він це визнає у своїй присвяті „Моїй Коханій”:

Не завжди Ти була в оковах, —

Тобі вклонялися й чужі,

Бо на сторожі Твого Слова

Стояли луки і ножі.

Колись і на Твоєму троні
Вогонь величності палав,
І Візантію на припоні
Тримав Великий Святослав.

За це кохаю міцно й палко,
Тебе над всіх і над усе,
І вірю в час, Моя Владарко,
Що славу й волю принесе.

І вже той час надходить... Близько.
А муки стліють у вогні,
Як Ти з'явишся з неба в блисках
І скажеш ждане: „До борні”.

Сучасність Боевір визначає як добу „зрадливих тиш”
прагне бурі і „шаленого танцю”, як він висловлюється у своїх закличках „До пісні”:

Нема — це ж жах — поривів бурі,
нема вітрів ні заверюх.
У сірости гідких пазурях
знесилено конає дух.

Стискає груди й серце тисне
буденщина німа й нудна...
О, вирвись, вирвись, вирвись, пісне:
рвучка, нестримана й грізна!

Жбурни акордом дисонансів
на поле змори, ліс і степ.
нехай земля в шаленім танці
новим лицарством поросте!

Дихни жорстокістю пожежі
на кролі душі плазунів,
зруйнуй їх віллі й пишні вежі
одним напором бурунів.

Крізь дим зневіри глянь відважно
і висуши потоки сліз...
спиши на меч серця продажні
і над Карпатами повісь.

* * *

О, вирвись, вирвись, вирвись, пісне,
велична, мужня, громова,
широка — як моря первісні,
як неозорість степова!

Високо вирвись, громодзвінна,
аж понад простір чорних слот
і піднеси небес склепіння
над межі збагнених висот...

Колись твої рвучкїї тони,
як доторкнеться струн рука,
порвуть до бою в ста колонах
варязькі звитяжні війська.

В сонеті „Не рабський плач” Боевїр так уявляє похід
молоді :

Лунають дзвінко голосні пісні,
Тремтить під кроком дужих ніг дорога.
На всіх обличчях глядачів тривога, —
Юнацькі ж лиця — гордістю ясні...

Вперед - Вперед ! До бою ! У борні
Згорять занози пут й ярма тяжкого,
І засіє наша перемога
І гимн заграють сурми звитяжні...

Не рабський плач, не скарги й не ридання,
Не вірність катові та не братання
Нас виведе на волю, де краса...

Лиш чину неугасиме хотіння
Струсне із нас вороже володіння
Й побідним „Слава !” спише небеса.

Гірська осамоченість не страшить Федора Могіша, одно-
го з наймолодших авторів, гірський потічок в його уяві не-
минуче віллеться у широке і глибоке море :

Тихо, тихо... Лиш потічок не мовчить —
З беріжками розмовляє говорить ;

Розмовляє й поспішає у світ, у даль,
Розливає по камінню свій хрусталь.

На своїх легеньких хвилях він пливе
У широке і глибоке море життєве.

Хоч краплина в ньому сили — не дрожить !
Рие скелі, тре каміння і біжить...

І не страшиться негоди й перепоп,
Бо мета для нього — море — це закон!...

Взагалі цей автор, свідомий труднощів, небезпек і всієї
глибини занепаду нашої сучасности, виступає послідовно
яко непоборний оптиміст, але оптиміст не „урядового”, —
а героїчного стилю. Він переконаний в тім, що

Покривджених сердець завзяття
Й камінні гаті забере !

І що :

Земля з любовю на нас гляне
Пригорне ніжно до грудей.

і що нарешті :

Утре від сліз красуня = воля
Своє обличчя молоде.

Певною і мистецькою рукою креслить Федір Могіш су-
вору красу карпатських краєвидів Бойківщини:

Зродивсь я наче яструб хижозорий
В обіймах крутохребтих височин.
Де пахне вітер запахом ялин
І ліс шумить в незміряні простори.
Там день ясний — мов сонце — і прозорий
Купає в злоті трави й цвіт долин,
А над верхів'ям синіх полонин
Співає з громом буревій суворий...

Але серед цієї пишної і гордої гірської природи тяжко
бідують занедбані й забуті люди. Біда, злидні, голод і до-
того здебільшого постійний, що триває роками, десятиліття-
ми (якщо не „п'ятнадцятиліттями“) звили собі тут своє гадю-
че кубло.

Цей самий автор в одному із своїх початкових віршів так
змальовує жахливу осінь р. 1933, коли за дощами й холодом
і літа не було:

Сіре небо. Сірі гори.
Сірі люди й все кругом...
І в повітрі веться горе,
Плаче вітер над селом.
Всі комори і стодоли
Сном тяжким, порожні, сплять.
І млини ще не мололи, —
Всі задумано стоять.

Дрібнорослі картоплі
Ниють - гниють на полях,
Зеленню цвітуть коноплі
Й фасоління по тичках...
Глянь! Під лісом сумовитим
Хтось понуро так іде...
Із грудей несамовито
Рветься: Боже! Що буде?!

Мужньо й переконано звучить слово І. Косенка:

Дзвенять мечі та чути зойк слабих
Розчавлених життям рабів із споконвіку,
Що вже нема і поривів у них
Й шукання сталого на власну неміч ліку.
А попри них, ідуть рясні ряди борців
І кажуть їм: життя — закон жорстокий;
Вони ж у відповідь — із жалібненьких слів
Зробили свій девіз: — нам дайте спокій.
Нам дайте спокій — не звичайний це девіз,
Бо не один із нас стає борцем за нього,
Бо не одному з нас у голову заліз
Як істина правдива, ще й свята до того.

Та всупереч якраз, шаліє всюди бій
 Горить живе життя побуджувань суворих
 Що розкоші дає і чар солодкий свій
 Лиш тому, хто мечем, а не плачем говорить.

І. К. повний молодечої нестримної рішучості й завзяття :

Сонце виходить над обрій,
 Кида промінні мечі,
 Коле примари недобрі,
 Що народились вночі.
 Соннії гори потоком
 Проговорили в ту мить.
 Поривом спрагнене око
 В даль сміло й вперто глядить.
 Скоро зібралась когорта
 І наступає в ряди —
 В лицях до ночі пегорда,
 Дневі ж поклін молодий.
 Так поспішаєм зустріти
 Ясні великі дні :
 З серцем в щит віри одітим,
 З мечем в непоборній руці.

Той самий автор в одному з своїх сонетів заявляє щільно й становчо :

Щасливий той, хто ділом так промовить :
 Юнацькі мрії, пориви невпинні,
 І мужні святощі, діла, гордині
 Даю, Мадоно, вам, сумна, чудова !
 Відтак у час розплат на чин готовий,
 З мечем в руці, на вороного спині,
 Стрілою полетить у далі сині,
 Щоб знищити її страждань основи.
 З дитинства ще несучи в думці цю мрію,
 Та нині лиш її всеціло розумію
 І бачу втілену в мою життєву дійсність.
 Мій кінь готов. І в тиші таємничій
 Далекий грім манить мене і кличе,
 Бо це йде час мечем співати пісні.

У своїх „Октавах” І. К. також повний питомої йому гордості і свідомості своєї мети :

В човен я сів. Весло до рук узяв.
 А вітер дужий, свіжий та шумливий
 Розбурхав море, філі підійняв.
 І я пливу, веселий та щасливий,
 Немов Колумб, що також вирушав
 З могучим лиш бажанням та поривом.—
 В незнане плив, усе вперед спішив :
 Здобув мету і замір довершив.

Як Одисей покинув рідну хату,
 Пішов у бій, пішов у даль, у світ,
 Так хочу теж змагатись, добувати :
 Слабим чолом пробить твердий граніт,
 Або в борні зо смертю привітатись,
 Як з любкою у цвіті юних літ.
 Ти, човне мій, лети пробоем сміло :
 Душа горить, рука взялась за діло !

В закінченні „Октав” читаємо :

Я знаю те, куди пливу й за чим.
 То ж сумніви не можуть в душу вдертись,
 Бо вірю, що човен в панцирі сталевім
 Не легко знищити і слід оттак затерти,
 Щоби не лишилось ніщо, ніщо зовсім
 По боротьбі чи по героїській смерті.
 Це мій девіз і мотор у човні,
 Що завезе мене в Колумбові краї.

Микола Рішко у своїм вірші „Голод” спромігся на те, на що згідно з давнім і влучним зауваженням Дмитра Донцова ніяк не потрапили спромогтися автори „голодових” віршів, між якими був і О. Олесь і О. Стефанович, а саме : — на мужній тон, а не на голосіння і зойки. Рішко свій вірш „І буде голод”, в яким бачить всю неминучість цього лиха, закінчує такою строфою :

Та встане степ ! Здрігнуться гори,
 Як заспівають треті півні,
 І смертю гнів наш заговорить
 В могутнім зриві і горінні.

Богдан Ігор Антонич, лемко з Горлиці, у своїй другій книзі поем і лірики „Три Перстені” (Львів 1934) є блискучим і своєрідним вкладом у сучасну українську лірику. Незвичайно тісний зв'язок з природою своїх гірських околиць і лемківським верховинським побутом, до того гнучка й виразна мова, (в цій другій книзі вже майже бездоганна загальноукраїнська літературна мова), визначають творчість Антонича з-посеред стількох інших львівських авторів.

У своїй промові дня 31 січня 1935 року про становище поета Антонич м. і казав : „Я сам у своїх поезіях підкреслюю свою національну та навіть расову приналежність не тільки в змісті, але що важніше — й трудніше — у формі. Роблю це менше за надуману програмою, більше з внутрішньої потреби вірності світові, що з нього вийшов. Проти деяких голосів, ідейно я себе знайшов від першого рядка, що його написав. Основ свого світогляду ніколи не змінював, що не значить, щоб завжди не оформлював його точніше й не викінчував його у подробицях. Людина це незавершена статуя, жива людина твориться в кожному дні, в кожній хвилині.

Не шукаю фікційного Окциденту з львівської каварні, але несмілий підходжу до традиції моєї землі. Це не значить, щоб я національний стиль розумів як щось скам'яніле й невідсвіжувательне. Тут Тобі хвала, сивобородий міністре рес-публики поетів, Воте Вітмане, що навчив Ти мене молитись стеблинам трав. В корчмі „Під Романтичним Місяцем” п'ючи палючу й похмільну горілку мистецтва, разом з Тобою звеличую найтайніше й найдивніше явище: факт життя, факт існування. Вдаряючи по плечі молодого челядника теслярства — розкриваєш мені крізь століття таємниці „прапричини”... Сіра братія й світочі моєї парохії, челядники й майстри з мого цеху, теслі строф, ганчарі поем, різьбарі сонетів, ткачі повістей, будівничі драм — усі ви, що нам дано жити в цей „час бурхливих воєн і варварських звичаїв” (з Ольжича), повторім за Драй-Хмарою:

„крізь бурю й сніг гримить наш переможний спів,
що розбиває лід одчаю і зневіри.
Дерзайте, лебеді: з неволі, з небуття
веде нас у світі ясне сузір'я Ліри,
де пінить океан кипучого життя”.

Для зрозуміння творчости Антонича ці його слова мають значення.

Про початки свого захоплення поетичним ремеслом поет розповідає в „Весіллі”:

Почалось так: упився я
від перших власних строф похмілля.
Був тільки місяць дружбою
На мому з піснею весілля.
Як сталося те, як задзвеніло,
сказати не вмів оцього вам би,
Коли б так серце не горіло.
Так народились перші ямби.
Слова не тесані в гамарні,
Слова осріблені в вогні.
Складають радісні пісні
В весни завітчаній друкарні.

В титульній вірші „Трьох перстенів”, що зветься „Автопортрет” Антонич проголошує себе поетом весняного похмілля:

Червоні клени й клени срібні,
над кленями весна і вітер.
Дочасности красо незглибна,
невже ж тобою не п'яніти.
Я, сонцеві життя продавши
за сто червінців божевілля,
захоплений поганин завжди,
поет весняного похмілля.

„Елегія про співучі двері”, де автор віддається спогадам дитячих років, містить велику кількість вдалих гірських крайобrazів:

На кичерах сивасті трави,
черлений камінь у руці.
Смолиста ніч і день смуглявий,
немов циганка на лиці.
Розсміяні палкі потоки,
немов коханці до дівчат,
злітають до долин глибоких,
що в сивій мряці тихо сплять
і куриться із квітів запах,
немов з люльок барвистих дим.
Дрижать ялиці в вітру лапах,
голосять шепотом дрібним,
течуть униз краплини шуму,
немов з гарячих пнів смола.
Сповитий в зелень і задуму,
пе олень воду з джерела.
Квітчасте сонце спить в криниці
на мохом стеленому дні.
Кущем горючим таємниці
виходить ранок з глибини.
Співає пуща сном кудлатим,
прадавнім шумом загуло.
На схилі гір, неначе лата,
пришите до лісів село.

Але життя людське і тут не легке:

Тут сиве небо й сиві очі
у затурбованих людей.
Сльота дуднить і шиби мочить,
Розмови стишені веде.
Під сивим небом розстелилась
земля вівса і ялівцю.
Скорбота мохом оповила
задуману країну цю.
Як символ злиднів виростає
голодне зілля — лобода.
Відвічне небо і безкрає,
відвічна лемківська нужда.

Про себе автор зазначає:

З села такого вийшов я,
життя звеличник — верховинець.
З людей, що щирі та звичайні
приймали смирно долі пай
і поклонялись неба тайні
під знаком співного серпа.

І може був би тут остався,
 як інші, покорився сам
 і до землі німий припавши,
 мѣлився радісним вівсам,
 та Той, що легкість дав сарні,
 а бджолам квіти золоті
 і кігті сталені для риса,
 слова співучі дав мені
 і гострі зуби, щоб в житті
 я твердо й просто боронився.

В „Елегії про перстень пісні” поет радить :

Дерев послухай. Їхню сповідь
 У книгу ночі запиши.
 Мов явір, що тінь власну ловить,
 схились до власної душі.
 У книзі ночі срібні букви,
 надхненні сторінки шумлять.
 Її не візьмете до рук ви,
 її до серця треба взять.
 Мов зорі сплячі в глибині,
 осяяні недійсним сном,
 пробудяться слова на дні
 душі окриленої і
 відповідає співом дно.
 Відповідає співом явір,
 відповідає співом ніч,
 спиняється невтишний крок.
 Надхненням циркулем уяви
 накреслиш коло рівних строф.
 Хай серце сп'янене в цю мить
 окрилюється і горить,
 нехай злітають до гори,
 нехай зриваються увиш
 думки схвильовані й крилаті.
 О, слово, що в устах тремтиш,
 певже ж мені тебе спиняти ?
 Я чую, як приходиш чорна,
 п'яндлива та болюча пісне,
 шукає змісту гостра форма,
 єдина, що мій жах помістить
 і мою радість світляну
 і всю знемоги глибину
 і словом просто в серце тну,
 аж трисне кров, мов крик одчаю,
 з нестями й щастя умираю.
 На дверях дому знак зловісний,
 на дверях дому перстень пісні.

Подувам священної поганської весни пронизана більшість уміщених у цій книзі Антонича речей. Взяти наприклад хоч би й „Назустріч” :

Росте хлоп'я, мов кущ малини,
підкови на шляхах дзвенять.
Ось ластівки в книжках пташиних
записують початок дня.

Запрягши сонце до теліги,
назустріч виїду весні.
Окриленим, хрещатим снігом
співають в квітні юні дні.

Ту саму міць перших весняних соняшних промінів відчуєте і в „На шляху” :

Обплетений вітрами ранок
шугне мов циганя з води,
і на піску кричить з нестями
обсмалений і молодий.

Ріка зміяста з дном співучим,
хвилясто хльостають вітри
І день ховає місяць в кручу,
мов у кишеню гріш старий.

Клюють ліщину співом коси,
дзвенить мов мідь, широкий шлях.
Іде розсміяний і босий
хлопчина з сонцем на плечах.

„Світанок” поруч з тріпотливим шкіцом наставання ранку містить також жагучу сповідь поета :

Сплигнула ніч з шумких дерев,
втікаючи понад дахами.

Замаяв голуб і дере
крильми хмарин іржаві плями.

Мов дзенькіт товчених склянок,
ясна музика підпливає.

Світанку куриться вино
і небо в синяві безкрає.

Аж юне серце затремтить
Незаспокоєне й несите.

Устами спраглими в цю мить
Всю хмільність світу хочу спити.

Такі прості порівняння й образи приносить „Село” :

Корови моляться до сонця,
що полум'яним сходить маком.

Струнка тополя тонша й тонша,
мов дерево ставало б птахом.

Від воза місяць відпрягають.
 Широке, конопляне небо.
 Обвіяна далінь безкрая
 і в сивім димі лісу гребінь.
 З гір яворове листя лине.
 Кужіль і півень і колиска.
 Вливається день до долини,
 мов свіже молоко до миски.

Слова, старі та звичайні, щоденні, — тут неначе набрали нової, святочної виразності і свіжих, гострих барв.

„Різдво” цілковито „своє”, сільське і просте в Антонича :

Народився Бог на санях
 в лемківськiм містечку Дуклі.
 Прийшли лемки у крисаннях
 і принесли місяць круглий.
 Ніч у сніговій завії
 крутиться довкола стріх.
 У долоні, у Марії
 місяць — золотий горіх.

„Зельман” — співний і зелено-весняний :

Закрутився світ безкрай,
 зелень на землі й на небі.
 Ой, дівчатам заплітають
 у волосся сонця гребінь.

День зелений, день хрещатий,
 герці радісних лошат.
 В пісні важко передати
 те, чим крилиться душа.

Іде Зельман білим возом,
 тропарями дзвонить ранок.
 Ой, скажи весільна лозо,
 чому в серці хмільно й п'яно ?

На превеликий жаль, подекуди Антонич вживає в сучасних обставинах цілковито пустий і беззмістовний, — при всій своїй небезпечності та провокативності, епітет чи термін „слов'янський” (слов'янське дитя, слов'янський дзбан). Час би вже лишити ці архаїчні кирило-методіївські та драгоманівські слова й ніколи не забувати на давні, але вічно свіжі й міцні слова Ксенофонта Климковича з його „Тарасові на вічну пам'ять” (у п'яті роковини смерті Т. Шевченка): отже написані ще року 1866 :

А нас Славяне з світа зводять —
 Ті загребуші Москалі,
 Що із неситими Ляхами
 За зїжу руської землі

Гризуться... От які Славяне...
 То ніби нам розв'яжуть руки,
 А духа нашого кують :
 За рідне слово йдем на муки —
 Боронять свічку засвітити
 Нам за того, хто ними вбитий
 За те, що свій будив він люд...
 Пождіть! — Прийде ще божий суд
 І час великої молитви :
 Колись від Татар по Кавказ
 Такий відправим парастас,
 Що внуки й правнуки згадають...
 Хіба ж на світі мало нас,
 Хіба ж і дух козачий згинув ?
 Хіба ж дарма співав Тарас?...
 Ні! — ще не вмерла Україна.

В сучасній добі „Геть слов'янські мрії сонні — мій імператорський привіт!“ — проголошує один великий наш сучасник. В цім пункті Антонич проявив той брак відчуття, який привів його під гостинну браму панейківсько-рудницької „Назустрічі“, цієї цитаделі ворогів українського національного мистецтва і української духовости взагалі

Щось давне, прапервісне, старовинно-поганське промовляє „Змія“ Антонича :

Змія рослинна й кущувата,
 змія покручена й слизька,
 мов мокра палиця картата,
 співає хлопцеві в руках.
 Змія, мов рожа, гребеняста
 росте з-під каменя кущем.
 Слова рослинні і хвилясті
 злітають радісним дощем.
 Мов папороть, перед очами,
 стає прапервісність твоя :
 ти ще рослина, ти ще камінь,
 тебе обкручує змія.

Творчість Антонича віщує про ті праджерела, забуті та й ніколи невикористовані, праджерела стародавнього українського поганства, які знову при нашій волі до того, можуть почати бити з-під землі й опромінити українську творчість оновленою міццю вічною давнини. Як влучно каже передмова до верховинського числа „Дажбога“: „Поганська Лада з прадавніх лісів, з кичер і недей варить у глиняному збані черлене зілля поезії. У хвалу Ладі підпалюємо ялівець строф. Звеличуємо оленя, гірський потік і вітальні прайстинкти природи. Закохані в життя і батьківських горах“.

У своїх дальших, уже по виході „Трьох перстенів” друкованих, віршах Антонич досягає все більшої досконалості й виразності в коротких, двохстрофових віршах, в яких вміє вичерпати взяту тему. От перед вами його „Село”:

Застрягло сонце між два клени
димить обвіяна рілля
і піль коловорот зелений
довкола сонця закружляв.
Ріка, мов пояс; лісу смуга;
мов повинь трави піднялись,
і знову йде молебінь плуга,
де війни віяли колись.

Або візьміть його „Весільну”:

Послухай: б'є весільний бубон
і клени клоняться мов пави.
В твоє волосся, моя люба,
заплівся місяць кучерявий.
Чому пригасла скрипка трохи,
чому тремтить твоя долоня?
Ніч срібним сяйвом, наче мохом,
обмотує підкови коням.

На закінчення беремо ще третій вірець — „Весільна ніч”:

Палає ніч пташиним співом.
Хто ж, люба, ложе нам постелить?
Дивись, як сяє мерехтливо
У вікна місяць — чару келих.
Хрещатим мохом і коханням
нас оплете нестримне щастя.
Сто місяців тремтять зарання
у снах гарячих і квітчастих.

Поет свідомий противенств між його творчістю, що має почасти занадто приватно елегійний характер, і суворими вимогами сучасності. В „Суворім вірші” він це яскраво виявляє:

Не втекти вже, дарма, від жорстоких цих днів,
не втекти вже ні в мрію ні в пісню.
Мов фальшива струна, так дзвенить кожний спів
під суворих світань весну пізню.
Вже не вирватись більше з затислих обійм,
треба глянути дням просто в вічі,
хоч навпроти вдаряє скажений прибій,
невблаганним нас визовом кличе.
Не сховатись, дарма, під наметом краси,
в чаді п'яному строф кришталевих.
Вітре днів, мої власні слова рознеси,
на шляхах їх розвій стомилевих.

О, поете, дарма, вже тобі не втекти,
треба визнати те, що найгірше :
чи самого себе не оббріхуєш ти
в цих п'яналих, розспіваних віршах ?

„Поетова весна” приносить ніби вже погодження його з
сучасністю :

Ну що ж, поете безіменних мрій ?
В твоїй чернетці пишних віршів рій
дзвінками римами впиває, як вино...
Твоє перо думкам слухняне
нових пісень ладнає гармонійний стрій.
Тремтить захоплення струною голос твій
і з неба ждеш вечірньої роси
і ловиш оком п'яним
на синім обрії хмаринки білольняні
у замороженому перстені краси.
Не знаєш сам, чи весело тобі, чи сумно
і б'є весна до голови...

**А за вікном юнацтво горде і безумне
готується на зрив новий.**

Останніми часами, по чергових числах львівської „Назустрічи” судячи, Антонич ступив на досить небезпечний, щоб не сказати більше, шлях : переспівування самого себе. Для молодого поета шлях самовбивчий. Можна було б і зачекати ще кілька десятків літ, щоб почати писати наподоблювання самого себе. Сподіваємося, що може це тимчасова криза, тимчасова зупинка в творчості Антонича, що він рушить далі своїм творчим шляхом, змагаючися з новими завданнями, що він перестане велично позувати нам, але тимчасом з прикрістю констатуємо, що по „Трьох перстнях”, де його творчість (поминаючи всю його, Антонича, неусталеність характеру, може навіть більше того, — брак характеру) розцвіла так несподівано міцно по першій досить маловизначній книзі його віршів, яка ніяк не давала великих обіцянок, — він став на однім місці цілком непорушно.

— Кінець. —

Др. Павло Маценко

Яків Степовий

(1883 — † 4. XI. 1921.)

Яків, чи як його звали в гурті товаришів „Яша”, Степовий (дійсне прізвище — Якименко) народився 1883 р. (місяць ?) в с. Пісках коло Харкова.

За гарний голос Яшу ще малим хлопцем забрали до надвірної петербургської співочої капелі. До того певне спри-

чинився його старший брат Ф. Якименко, до капелі забраний скоріше.

Царська капеля, в якій довелось Якову співати, складалась майже з українців. Ця мода на українців у москвинів стара. Вже в XVII ст. наші співаки, диригенти й музичні теоретики були бажаними людьми московських царів у Москві, а потім і в СПетербурзі. В той час, коли в Україні, як свідчать документи з того часу, буйно й своєрідно квітла музика (духовна — партеси, світська — розвивалася своя оркестра, остаточно устатковувалась форма нашої нар. пісні, творились підручники для науки теорії музики й викладалось її в братських школах і в Академіях), тоді в Московії музики і др. „умільці” переслідувались, їх інструменти палились, а їхнє уміння виводилось не від Бога, а від чорта.

З часом українська культура заповонила Московію й у ній панувала неподільно. В різних галузях, а особливо в музиці. Не місце тут перераховувати всіх діячів. Згадаємо хоч головних і знаних заголові. У музиці: теоретик і компоніст М. Дилецький, капеляне і компоністи — Марко Полторацький, М. Березовський, Д. Бортнянський і др., в образотворчому мистецтві — син вільної козацької нації (як писав про нього сучасник француз) — Лосенко (із капеляни), Боровиковський і др. Було їх дуже багато й різної великості. Співаків для царської капелі набірали з України від XVII ст. включно до Світової Війни.

З цього бачимо, що наш Яків був не перший і не останній у царській капелі співак з України. Між ним, його попередниками й його послідовниками, розуміється, за деякими виключеннями, різниця та, що будучи з малих років відірваними від рідного, українського ґрунту й родини, під впливом чужого оточення й підсоння (хоч капелю і звали „Кутиком України”) ставали пропашим для України капіталом. В своїй більшості вони любили Україну, тужили за нею, не любили москвинів, та все ж творили для московської культури. Тавро московщини, наложене на їхні душі з дитинства, нищило паростки буйного квіту українського. Візьмемо як разячий приклад хоч би нашого Я. Степового і його старшого брата Ф. Якименка. Обидвох їх з дитинства забрано до царської капелі й обидва пройшли ту ж саму школу життя й науки, обидва учились у Петербурській консерваторії в класі Рімського-Корсакова... І вислід: Старший — Ф. Якименко, свідомий свого українського походження, не ворог укр. народу і його культури¹⁾, залишився, попри його композиційні проби в ділянці української пісні, компоністом росіяніном. А його молодший брат, наш Я. Степовий, що знаходився під рішучим впливом свого бра-

¹⁾ Ф. Якименко був першим деканом музичного відділу Укр. Вис. Педагог. Інституту в Празі П. М.

та, тоді вже професора теорії композиції, залишився собою²), українцем і укр. компоністом.

Через усе те Я. Степовий викликає до себе особливу увагу й бажання познайомитись з його біографією і творчістю ближче.

Ото ж зупинились ми над тим, що Я. Степового забрали до царські капелі.

„Кожний співак капелі жив в інтернаті й учився в загально-освітній школі капелі.

З третьої класи тієї школи Я. Степовий перейшов вже до „випускних“, щоб то вже не співав у хорі капельському (вже не було голосу), а лишень продовжував свою освіту в загально-освітніх класах капелі, інструментальних (клявір у проф. Райхардта) та в диригентських класах. В них тоді викладав теоретичні дисципліни його рідний брат Ф. Якименко.

Вже з тих років досить виразно намічався дальший життєвий шлях молодого вихованця капелі — музика взагалі і зокрема музична творчість стає його мрією. Все далі відходить він від специфічних інтересів буденного капельського життя, все більше замикається в собі, тихішою стає його мова... Він шукає себе. І цей процес шукання для нього, безперечно, був значно легчий, ніж для всіх нас, що так само, як і він, були закинуті від далекої рідної України в зовсім чуже оточення” — оповідає М. Грінченко³).

Цілком зрозуміло, що Я. Степовому попри іскру національного почуття, яка огрівала його душу, розвиток його музичних потягів і практичного їх переведення треба завдячити тому, що він мав спроможність своїми думками ділитись із братом — своїм професором і знайти в ньому моральну підтримку. Із капелі, оповитої, як і кожний інтернат певними традиціями й звичками, тяжко видістатись у широкий світ. А це як раз і було мрією Я. Степового. Доля усміхнулась до здібного юнака, а її післанцем був його брат.

Мрією Степового стала консерваторія. Але, що дає, окрім великого суму, бідному юнакові мрія? І тому учився і чекав часу, коли буде спроможність стати на свої ноги, щоб своєю працею здобути собі можливість вступу до консерваторії.

Як видно із одного листа Я. Степового ту думку підтримував в ньому і старший брат, який і здійснив її. Про це Я. Ст. оповідає в листі. „Сьогодні вранці до мене зайшов брат та й каже, нехай я швидче вдягаюся та йду з ним... Він сказав..., щоб я пішов в консерваторію й переговорив з проф. Глазуновим. Цього я зовсім не чекав... Я знав, що Глазунов — відомий композитор, знав його завсіди

²) Чому так сталося, вимагає окремої студії П. М.

³) М. Грінченко — „Пам'яті Я. Степового“ — Музика ч. 8 - 9/1923, Київ.

гарне відношення до мого брата... Коли я прийшов до консерваторії, то попросив служника сказати про мене...

Він (Глазунов) запросив мене до свого кабінету. Він розчитував, як довго студіював я рояль, теорію та клярнет... І нарешті, чого я зовсім не чекав, він просив відограти щось своє. „Мені брат ваш казав, що ви компонуєте“. Знаєте, що заграв я йому? Може ви пригадуєте, як колись у Петергофі ви пообіцяли мені прийти увечері до Англійського палацу, щоб я щось заграв вам на фортеп'яні? Тоді накрапав дощик і ви не прийшли, а я вас увесь час чекав, чекав. Мені так сумно було тоді; я все сидів коло роялю і чекав вас. Ось тоді і виникла в мене ця мелодія. Вона дуже сумна. Та й узагалі характер моєї музики сумний. Я й заграв йому цю річ. Він не сказав мені жадного слова. Я гадаю, що вона подобалася йому, бо швидко він вийшов, щоб привести Римського-Корсакова. Коли вони прийшли, Глазунов зараз же попрохав знову відограти їм ту саму річ. Як уважно слухали вони мене! Корсаков хвалив. І ось вони стали говорити, щоб я обов'язково грав на фортеп'яні та вивчав теорію композиції. Вони просто примушували мене це зробити...”

Вони й спричинились до того, що Я. Степовий 1902 р. вступив до петербургської консерваторії в класу композиції проф. Р. Корсакова.

„З того часу він починає виявляти себе як Я. Степовий. Гуртує коло себе земляків своїх, співаків, співачок, артистів-виконавців на різних інструментах, концертує з ними та тим все більше здобуває популярності між укр. громадянством”.

Із закінченням консерваторії Я. Степовий цілком віддався музичній діяльності. Він, працюючи невпинно над собою, давав перлини свого надхнення й до духової ескарбниці укр. народу.

На перших його творах помітні були впливи Чайковського, Арєнського, Гріга. Але з часом викристалізовується і його самостійна композиторська думка.

Особливу діяльність Степовий розвинув за революції. Тепер уже він більше жив у Києві) й багато писав на замовлення — Центр. Союзу Кооператив — „Дніпросоюзу”. Тоді він мріяв про „українську музичну драму”, їздив з концертами по Україні, працював над оркестровими сюїтами на теми українських народніх пісень і т. д.

Нагло Степовий захворів. Коло Києва йшли бої. Переносились на вулиці Києва. Здобути харчів було тяжко — грошей не було. Степовий захворів на черевний тиф. Потрібував добірного виживлення. І як на сміх „Дніпросоюз” останнє утримання композиторові виплатив... тютюном (махоркою).

*) Степовий жив у Києві 1910 р., де погіб був проф. Консерваторії, Н. М.

4 листопада 1921 року смерть обірвала життя лірика українського степу — Я. Степового.

Компонувати Я. Степовий почав десь коло 16 року свого життя. Першим його твором, позначеним як опус 1 (з 1899 р.), була „Херувимська піснь”.

Ще будучи студентом консерваторії, видав Степовий свої теплі й затишні „Барвінки”. З укінченням консерваторії повстають надихані глибоким зрозумінням степової пісенної мелодики — „Пісні настрою” до слів О. Олеся; „Проліски” — збірних пісень для дітей, „Українські народні пісні” в обробці для хорів, клявірні твори і т. д.

Спадщина Степового не дуже велика. Проте, скільки в його творах, особливо в піснях, глибини й правдивости вираження! Маємо великих майстрів тону, а чи хоч один з них міг так просто і глибоко в піснях оспівати гомін українського степу? Вслухайтесь-но в його пісні до слів О. Олеся, із хоч би „Степ і степ один без краю”⁵⁾. Недаром його брат Ф. Якименко говорив, що, коли він себе не чув в гуморі, коли йому допікали щоденні життєві непорозуміння й нерви більш не слухались, він знаходив забуття і заспокоєння, граючи, чудові щодо мистецької і людської щирости, твори свого незабутнього брата.

Думаємо, що особлива любов і розуміння козацького степу довели компоніста й до прибрання псевдоніму — Степовий.

Я. Степового всі, що знали його особисто, одноголосно характеризують як громадянина-джентельмена. Особливо тепло згадувала його світлу постать, — і щодо знання музичної душі українського народу де в чому порівнювала його з М. Лисенком, — заслужена українська діячка проф. С. Русова.

Як компоніст Степовий був теж дуже витриманим. Він ніколи не брався за речі, які б не були йому під силу. Обережно ставився до усяких „модернізмів”. Твори його мають сувору підставу класичності і проте овіяні глибоко-поетичною теплотою ліризму.

Типові риси творчости: мініатюрність пропорцій, соковита виразність мелодики, прозора форма і повна закінченість в опрацюванні.

Українська музична культура через наглу смерть поета тону Я. Степового понесла велику втрату. Але вірячи в безмежну глибину творчих здібностей української Нації, сподіваємося, що з надії зродяться інші, що з честю будуть продовжувати почату і залишену в зарисах — творчу діяльність Я. Степового.

Відень, 28 XI. 1935.

⁵⁾ В умінні виобразити в пісні народню душу може, як ніхто, стати поруч з ним Н. Нижанківський. В тому їхні мистецькі особистості співзвучні хоч у засобах і дуже різні. П. М.

Ю. Н.

Щаблі національної свідомости

(Спроба систематизації.)

В передгрозовий час, який ми нині переживаємо, коли кожний з нас відчуває, що Європа стоїть на передодні рішучої збройної боротьби ідей, отже боротьби особливо жорстокої і кривавої, цікаво оглянути на яких щаблях національної свідомости є українці. Полишаючи статистикам усталити числові відношення кількості „свідомих”, „малосвідомих”, „несвідомих” та ін. у різних верствах нашого народу, я хочу лише усталити щаблі національної свідомости, щоб мати уяву з яким матеріалом ідей ми вступаємо у другу третину нашого бурхливого століття й які завдання можна накласти на одиниць з більш або менш розвиненим національним почуттям.

В цій так би мовити „систематиці” національної свідомости доводиться виходити з трьох точок: позитивна національна свідомість, zero, свідомість негативна, які в свою чергу можна поділити на певні щаблі. Оперуючи без чисел мусимо ввести поняття „дуже мало” „мало” „сильно” і „дуже сильно” розвинене почуття, або оперувати термінами „низько” і „високо”.

Тяжко припустити, щоб була людина цілком позбавлена національного почуття або бодай його зародків, що виявляються в любові до свого місця осідку й до найближчих людей. Може не бути національної свідомости, але національне почуття чи якийсь неясний інстинкт завжди є в людині. Але ми можемо оперувати лише з виявами цього почуття й тому, поки воно ні в чім не виявляється, приймаємо його за zero. Як приклади вияву цієї близької до zero національної свідомости можемо взяти людей, які звать себе „тутешніми”, а в ліпшій випадку: „ми волинські”, „ми поліщуки” і т. ін., і на питання: ти москаль? поляк? німець? українець? — відповідають: „Хіба я знаю, ми тутешні”. На цій стадії здебільшого я не вживається, а лише ми, бо у людини, що навіть не уявляє собі до якого народу належить, почуття свого я тим більш нерозвинене.

Іншою формою браку національного почуття або теж близького до zero є „горда” свідомість, що людина є вищою за такі забобони як націоналізм, народність, расовість. В рідких випадках, коли це буває щире і продумане, людина вважає себе приналежною до цілого людства і для неї всі нації однаково милі, однаково свої. Здебільшого ці „громадяне всесвіту” або інтернаціоналісти поповняють свої кадри або з людей, що знаходяться на найнижчих ступінях розвитку або з спекулянтів, які готові „для панства і лакомства”

зрадити кожна націю чи кожний нарід, до якого механічно належать. Для нас українців, які лише вступаємо на національний шлях і яким ще належить виконати наше велике призначення, яко нації в розвитку людства, — бавитися в понаднаціоналізм, інтернаціоналізм, любов до всіх народів (навіть наших гнобителів), є злочином.

Обидві форми zero-національної свідомості не є сталі й непорушні та з різних причин чи то внутрішніх чи то зовнішніх можуть еволюціонувати, чи в бік позитивного чи негативного націоналізму. Прикладів цьому можемо багато знайти, оглянувши недавнє минуле. Мільйони „тутешніх“ стали „українцями“, десятки „інтернаціоналістів“ стали „українцями“.

Як згадано вище, ми можемо судити про стан національної свідомості лише з її виявів. Які сили національної свідомості **сплять** або **приспані** в тих, що ми характеризуємо — як одиниць з zero-національною свідомістю, ми не знаємо. Іноді досить незначного здавалося б факту, щоб викликати дуже сильну національну свідомість. Рідне слово почуте на чужині, прочитана книжка, подив до жертвеності інших людей, національно свідомих, зло перенесене від інших націй — от деякі чинники, що часто, пробуджують національне почуття і спонукають на діяльність.

Отже переходи від zero-націоналізму до жертвенної пошвяти для національної ідеї є можливі й ми їх постійно спостерігаємо. Близьким до zero-націоналізму є й вузький регіоналізм. Українець просто зве себе по приналежності до села „Ми Алешнянські, Ми Бучковські“ або до краю „Ми Кубанські, Ми Полтавські, Ми Галичане“ не уявляючи собі, що всі ці землі й є Україна. Звичайно слід застерегтися, що почуття любови до свого рідного села, до свого міста, повіту, землі є явище цілком природне й коли свідомий українець, крім цілої України, любить і свою вузку батьківщину й хоче працювати для свого рідного села, то це є цілком добре й нормальне. Але не можна звужувати свій патріотизм, навпаки безумовно жертвувати в разі потреби рідним селом, містом, повітом для цілості. Але про це ще згадаємо далі.

Дальшим щаблем національної свідомості є **почуття окремішності** від іншої нації, але **невміння** назвати себе. На питання: „Ти москаль? Ти поляк?“ така людина рішуче каже „ні“. Звичайно тут плутанину вносить назва Рускій, Руський, бо, твердо знаючи, що він **не є москаль**, така одиниця часто зве себе Руским або Руським. Було би смішно надавати м'якому знакові (ь) рішуче значення і утворювати через нього ще один щабель національної свідомості. Українець може звати себе Руським (не росіянином) з двох причин: одна є незнання, що Руський-Українець¹⁾ друге є свідоме знання, що Руський-Українець, а ніяк не москаль. Зви-

чайно наша стара назва є Русь, а ми українці є Руські або Русини чи Рутени. Але в ході історичних подій Московщина (Московія) привласнила собі, разом з багатьма нашими словами й нашу назву. Тому „розкіш” звати себе нашим старим історичним назвищем ми зможемо собі дозволити лише тоді, коли знищимо Росію, що є, одно з наших історичних завдань, і коли знов буде Русь — Київська Україна й Московія. Але тепер на жаль, коли людина зве себе „руським”, а не українцем, ми мусимо вважати це за ознаку малої свідомости. Та вже й тому, що наші вороги уникають називати нас українцями, а звать „рутенами”, „малоросами”, ми зв’язуємо з назвою „українець” певний щабель свідомости.

Трохи вищим проявом національної свідомости є відповідь „**Ми хахли**” на питання: „Ти Москаль? Ти Українець? Ти Поляк?” В цім випадку є певна свідомість, але не має почуття національної гідности — образлива назва приймається без обурення, відчувається почуття своєї нижчости. Отже є питання, чи ця відповідь є проявом позитивної чи негативної свідомости?

Окремо слід розглянути вияв свідомости **релігійної**, коли українець на запитання про те хто він — відповідає „католик”, „православний”. При цьому часто протиставляється, „ми руські, а вони католики”. Здебільшого православний або уніят вживається як синонім українця, а католик, як синонім поляка. Тому тут маємо плутання приналежности до нації і приналежности до релігії.

В минулі історичні доби, скажім в часи перед Хмельницьким, (який відродив ідею нації і держави) приналежність до православної релігії була приналежністю національною і протиставленням себе католикам-полякам. Нині означення своєї національної приналежности за релігією застаріло й лишилося як архаїзм²⁾. Він може бути позитивним, коли православний українець цим протиставляє себе полякові, і негативний, коли українець католик утотожнює себе релігійною приналежністю з поляком.

Цікавим явищем є у нас ще одна форма хибної національної свідомости, а саме **станова**, клясова. Часто українець зве себе просто мужиком або селянином, тим протиставляючи себе панам іншої національности.

Так само є українці, які вперто звать себе козаками й на питання „Ти руський? Ти українець? Ти хахол?” обурено заперечують і відповідають: „і не хахол і не москаль і не

¹⁾ Ми маємо багато прикладів коли назва нації змінюлася. Наприклад Римська держава = Італійська держава, Русь = Україна, Галія = Франція, Московія = Росія і т. д.

²⁾ Коли я бував на Волзі і на Кавказі, мене дивувало, що татари ображались, як на них казали татарин, а самі звали себе „музулманами”.

українець, а козак". Це є безумовно пережиток часів, коли Україна була Козацькою державою.

Один прояв національної свідомості становить „я мужик” (— отже Українець) слід вважати негативним; другий „я козак” — позитивним архаїзмом,

Переходимо до дальшого щабля національної свідомості. Людина виявляє свою приналежність до української нації і свідомо **знає як себе назвати**.

В цім випадку велике значення має, як людина себе називає: Українець, Малорос, Русин. В той час (як вже згадано) українці на нижчих щаблях національної свідомості зуть себе „Руськими”, „Русинами”, „Рускими” **не вмючи** себе назвати Українцями (часто не заючи цього терміну). Тут ми бачимо **свідоме** називання себе „малоросом” або „русином” з метою ж підкреслити свою окремішність від москаля або поляка, а навпаки з метою ухилитися від ясного визнання свого національного „я”.

„Русинами” або „Рутенами” зуть себе³⁾ (або їх зуть і вони на цю назву погорджуються) Українці, які не мають рішучості підкреслити свою окремішність і **незалежність** від Польщі. Цією назвою користуються, підкреслюю, **свідомо** ті українці, які є залежні від ворога.

„Малоросами” зуть себе ті, які вперто досі закривають очі на те, що Україна це є факт і що невдовзі вона буде одною з наймогутніших держав. Передше ця назва була офіційною для Наддніпрянської України і виявляла рештки колишньої окремішності від Росії. Тому у XVIII—XIX ст. особу, яка мала мужність звати себе „Малоросом” можна було прирівняти до певної міри до нинішнього свідомого Українця. Але з поглибленням ідеї національного визволення, з гаслом незалежності України, цілої, а не кількох „малоросійських губерній”, вона відмерла.

Характерним було явище т. зв. „тоже Малоросов” під час революції та війни з Московщиною. Це люди, які не почували себе москалями, але й не рішались назвати себе Українцями. З походження вони вважали себе Українцями, але не уявляли собі й не хотіли України самостійної. „Я малорос, якщо хочете зв'їть мене українцем, але Україні „нельзя” отъѣзяться отъ Росіи” — ось їх звичайні слова.

З вище наведених характеристик „русина” і „малороса” бачимо, що нині це є вияв негативної свідомості, бо в цих назвах криється **бажання залежності** від іншої пануючої нації. Обидва типи є негативні.

Нарешті ми підходимо до свідомого з певною відповідальністю означування себе яко „**українця**”, або „**не українця**”.

³⁾ Знову пригадую, що наша стара назва Русь і що в старих актах лише Українців (не москалів) звали „Русинами”.

Людина, що свідомо називає себе українцем, стоїть на високім щаблі позитивної національної свідомости. Українець, який свідомо каже: „я не Українець“, а Поляк або Москаль, теж стоїть високо на щаблі негативної національної свідомости (ренегат).

Тут здебільшого вже не говориться „ми“, а говориться „я“. Національна свідомість іде в парі з розвитком особистої гідности.

В самоозначенні „Українець“ теж можна накреслити кілька щаблів національної свідомости. Найменше виявлена свідомість буде в тім випадку, коли людина, назвавши себе Українцем, додає „але“, цебто певне застереження. Таких „але“ буває багато. Часто доводиться чути: „Я українець, але в політичні справи не мішаюся“. В цім випадку людина ще не має повної національної свідомости, бо плутає поняття нації з політичною боротьбою (а іноді і з політиканством).

Подібним же виявом національної малосвідомости криє в собі вираз „я **власне** українець“, що тягне за собою звичайно теж „але“. „Але я вчився в чужій школі, виховувався в польськім, німецькім чи російськім дусі, і тому українські справи мене не обходять“.

Інший випадок є, коли свідомий українець каже: „Я Українець, але завдяки чужій школі, в якій вчився, не знаю української мови“. Таке „але не знаю мови“ явище безумовно сумне, яке на жаль є природне для кожної недержавної нації. Багато є ще й тепер свідомих Українців готових все життя віддати для нації, які зле володіють мовою. В будучому і то певне невдовзі таких Українців побільшає, бо великі політичні події, на порозі яких ми стоїмо, зсунуть раптово з точки zero багато національно несвідомих Українців. Та й тепер у ряди українських свідомих націоналістів постійно вертаються „заблудші вівці“, цеб то Українці спольщені, зросійщені, зінтернаціоналізовані, які, завдяки оточенню, вихованню і бракові національної школи, не мали змоги ознайомитися з нашою мовою.

Тепер розгляньмо ще вищий щабель національної свідомости, де приналежність до української нації не виявляє сумнівів, але де чиста національна ідея ще є пригнобленою іншими ідеями. Цей щабель може бути в певні часи позитивним і негативним.

Блискучий зразок такої неповної національної свідомости нам подав один з „діячів“ своєю безсмертною фразою „я українець, але якщо Україна не буде соціялістичною, то я не хочу такої України“. В цім випадку почуття ідеї громадського устрою переважає ідею національну.

Подібний щабель національної свідомости знаходимо в усіх тих, що кажуть: Україна мусить бути республікою,

Україна може бути лише гетьманською, Україна може бути лише демократичною. Україна мусить бути така, як Німеччина. В цій психології знов же **предомінують ідеї класові, політичні, расові**, над ідеєю національною. Такі українці безумовно є національно свідомі і здібні до жертвености на користь ідеї української державности у формі, яка їм здається найліпшою. Це є свідомість позитивна.

Але ця сама свідомість може стати і **негативною**, коли українці, що знаходяться на цім шаблі національної свідомости, вважатимуть **державний устрій**, гегемонію їх партій чи світогляду самоціллю і **предомінуючою ідеєю**. Ця форма національної свідомости часто веде до братовбивчої війни та розбрату.

Вважаючи ідею соціяльну вище національної, українці з такою свідомістю не раз з'єднувалися з ворогами нашого народу та йшли з ними бити своїх братів, не розуміючи, що цим гублять національну справу або й свідомо йшли на це „ради лакомства нещасного“. Таких осіб слід вважати за **зрадників** нації, що є глибше зло ніж ренегатство.

Така братовбивча війна, як всяка війна ідей, особливо жорстока і безмилосердна і такий ідейний розбрат особливо ослаблює сили нації і то значно більше ніж війна з ворогами іншої нації. Історія України дає немало повчаючих прикладів цього.

Значно вищим національним шаблоном є свідомість, яка виявляється словами „я Українець націоналіст, хоч і належу до партії“ (гетьманців, унерівців, комуністів і т. под.). Тут в слові „хоч“ захований змісл **тактики** боротьби за національне визволення. Партія, група, кляса, державний устрій — все це є **засоби** для формування української нації і ці засоби кожний уявляє по-своєму — *quot capita tot sententiae*.

У нас уже що далі, то більше чуються слова „геть з партіями“ — „нам треба ордену, а не партії“. Це свідчить про те, що наш національний рух еволюціонує нормально. Коли у 1902 році мій брат сказав: „нам треба не громади, а політичної партії“; він мав **тоді** певну слухність. Так і тепер гасло „нам треба ордену, а не партії“ теж має певну слухність і є на часі. Методи боротьби еволюціонують.

Тут слід згадати також знову свідомий регіоналізм. Цей шабель національної свідомости ховає в собі теж деякі небезпеки хоч часто і є необхідний з тактичних міркувань викликаних загальною політичною ситуацією. Після проголошення гасла Соборности України кожний свідомий українець прагне, щоб Україна була незалежна і щоб у ній об'єдналися всі землі заселені українським народом. Але було б найішим пасивно чекати повстання Соборної України, не працюючи в своїм краю для своєї вужчої батьківщини. Очевид-

но, що в Галичині і др. землях, які не належать до ССРСР, а також на Східньо-українських землях мусить іти невинна праця й запекла боротьба чи то у формах легальних, коли це можливе, і у формах нелегальних. Це все є праця позитивна в тім випадку, коли служба частині нації не є самоціль, а лише шлях до створення єдиної Національної Держави.

Але в регіоналізмі є і небезпечні риси як і в партійництві. Коли ідея цілого зникає й лишаються лише інтереси свого села, міста, повіту, краю й їм у жертву приносяться інтереси цілої нації. На Наддніпрянській Україні ми бачили явища такого вузького регіоналізму, коли повставали такі „республіки” як Таращанська, Гуляйпільська і які збройно билися проти своїх і чужих (на жаль в меншій мірі) за свій повіт. Бачили ми цей самий регіоналізм і в Галичині, коли інтереси галицької армії ставилися вище загально національної справи.

Слід звичайно по змозі берегти свої міста, села ба й цілі території від воєнної руїни, але свідомий націоналіст завжди мусить пам'ятати, що в жертву Нації слід приносити в разі необхідности не лише своє життя, але й добробут та самоіснування сел, міст.

Цим самим ми підходимо до ще одного шабля національної свідомости, яка виявляється словами „Мені **все** **одно**, яка буде Україна, яка в ній буде влада, який устрій, аби вона існувала самостійною”.

Коли особа виявляє так свою національну свідомість, то це може бути високим і чистим проявом патріотизму, але одночасно виявляє й політичну (не кажу національну) не-свідомість. Тут може бути і тимчасове зрезигнування з певних територій і неясність в уяві необхідного для України державного устрою й невиразність політичної думки. Але цей вияв, скажемо крик розпуки, свідомого українця „все-одно яка, аби була” є певне доброю базою для повного усвідомлення ідеалу Української Нації.

Тут може бути лише одна небезпека. Людина, яка каже ці слова, виявляє в них певну нервовість, гарячковість, брак спокою й розважності. Це наближає її до сліпого, який може легко впасти в блуд і піти за тими, хто під гаслами, яких він прагне, поведуть його хибною дорогою. Він нервово, нероздумуючи, може кинутись в акцію, яка в кінечнім результаті може бути шкідливою для Нації. На цім шаблі національної свідомости українець здебільшого під впливом емоціональних імпульсів істерично і безпорадно ненавидить народи, які, стоять на перешкоді розвитку нашої культури, розвитку просвіт і шкіл і т. п. і що ще небезпечніше з нетерпимістю ставиться до українців об'єднаних у інші партії чи політичні групи.

Найвищий щабель національної свідомости виявляє той, що визнає себе свідомо приналежним до могутньої Української Нації і ідеалом якого є **Українська Імперія**. На цім щаблі свідомости, щаблі **Українського Націоналізму**, зникає нервовість, зникає понижуюча ненависть до ворогів чи то зо свого народу чи чужинців. Українці, на цьому щаблі національної свідомости не **вірять**, що буде Україна, а **твердо знають**, що на руїнах і згарищах **всього**, що стане на перешкоді утвориться **Могутня Українська Імперія**, яка є необхідною konieczністю в розвою цілого людства, і яка понесе прапор свого Духа на добро цілого людства.

Знаючи це велитенське призначення своєї Нації Українець-Націоналіст ставиться спокійно, без понижуючої ненависти до ворогів Нації, але в разі потреби не спиниться перед знищенням цілих народів, які стоятимуть на перешкоді, на шляху Української Нації. Не спинять його також гибель соток тисяч українців, коли їх доведеться принести в жертву ідеї Української Імперії. Серед нової завірюхи, в яку вступає Європа, Українець на цім щаблі національної свідомости не буде плутатися в орієнтаціях на Англію, Німеччину, Францію, Японію і т. под., але буде весь час уважати, як можна використувати для своєї мети інші нації: кому **вчасно** допомогти, кого без жалю й без вагань покинути на загибель.

На цім щаблі відпадають всі „але“, всі інтереси партійні, територіальна приязнь, поняття персональної слави, власної амбіції, прихильности або ненависти до інших народів або інших груп чи партій свого народу. Лишається лише один критерій: це шкідливе для Української Імперії (отже належить до уникання або знищення) або це корисне для неї.

На цім щаблі Українці не боятимуться підбити чужі землі, слабших народів через те, що це „неморальне“, що це насильство, не будуть вагатися вийти зо своїх етнографічних меж, які для Імперії не існують і забудуть ідилічне: „в своїй хаті своя правда і сила і воля“, замінивши його „нашу правду і силу і волю примусимо приймати всі інші народи“.

„Мрія! Утопія“. Скажуть скептики і ті, що стоять на нижчих щаблях національної свідомости. „Шкідливе фантазерство“ зауважать ті, що стоять на ще нижчих щаблях. „Імперіялізм, антидемократизм“ скрикнуть ті, що не можуть піднятися зо щабля партійництва. „А нам що? Імперія так Імперія“ зідхнуть почувавши чуба хуторяне.

Ні, відповідаємо. Це **історична konieczність**. Наші предки ходили в походи на далекі краї, лишаючи „Землю Руську за шоломянем“, цебто поширюючи етнографічні межі з міркувань політичних. Прибивали щит на воротах Царгороду, обкурювали „димом козацьких мушкетів“ цей же Царгород і це була нормальна експанзія сильної молододі Нації.

В наші часи, напередодні війни двох ідей, витримують ті, у кого особливо розвинене є національне почуття, ті, що бажатимуть для своєї нації найбільшої могутності і сили. І Ми Українці, знаючи велику мету України в історії цілого людства, не робимо помилки підносячи золоту синій прапор з Архистратигом Михаїлом і Тризубом Української Імперії.

О Г Л Я Д И

Літературний блокнот

Нова п'єса Миколи Чирського „Отаман Пісня” була вперше відіграна в Америці 23 і 24 листопада в Новім Йорку під режисурою Ф. Бражника.

Пані Анаст. Рибаківа в ам. Свободі (11 X.) настоює на зміні програму американських українських вистав: „треба перевірки українських театральних вистав в Америці. Конечно треба нам перестати виставляти перестарілі й дурні змістом п'єси, що в них нема нічого путнього, а лише виставляється в них типи дурнів, п'яниць, сварливих баб з коцюбами... Молоде, тут роджене покоління розуміє їх по-своєму. Такі вистави нас в очах тієї молоді, тут родженої й вихованої, лиш осмішують і понижують. І тому молодь не хоче навіть чути про такі вистави”. Радія: а тому Америка й не лише вона мусить нарешті використовувати той новий репертуар актуальних і національно-виховуюче написаних драм, як: Отаман Пісня Чирського, Неофавстіяда — його ж; Слухайте, слухайте, говорить Москва — Уласа Самчука; На Соловки — Сливки. Могли б бути використані й такі п'єси, які змальовують нездатність старого світу, людей звиклих до передвоєнних вигод, до визвольної боротьби, як „В перелеті років” Галини Журби й „Бенкет” Рильського, на решті й деякі п'єси „радянського” репертуару, як „97” та „Мина Мазайло” Куліша. Зокрема для дуже численних в Америці емігрантів з Закарпаття могла б бути цікава інсценізація „Гори говорять” Тарнавського і Антоновича за відомим романом Уласа Самчука.

Історії українського театру присвячені дві довші статті в „Новім Часі”: Осиповича: Кропивницький у Галичині 1875 року та Шманківського: Перша вистава „Запорожця за Дунаєм на галицькій сцені”. Гострому питанню сучасного українського театального репертуару присвятив знаний режисер Блавацький свою статтю „В царстві шаблону” — з нагоди прем'єри п'єси Чирського „Отаман Пісня” („Н. Час”, 13 X.).

Філологічна секція Наук. Т-ва ім. Шевченка не знайшла нічого кращого, як доручити Михайлові Рудницькому ке

рівництво літературної підсекції, яка має завданням оживлювати інтерес публіки до літератури і т. д. У своїй новій гідності цей пан виступив з двома викладами, які знайшли на сторінках католицького тижневика „Мета” (ч. 44) сувору, але справедливу оцінку. Др. Чехович написав у своїй оцінці ось що: „У цілому викладі (Рудницького), виголошеному з голови, був хаос різних понять, проблем і чужих думок. Присутні досить терпеливо вислухали цей виклад. Треба констатувати факт, що для наукового засідання не вистачає дати лише назву викладу з забарвленням науковості — треба ще й сам виклад поставити хоч би й на невисокому — науковому рівні. Др. Рудницький часто любить говорити, що наша наукова атмосфера „філософічно й культурно невідповідна”. Це його суб’єктивне переконання, здається, додає йому відваги до власних науково дуже невідповідних виступів. Треба сподіватись, що наші наукові установи знайдуть спосіб для оборони власної гідності”. — До цих слів Д-ра Чеховича залишається додати хіба те, що навряд чи це є можливе у Львові, де від десятиліт суспільність терпеливо зносить усі непристойності Д-ра М. Рудницького й терпить його перебування на відповідальній становищі літературного критика й рецензента найстаршого українського денника... „Лишіть надії всі, суди вступивши”.

В Станіславові на Академічному вечорі місцевої Просвіти п. Гнатишак у своїм рефераті „Літературна критика і світогляд” спинився над критичним розглядом книжки Михайла Рудницького „Між ідеєю і формою”, підкреслюючи в ділянці естетики й моралі релятивістичне, а в цілому руйнуюче становище Рудницького. Легковажне й образливе трактування української літератури є однією з прикмет критики Рудницького. Серед нашої інтелігенції багато шкоди спричиняє глибоко закорінене непорозуміння, яке дозволяє релятивізму й лібералізму опановувати різні наші прилюдні трибуни, та яке дозволяє тим перестарілим течіям далі ще називатися „останнім криком моди” і проявом „західної культурності”. Книжці Рудницького протиставив лексикон твір Юрія Липи „Бій за українську літературу”, вказуючи його позитивні вартості, а вкінці підкреслив значення світогляду в літературній творчості та вияснив, яку вагу має національний чинник у тій ділянці”. (За „Новим Часом”, 18 XII.). До цих виступів католиків Д. Чеховича й Др. Гнатишака висловимо сподівання, що може дійсно вже „в Карпатах світає” і що новітній драгоманівсько-анархістичний обскурантизм рудницько-назустрічанських парижанців і пораженців буде незабаром позбавлений своїх виключних монопольних прав.

Накладом „Всесвіту” (Львів) вийшов короткий історичний начерк подій на Україні в роках 1917—18 Т. Романовича

п. н. „У Києві дзвони дзвонять“. Великі роковини 22 січня. 1919—36. — Начерк побіжний, але повний терпкої, але цілком управненої критики на адресу москвофільської політики Центральної Ради й гетьмана. В тім самім видавництві вийшла брошура Б. Р.: Федь Черник, у 17 роковини геройської смерти під Мотовилівкою, присвячена смерті славного в історії Українських Січових Стрільців Федя Черника, який розбив у битві під Мотовилівкою московські банди під час повстання проти німців і Скоропадського (листопад 1918), але й сам поляг на полі бою.

В листопадовім зошиті „Вістника“ уміщено статтю з нагоди тридцятиліття першого на східних землях України політичного часопису — лубенського „Хлібороба“. Зокрема зупиняється автор статті К. Бродзіч над тими ляментациями, які з нагоди виходу „Хлібороба“ і його непримиренно воєнничого супроти москалів становища зайняли наші „рідні“ ліберально українофільські драгоманівці, зокрема видатний представник тогочасної соціалізуючої інтелігенції І. Стещенко, який назвав у російській пресі „Хлібороба“ — „Першою ластівкою українського шовінізму“. Про цей виступ Стещенка Бродзіч пише: „Та стаття докладно змальовує безнадійне москвофільство духових нащадків Драгоманова, якого трагічні для України наслідки ми відчули на власній шкурі в вирішальних 1917—1920 роках“.

Паризьке „Українське Слово“ від осені цього року друкує перегляд історії української літератури Юрія Косача „На варті Нації“. Це — спроба дати цілком нове освітлення історії української літератури, що досі було виключною власністю народників і марксистів. Юрій Косач натомісць освітлює українську літературу, як літературу великодержавної нації, літературу київської імперії (пригадаймо, як в одній з своїх Київів присвячених строф Маланюк підкреслює:

Бо тут — віки, тут — блиск гучних імперій,
Тут летаргія не смертельних мет).

Коли ці нариси Косача появляться пізніше окремою видаткою, то це для українського літературознавства буде вартісним придбанням.

Американський „Дніпро“, орган української православної автокефальної церкви приносить з нагоди десятиліття смерти знаного київського церковного диригента Калішевського цікаві й змістовні спогади про цього визначного консерватора київських старовинних церковних співів. Новий Час (16 XI. містить статтю Яр. Рудницького з нагоди 100-ліття з дня народження великого українського мовознавця проф. Потебні, який за своїх переважно драгоманівсько-костомарівських часів здолав бути непохитним українським самостійником і націоналістом.

Дещо з нових німецьких видань

Часопис „Ді найе Літератур“ з листопада 1935 (ч. 11) подає в списку нових видань між іншими повість Мартіна Люзерке „Гаско“. (вид. у Потсдамі у Людвіга Роггенрайтера 1935). Представлене тут життя хлопчини Гаска, що стає славним капітаном морських повстанців і по багатьох блискучих вчинках нагло гине. Час дії є війна Голляндії з Еспанією, коли Німеччина випустила добру нагоду стати великою північною морською державою. Провідну думку цієї багатой цікавими пригодами повісти висловлює сам автор у передмові, що Німеччина не є лише континентальною державою, але й морською, — питання, в теперішній Німеччині дуже актуальне.

У тому ж числі пише Євген Шмід про нову книжку про Ріхарда Вагнера: „Революціонер Ріхард Вагнер супроти 19 століття“ Карла Фрідріха Ганцера (книжка є видана в Мюнхені у Ф. Брукмана 1934 р.) Вагнер тут представлений, як революційний критик своєї доби і гострий супротивник усякого духового лібералізму. Хоч автор не називає його першим націонал-соціалістом, але це впливає з самого представлення особи великого композитора.

В 8-му числі часопису „Цайтшріфт фір Дайчкунде“, присвяченого навчанню німецької мови в школах, є оголошений розбір нової новелі Вільгельма фон Шольца „Обовязок (Ді Пфліхт)“. Змістом цієї новелі є геройська смерть молодого японського летуна, який стоїть перед двома можливостями: або має чужа держава здобути тайну будови нового японського військового літака, або він сам мусить згинуть з обома чужими старшинами, які тайну вислідили. І він вибирає ту другу можливість. Тут є зображений геройський дух і повна самопожертва в розумінні закону шінтоїзму, що приказує одиниці служити цілості на тому місці, яке є цілості найцінніше. — Автор розвідки про цю новелю Йосиф Крехер показує відношення етики новелі до нового руху нації і доручає новелю особливо для читання шкільній молоді.

Т.

Рецензії

О. Ольжич: Рінъ. Львів, 1935. Накладом Богдана Кравцева. Обкладинка роботи М. Бутовича. Стор. 43. Ціна 70 гр.

Нарешті маємо змогу одразу окинути оком принаймні частину дотеперішньої віршованої творчості О. Ольжича і цій його першій збірці віршів: чекати довелося довго, може навіть занадто довго. Але все ж краще пізно аніж ніколи, особливо коли пригадаєш, що такі визначні сучасники, як Мосендз і Теліга, ще досі не видали своїх поезій окремими збірками.

„Рінь“ безперечно не представляє творчости Ольжича в усім її дотеперішнім обсязі й багатстві: автор дуже багатьох своїх уже друкованих річей не включив до цієї збірки. При всій високій досконалості й віршів й мови „Ріні“, при всій різноманітності тем з різних історичних і передісторичних доб від кременної і бронзової аж до сучасної конвульсивної доби гнівних і невблаганих атентатів, неначе щось конечне й невідкличне, дійшовши впрост до цієї книги, раптом оминуло вступити на її сторінки... Зрештою видання обсяглих „повних“ збірок тепер може не на часі.

Для належного відчуття і зрозуміння назви цієї збірки слід навести вступний вірш її — „Рінь“:

Де шлях у жовті врзується стіни
І урвище над закрутом стремить,
Наш погляд неухайливий на мить
Затримує жорсткий прошарок ріни.
Вона суха і сіра. Але вії
Примкнеш перед камінням у піску —
І раптом чуєш силу вод рвучку
І різкість вітру, що над ними віяв.

В тверезих і прозорих віршах „Ріні“, не вважаючи на старанну замкненість і самоопановання переважно все холодно стриманого автора виразно відчувається на кожному кроці й „сила вод рвучка“ і „різкість вітру, що над ними віяв“. В цій незвичайній виразній річевості, одна з найбільш індивідуальних рис творчости Ольжича. Хоч занадто категорично не можна обмежувати творчих можливостей Ольжича річами лише цього стилю. Зрештою було б занадто нерозважним намагатися відгадати його і йому лише питомий характер уже по першій збірці — для цього надійде час може згодом.

Чи не пініться через край хоч ці й ця Ольжичева річ:

І дні і ночі — Та ж коли, коли? —
Весна. — Остання чи передостання? —
Хіба ж не всі прекрасні ми взяли
Дари дитинства і дари кохання?
Душа рікою вийшла з берегів.
— Верніть її в джерела воркотливі! —
І небо — синь, і синява — розлив.
І хвилі каламутні і мінливі.
Вдивляйся в неозору далечинь.
— А серце, серце — прапором тріпоче! —
Різкіший вітер чи гостріші очі?
О, шал непогамованих хотінь,
О, ласка — путь коротку і квапливу
Скінчити незміримістю пориву!...

Без перебільшення — ця річ у сучасній українській поезії — одна з найскладніших своєю формальною будовою

і разом з тим одна з найсуцільніших єдністю внутрішнього настрою.

В книзі переважають короткі, двох-чотирьох строфові речі. В цій короткій формі Ольжич вміє висловити все належне до обраної справи. Особливо вдалі і вражаюче виразні його двохстрофові композиції. Візьмім хоч би й його „Галів“, де він бере старовинних кельтів ще в добі великих мандрівок цих невгомних войовників :

О, невимолиті скамянілі дні.

Міцна рука над людьми і богами.

... Чигає там, у сірій далині,

Лягає громами за нами.

Ми подолаєм знов. Ще не одні

Нам скоряться. Над все є вірна криця.

Та нам також судилося розбитися

Колись і десь об гори камяні.

Або ще краще і виразніше :

Страшно в горах в ночі в самоті хати.

Небо чорне, низьке випива вічі.

Час біжить, час брентить, час спливає в вічність.

Тіло прагне дванадцять синів мати.

А на долах вітають пору яру.

Душі — дзвінко-стрункі і тіла — пружні.

І тортури стріва і стріва кару

Гордовита зухвалість, тверда мужність.

Поза обмежені рямки коротких 2—4 строф, Ольжич у цій книзі виступає лише двічі : в „Був же вік золотий“ і в „Ганібалі в Італії“. Останні речі неначе б промовляли за тим, що поетові варто було б взагалі перейти на довші епічні речі : в них його рука здобуває незвичайний гарт і міць. Ось перед вами похід Ганібала на Рим по переході Альпів, битви у Требії і Канн — і залізний опір Риму перед шаленим опором африкаців, коли, здавалося, Вічне Місто знищить потік нещастя :

Він покотився з опалевих гір,

Важка лявіна тіл людських і зброї,

Етрурії і Ляція простір

Роздерти боєвих слонів сурмою.

І Требія і Канни. І ганьба

Двох консулів перед лицем полону.

І кожний раз з Великого Горба

Нервовий марш нового легіону.

І скрута знову. Завтра чи тепер

Кінець, що наближається без стриму ?

Здавалося, у попелі умер,

Погає вже горячковий огник Риму.

Та клали новобранець і едил

На кожний шлях, що Він по ньому рушив,

Щити, списи, важке залізо тіл
 І кришеві холодні леза — душі.
 Він спотикався, ранився об них,
 І кров гаряча, як піски пустелі,
 На горду землю в корчах камяних
 Прорвалася, мов струмені веселі.
 Тоді стара вовчиця язиком
 Прибігла облизати чорний камінь.
 Постояла, оглянулась кругом
 І назирці побігла за полками.

Який незвичайно живий і наочний цей образ старої вовчиці, тієї, що вигодувала фундаторів Риму — Ромула й Рима — перед віками, а тепер — накликає на легіони перемогу над найгрізнішим ворогом.

По появі торік „Земної Мадонни“ Маланюка, „Сонетів і строф“ Кравцева, „Трьох перстенів“ Антонича „Рінь“ Ольжича є одинокою їм рівновартісною появою серед публікацій цього року.

Рецензент.

Х р о н і к а

Література

Український варшавський науковий інститут випустив третій том свого повного видання творів Тараса Шевченка. Книжка, що охоплює Шевченкові поезії 1843—47 р. р. (збірку „Три літа“, „Другий Кобзар“, „В Казематі“), окрім ілюстрацій, приміток до тексту та варіантів, приносить декілька цікавих поясняльних статей Ст. Смоль-Стоцького, П. Зйцева, Маланюка та інші.

Основоположник футуризму Ф. Т. Марінетті, що недавно був зголосився, не дивлячись на свої похилі літа, охочим до італійського війська в Абіссинії, написав нову книжку своїх фантастичних поезій: „L'aeropoema del golfo di Spezia“.

Відомий італійський поет, публіцист і політичний діяч Артуро Марінікати опрацював для третього видання — на цей раз для шкільної мелодії — свою знамениту книжку про фашистську партію та її розвиток „Il partito fascista“.

Знаний і популярний письменник Юлій Горліс-Горський випустив нову книгу: „Червоний чортюполох“ (Червона

армія в світлі дійсности). Львів, накладом Кавунця.

„Nuova antologia“, один із найвищих італійських журналів, що заснований був у Флоренції ще 1866 р., розписала на 1936 рік конкурс на найкращий фашистський роман. Такі конкурси „Nuova antologia“ розписує щороку.

При спілці радянських письменників України має бути організована секція перекладачів. Над організацією секції працюватиме спеціальна комісія у складі М. Бажана, П. Панча й А. П'ятака.

В рукописних архівах бібліотеки Академії Наук УРСР знайдені українські народні пісні, записані М. Гоголем. До пісень великий письменник долучив примітку: „Снівають у Києві“.

В перекладі знаного поета Ф. Солюга за вступною статтею А. Хвильовича у Ленінграді на московській мові збірник вибраних творів Т. Шевченка: „Кобзарь“.

В Кременці вийшла праця Кузьми Расовича: „Стадієтє закона розвинеєня

індивідуальности". Соціально-філософичні дослідн. кн. I.

У держвидавці України вийшло у двох томах понад 10000 українських народніх приказок і прислів'їв („Українські народні приказки та прислів'я"). Про чисто український характер збірки свідчать найкраще такі перлини народньої творчості, що стрічаємо в тексті:

„Злодій Петлюра забрав півня ще й кури“.

„Не вірив більшовикам, — повірив панським шомполам“.

„Пана в ребро — людям добро“.

„Є змога жити й без бога, святий боже орати не допоможе, — тощо (Слід може тут пригадати, що вже на початку 18 століття фабрикували з наказу Петра I по московських канцеляріях деякі вихованці Київської Академії (sic! ред) „проти мазепинські“ думи, а потім під виглядом народніх розповсюджували їх серед українського населення Історія як бачимо повторється)

Міжрадгоспна олімпіада самодіяльного мистецтва відбулася у зернрадгоспі „Шахтар“ на Донецькій області. В олімпіаді взяло участь близько 40 робітників та члени їх родин. Такі олімпіади є характерні для більшовицької боротьби за пролетарського мистця.

Незабаром має вийти словник, що міститиме біля 200 „біо-бібліографій“ совітських письменників, що розпочали свою літературну діяльність між 1914—35 р. р. У словнику будуть заступлені письменники усіх народів Більшовії Навіть українські. Яка шана!

Організаційний комітет Спідки українських радянських художників переглянув ескізи і „закінчувані роботи“ до VII української виставки образотворчого мистецтва. Як пише „Літ. Газ.“ (ч 50, 1935 р) „перегляд показав, що художники і скульптори України напружено працюють, щоб дати твори, які б найповніше відбили б нашу (совітську! ред) соціалістичну дійсність“. Газета нажалі не зазначає, які саме твори, окрім портретів „любиміших вождів“, мають відбивати соціалістичну дійсність на виставці!

В жовтні-листопаді відбулася в „Національнм Музеї у Львові ретро-

спективна вистава українського мистецтва за останніх 30 років.

Швайцарці зреклися свого гимну „O monts indépendants“ і розпочали конкуре на гимн новий Про вислідок конкуреу мало вирішити всенародне (! ред) голосування. Мало вирішити та не вирішило, бо за демократичною засадою голоси поділилися на дві приблизно рівні частини: одна половина обстоювала гимн, що зложив Otto Barbier, друга — гимн Zwyssig-a Для зпопуляризовання обидва гимни нині часто мають грати.

Остаточне ж рішення — певно ж теж за засадами демократії — відкладено на майбутнє.

У новому виданні вийшли у Варшаві спогади визначної польської письменниці Софії Коссак: „Пожега“ про криваві 1917—19 роки на Волині. Письменниця закінчує свою непозбавлену певною літературної і навіть деякої історичної вартости книжку таким зворушливим акордом: „Україно чорноземна, — Батьківщино (! ред) невдячна й улюблена, — Земле безгранична, врожайна широка, — вродлива й родюча. лінила й сонна, тужлива й співуча, безвольна і могутня, — над усі близька і дорога...“

Земле наймиліша не вважаючи на переслідування. Земле рідна наперекір трактатам, Земле польська (!! ред.) й байтьківська всупереч плянів партій, Земле п а ш а (! ред) — проти волі присудів чужоземних (! ред)...“

Патосу такого речитативу могли б позаздрити у Києві самі вожді „неотделімої часті щасливого саціалістического атечества — України“ Павел Петрович Постишев і його побратим, Станіслав Вікентевич Косіор!

У правькому видавництві Фр. Борового вийшла у серії інформативних видань про модерні літератури книжка присвячена слов'янським літературам: „що читати в слов'янських літератур останніх років?“

В розділі „українському“, що займає аж 9 1/4 (дев'ять з чвертю!) сторінок („московському“ розділові уділено 60 ст.) знаходимо наступні статті про такі, рекомендовані для читання твори:

І. Горак (професор славістики на Карловім університеті в Празі); „О.

Кобилівська — поетка України", Й. Гайденайх „З гуцульських гір. М. Коцюбинський: „Тині забутих предків“, О. Гаймавівський: „В. Стефаник — поет українського села, О. Гайманівський: „Роман про Мазелу, Б. Лепкий: „Мавена“. Пирхоменкова: „Супружеска драма В. Впличенка, „Закон“! Finis coronat opus!

22 листопада відбувся при коломбійському університеті в Нью-Йорку вечір української літератури. Перед численною аудиторією, серед якої було декілька професорів, подав др. Калмен огляд розвитку української літератури від княжих аж до наших часів і зачитав свої переклади на англійську мову з Котляревського, Шашкевича, Федьковича, Шевченка й Олеся. Випад Калмена має вийти окремою книжкою.

На тому ж вечорі проф. Маннінг, прочитав свій переклад „Гайдамаків“, з яких із тактичних причин (sic! ред.) не радить покинути опубліковувати деякі уступи! Чи не порадив би шановний професор із тих самих причин зрестися українцям взагалі цілого Шевченка й обмежити обсяг своєї літератури на Котляревського, Куліна й Тичину. Що така пропозиція знайшла б у декого найщиріший відгомін є безсумнівне.

На кількох мовах (французькій, російській, чеській, тощо) вийшла книжка колишнього мадярського комуніста А. Рудольфа: „39 місяців у СССР“ (у франц. вид.: „Pourquoi j'ai quitte l'USSR“).

Автор сипи заможного адвоката — після складної душевної кризи дійшов віри, що тільки через комуністичну революцію можна з світу усунути соціальну несправедливість. Ставши 1928 р. членом німецької комуністичної партії, і зазнавши за безкомпромісність своїх переконань чималі злидні, від'їздить у вересні 1931 р. до СССР, щоб у „героїчній країні непереможного пролетаріату“ увімкнутись у перші лави борців за нове людство. Як референт профінтерну, заступник шефредактора лівінградської „Червоної Газети“ тощо пізнає докладно на протязі 39 місяців всі ділянки совітського життя, яке характеризує у згаданий книжці такими неподібними словами до тих „вичерпуючих“ інформацій про „щасли-

ву й радісну більшовицьку дійсність“, що після одностигневих відвідин союзу вміють так досконало подавати деякі професійні подорожники й деякі високі дипломати деяких „поступових“ європейських держав.

Замість „нової етики“ знайшов Рудольф у Більшові „безмежний егоїзм і право сильного“, замість „безкласового суспільства“ — соціальні різниці, що поглиблювалися день по дню“.

„Ніколи в життю — пише він — я не бачив стільки інтриг, стільки ненависти одразу, стільки вибухів давно затаюваної злості, стільки обвинувачень... і все це було укривано під брехливими фразами про „пролетарську пильність“, про „більшовицьку себекриптику“... І ці явища не були дочасні... І нині визнаю я за свою соціальну повинність сказати усім, що було б злочинном жергвувати єдиним життям для розбудови суспільного ладу, яким є більшовицький режим, що постав на горах мертвих“.

Театр

О. Олесь написав дві нові п'єси: „Маленький шиночок на передмісті“ і „Земля обітовання“. Останню п'єсу ставить у Галичині театр „Заграва“.

У трупі Б. Сарамати, одному з численних драматичних українських гуртків у Галичині, має бути поставлена під режисурою знаного Сороки нова п'єса Романа Сливки: „На Соловки“. У п'єсі зображені страхиття більшовицького режиму на Україні й страждання, що їх зазнають українські політичні засланці на біломорській каторзі.

У інсценізації Р. Антоновича та І. Тарнавського були в 6 картинах представлені в Театрі ім. М. Тобілевича у Львіві „Гори говорять“ У. Самчука.

В Парижі заснувалася українська трупа, під проводом Шмалія, яка з винятковим успіхом відіграла „Наташку Полтавку“.

Нова п'єса Л. Юхвіда „Син Ямата“ прийнята до постанови в Харківському театрі революції та театрі ім. Шевченка в Дніпропетровську.

В Одесі відкрито перший робітничий оперний театр, у якому виступа-

тимуть вокалісти, музики і танцюристи одеських підприємств. Сезон робітничого театру розпочинається з вистави... „Мадам Батефлей“ Пуччині! Робітники мабуть забули за існування „пролетарської“ музики.

15 XI мала відбутися в Києві перша обласна олімпіада колегосинних театрів з участю м. інш. одного колегосинного... „мюзік — холу“! Переганяють Америку!

Др. С. Демидчук знайшов у старих бостонських часописсах „Columbian Sentinel“ й „Independent“ згадку про виставу 7, 9 й 11 березня 181 р. у Бостоні драми: „Мазена, гетьман України. Часописи на жаль не подають ні імені автора ні тексту, може наважше загубленої, п'єси

Конференції робітничого глядача мали відбутися на київських підприємствах для обговорення репертуару цього річного сезону в театрах Києва. Чи не спокушає київських робітників приклад „товаришів“ з Одеси, що розпочали діяльність своєї опери з вистави „буржуазної“ „Мадам Батефлей“?

Кіно

В Нью-Йорку має бути організована українська фільмова студія.

Під режисурою Грановського одна паризька кінова фабрика знімала на Мадярщині фільм „Тарас Бульба“. В справі постанови цього фільму Грановський відвідував також Закарпаття, первісно мав намір здійняти кілька сцен з типовими українськими убраннями та людськими поставами на Закарпатті, але остаточно переніс фільмування на Мадярщину, приваблений головню тим, що мадяри давали йому до диспозиції для масових сцен битв і погоні аж два полки кінноти. З мистецького боку цей фільм дуже невисокої вартості, а вже про „українськість“ його напевно не доведеться поважно говорити.

У київській кінофабриці ставлять режисер І. Ільїнський та Шмаїн фільм „Якось у ліжку“ за сценарієм Ельфа та Петрова. Ніхто б не вгадав, що Київ є на Україні...

Музика

Музичне т-во М. Лисенка та „Львівський Боян“ дали 15 XI концерт з творів Й. С. Баха та Г. Ф. Генделя з нагоди 250-ліття уродин композиторів.

У грудні відбувся у львівській опері з участю кращих українських солістів (М. Сокіл, Галицького, Маслюка і інш.) і спеціально закликаного режисера королівської опери у Білгороді — Удханова, 1000 вистава „Запорожця за Дунаєм“.

22 грудня на концерті львівської філармонії був уперше виконаний, зложений на слова Н. Холодної „Левницької, новий твір для голосу і великої оркестри Антона Рудницького: „Лірична Поема“ з участі самого автора. Концерт передавало радіо.

З нагоди двохтисячних роковин цесаря Августа італійська королівська академія розписала конкурс на симфонічну поему, що ославлювала б великого римського вождя

У Львові у виконанні Г. Левницької відбувся концерт українських фортепіанових творів, цікавий тим, що цілий його програм (перший раз у Галичині!) складався з творів українських композиторів (Барвінський: „Любов“, Лисенко: „Соната“, Нижанківський: „Фуга“, М. Колесса: „Гуцульська сюїта“, Кошицький: „Прелюдія“ тощо)

Пластичне мистецтво

VII вистава асоціації незалежних українських мистців має відбутися у Львові в березні 1936.

Курс мистецької та мистецько-ужиткової емалі влаштовує асоціація незалежних українських мистців у Львові під проводом М. Дольницької. По узагінченні курсу відбудеться вистава емалевих робіт.

Архітектура

До жовтневих роковин мала у Харкові відкритися архітектурна вистава з відділами індустриальної архітектури, архітектури культурно-побутових установ та реконструкції Харкова,

Зміст п'ятого річника

(Числа вказують сторінки.)

1) Поезії

- М. Асканич** : Одисей, Татарський ватажок 1, *** 2, 81, Пам'ятник Б. Хмельницькому, Петербургу, *** 209, Марко Проклятий 304, *** 417, Одисей на Охигії 537, Лист 538, *** 544, Тищенку Голубові 597, *** Семела 637.
- Боевір** : Моїй коханій 95, Два сонети 599.
- Ю. Боршош-Кум'ятський** : Велика міць в синів Карпат 228, Храм у Богдані 614.
- Олекса Влизько** (†) : Із збірки „Поезія” 102.
- Т. Дмитренко** : Над Вефлеємом з'явилась зоря 2, *** 289.
- Зореслав** : Мрія 2, Завтра 289, *** 424.
- Ліда Мак** : Сонет 290, *** 441, Дружам з келії 73 520, Сонет 597, *** 597, 598.
- Л. Мосендз** : Леонардо да Вінчі 442.
- Н.** : Табор 513.
- О. Ольжич** : Зімовник 1.
- Оксана Печеніг** : Роксоляна 100, *** 216, 217, 290, Похмуретляю, *** 441.
- М. Р—о** : Лише вперед 514.
- М. Чирський** : Ампліон 3, Кам'янцеві на Поділлі 219, Дон-Хуан 291, Прелюдія ранкова 417, Прощання 514, Ужгород 515, Прелюдія замова 598.
-
- Ю. Н.** : Римські елегії 210, Д'єп 442.
- Е. Вергарн** : Варвари (перекл. Ю. Н.) 291.

2) Белетристика

- Михайло Вірлиний** : Емігрант 7, 82, Зрадник 219, Село Бистра 516.
- Микола Гурко** : Транспорт 212.
- Л. Мосендз** : Засів 292, 425, 521, 600.
- Ю. Косарич** : Весна Івана Бахари 4, Земля Ковальчука 93, Мурат-Барагун, местник Грузії 217.
- Є. Онацький** : Біль... Втома... Бажання... 101, Емігрантське 210.
- Орлик** : Із записок тюремника 418.
- Улас Самчук** : Кулак 103, 221, 304, 443, 538, 616.
-
- Клод Фарер** : „Битва“ (перекл. Віра Ташук) 229.

3) Літературна критика, публіцистика, мемуаристика, наука та мистецтво

А. Андрієвський : Український Націоналізм 1917—1919 р. р. 43, Основні елементи правосвідомости Українського Народу 167, 239.

Марина Антонович : Роберт Лісовський 353, Дерев'яна церковна архітектура Закарпаття 566.

Я. Б. : Героїка козацького ренесансу 545.

Леонід Білецький : Осип Федькович 21.

Блакитно-Чорний : Україна й С.Р.С.Р. 142.

Буковинець : Дещо про музику 350, Оркестральний концерт совітської музики в Празі 592.

Михайло Бажанський : На могилах борців за волю 568.

Віатор : „Скоропадщина” 180.

Н. Г. : Радянські літературні аскари 637.

Др. Остап Грицай : Святі шибениці 572.

Любомир Гузар : „Die Produktion der Ukraina“ чи „Die Produktion Ukrainas“ ?

О. К. : Войовнича неоклясика 550.

Донат Криворучко : Москва без маски 138.

Олег Лащенко : Григорій Косинка 328.

М. М. : До сили і краси 576.

Др. Павло Маценко : Українська національна оркестра 487, Яків Степовий 660.

О. К. Мацюк : Уривки спогадів і роздумів 187, 278, 409.

Володимир Матвійців : До справи розстрілу полк. Балбачана 506.

М. Н. : Княжа антика 459.

Ю. Н. : ІЩаблі національної свідомости 665.

Є. Онацький : Вага традицій у політичному й національному житті 33, 130, Святкуючи пам'ять Шевченка... 126, Почуття відповідальности 536, Кардуччи, як попередник фашизму 464.

Гриць Рогозний : Ще до тайни вбивства Отмарштайна 359.

Інж. М. Сціборський : Внутрішні зриви 63.

Р—р : Формування еліти 61.

Р—т : Літературний блокнот 508, 587, 673.

Т. : З музичної політики Москви на Україні 588, Дещо з нових німецьких видань 676.

В. Т. : Справа Закарпаття 57.

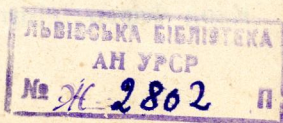
М.Ч. : Закарпаття в очах мандрівника 365, 494.

Читач : Літературні нариси 67, 151, 251, 334, 472, 354, 647.

******* : Рік 1917 377.

Бібліографія - рецензії 76, 200, 676.

Літературна хроніка 79, 205, 285, 415, 510, 593, 679.

Можна набути в адміністрації „С. Д.“ :

- О. Мицюк : „Українські Хлопомани, ціна 15 л.
Б. Гомзин : Кров кличе, драма на 5 дій, ціна 10 л.
О. Дуда : Слідами часу, ціна 2 л.
Амуд Аз. : Невидима сила, ціна 3 л.
С. Черкасенко : Северин Наливайко, історична драма на 5 дій, ціна 20 л.
Сот. Г. Rogozний : „Базар“, спомини, ціна 15 л.
Сот. Г. Rogozний : До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна, ціна 15 л.
У. Самчук : Гори говорять, роман у 2-ох частинах, ціна 50 л.
Полк. Р. Сушко : Хто мав причину вбити полк. Отмарштайна ? ціна 10 л.
О. Задума : Відплата, трагедія в 5-ох діях з хорами, ціна 15 л.
М. Вірлиний : Емігрант, ціна 5 л.
Л. Мосендз : Засів, повість, ціна 25 л.
Читач : Сучасні українські поети, ціна 30 л.

Вийдуть друком такі книжки:

У. Самчук : Кулак, роман.

ЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД :

Пан Омелян Іваницький, дир. шк. у п. з Vijnța, 25 л., п. Николай Семенюк, уч. з Spanțov (j. Ilfov), 80 л., п. Кость Томюк, дир. шк. у п. Cuciural Mic, 60 л. і п. Авреліян Козак, аптекар з Cernăuți, 50 л.

Всім жертводавцям щире спасибі ! — Адміністрація.

Про зміну місця побуту треба завчасу повідомити Адміністрацію, подаючи давню й нову адресу.

Реклямувати неотриману книжку зараз, коли дістанете чергову !

Адміністрація.

ERRATA

В кн. 9—10 „С. Д.“ на ст. 514 у вірші М. Р—о замість жорстокий має бути : жорсткий ; у вірші М. Чирського замість : буяла молодосте має бути : буяра молодосте ; у поезії того ж автора на ст. 515 замість : (ні, сонце силу не зносить !) має бути : (Ні, сонцю силини не зносить !).

Редагує : Комітет.

Видає : Денис Квятковський.

Відповідальний редактор : Сильвестер Никорович.

Druck : Deutsche Zeitungsgenossenschaft, Cernăuți, I. Flondor 47

УВАГА!

УВАГА!

ЗА НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КУЛЬТУРУ!

Кожний українець, кожна українська організація —
де б не діяли

чи би не були

Я К О Д И Н

голосіться передплатниками

літературно-мистецько-
наукового

і суспільно-політичного
місячника

„САМОСТІЙНА ДУМКА“

В CERNAUȚI.

Б У Д У Є!

П Р О В А Д И Т Ь!

В И Х О В У Є!

Містять найкращі речі з обсягу:

1. ЛІТЕРАТУРИ, оригінальної та перекладної (поезія, нарис, оповідання, новела, драма, роман).
2. а) МИСТЕЦТВА (театр, фільм, музика, малярство, різьбарство, архітектура).
- б) ФІЛОСОФІ.
- в) НАУКИ.
3. ПУБЛІЦИСТИКИ (з суспільного, політичного та економічного життя Нації. Огляд світової політики, тощо).
4. МЕМУАРИСТИКИ.
5. а) КРИТИКИ, б) БІБЛІОГРАФІЇ та в) ХРОНІКИ (культурного життя Нації по всіх українських землях).

В журналі працюють кращі літературні та фахові сили.

Націоналістична культура — цемент вічної України!

Самоцільне культурництво — шумовиння!

У К Р А І Н Ц І !

Понад рани кордонів, понад голови лихоліття

з залізною витривалістю

чинно вековуйте моноліт новітнього українського духа!

Ще сьогодні й віднині

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

РОЗБУДОВУЙТЕ!

ШИРІТЬ!

м і с я ч н и к :

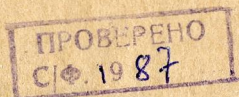
„САМОСТІЙНА ДУМКА“

Cernăuți, str. Petrovici 4, România.

Річна передплата: в краю 240 лев, за кордоном ув Європі 275 л., а в усіх інших краях 300 л. або їх рівновартість ув іншій валюті:

- 1) Спол. Держ. Півн. Америки: Central Executive Committee of „O. D. W. U.“ P. O. Box 13 Sta. D., NEW YORK, N. Y. — 2 долари.
- 2) Канада: „KALYNA“ 872 Main str. WINNIPEG, Man. — 2 долари.
- 3) ЗУЗ: Централ. Кооп. Банк, ЛЬВІВ, вул. 3 Мая 15 — 10 зол.
- 4) ЧСР: п. Іван Роман, ур. Підкарпатського Банку, УЖГОРОД.
- 5) Бельгія і Франція: „La Parolle Ukrainienne“ 27 Bld La Tour-Maubourg, PARIS 7-e, chèque postale No. 160.365 — 40 фр.

3р20к

2802

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕРЧЕНКА
у Львові.

IV
ЖС-17110
1935-1-12

Список
Дука
1935.